

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών
Πρόγραμμα Σπουδών Δημόσια Ιστορία

Διπλωματική Εργασία

Οι απαρχές της δημόσιας υγειονομικής περίθαλψης στην Πιερία.
Η περίπτωση του Σανατορίου της Πέτρας (1936 – 1969) μέσα από
προφορικές και αρχειακές μαρτυρίες

Ιωάννης Χ. Ποικιλίδης

Επιβλέπων καθηγητής: Βασίλειος Δαλκαβούκης

Κατερίνη, Ιούνιος 2026.

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Οι απαρχές της δημόσιας υγειονομικής περίθαλψης στην Πιερία. Η
περίπτωση του Σανατορίου της Πέτρας (1936 – 1969) μέσα από
προφορικές και αρχειακές μαρτυρίες

Ιωάννης Χ. Ποικιλίδης

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Βασίλειος Δαλκαβούκης

Αναπληρωτής Καθηγητής Δ.Π.Θ

Σ.Ε.Π Ε.Α.Π – ΠΜΣ ΔΙΣ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Αντώνης Αντωνίου

Δρ Ιστορίας

Σ.Ε.Π Ε.Α.Π – ΠΜΣ ΔΙΣ

Κατερίνη Ιούνιος 2026

Ευχαριστίες

Για την πολύτιμη βοήθειά τους στην ολοκλήρωση της εργασίας θέλω να ευχαριστήσω κατ' αρχάς τα Γ.Α.Κ - Τμήμα Πιερίας και ιδιαίτερα την Προϊσταμένη τους Μαρία Χρυσοχοΐδου για την άοκνη διευκόλυνση και την αμέριστη συμπαράστασή της σε όλα εκείνα τα στάδια που απαιτούνται για την διεξαγωγή της έρευνας επί ενός τόσο ογκώδους αρχαιικού υλικού. Ιδιαίτερες ευχαριστίες επίσης θέλω να απευθύνω στους πληροφορητές μου Γ.Α, Κ.Κ και Χ.Τ που με τίμησαν με την εμπιστοσύνη τους και βοήθησαν αποφασιστικά στο βιωματικό άνοιγμα της συγκεκριμένης ιστορικής έρευνας. Παράλληλα θέλω να ευχαριστήσω την Ειρήνη Σαλίμπα για την πρόσβαση στην αδημοσίευτη διπλωματική της εργασία και τις κυρίες Σταυρούλα Παρασκευαΐδου και Γιαννούλα Καραθάνα για την πρόσβαση στα τεκμήρια των συνεντεύξεών τους με πληροφορητές πρώην εργαζόμενους του Σανατορίου και του Ψυχιατρείου της Πέτρας. Πολλά ευχαριστώ επίσης σε όλο το διδακτικό προσωπικό του προγράμματος για την καταπληκτική διαδρομή γνώσης και ανακάλυψης που μου πρόσφεραν. Τέλος θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Ε.Α.Π «Δημόσια Ιστορία» Βασίλη Δαλκαβούκη, για την συμπαράσταση, την καθοδήγηση, την κατανόηση και την βαθιά ανθρώπινη συνεργασία του.

*Ιωάννης Χ. Ποικιλίδης, Οι απαρχές της δημόσιας υγειονομικής
περίθαλψης στην Περία. Η περίπτωση του Σανατορίου της
Πέτρας...*

Στην Μυρσίνη

Περίληψη

Η φυματίωση δημιουργεί επιδημικές κρίσεις σε όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης παρουσίας στη γη, προκαλώντας θεραπευτές, επιστήμονες και κράτη να ασχοληθούν σοβαρά τόσο με την θεραπεία όσο και με την πρόληψή της. Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα εμφανίζεται μια νέα νοσοκομειακή δομή προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες της νόσου αρχής γενομένης από τα οροπέδια της Κεντρικής Ευρώπης και των Άλπεων. Η σανατορική περίθαλψη θα αποτελέσει καταφυγή και ανακουφιστήριο για πολλούς ευκατάστατους ασθενείς και θα δώσει το έναυσμα για την ανάπτυξη πολιτικών για την υγεία και την κοινωνική ασφάλιση που θα στοχεύουν στην παροχή υγειονομικής περίθαλψης και ασφαλιστικής κάλυψης στις μη προνομιούχες κοινωνικές τάξεις. Μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα η Ελλάδα θα περάσει δύσκολες στιγμές από την παρουσία της νόσου. Η πολεμική δεκαετία 1912-1922 και η προσφυγική κρίση κατά τη διάρκεια του ελληνικού μεσοπολέμου, θα εντείνουν την έξαρση της νόσου προκαλώντας χιλιάδες θύματα. Στον αγώνα για την καταπολέμηση της φυματίωσης επιστρατεύεται και το αρχαίο μοναστήρι της Πέτρας, με τις εγκαταστάσεις του να μετατρέπονται το 1929 σε Σανατόριο. Το Σ.Ι.Μ.Π.Ο εγκαινιάζει την λειτουργία του τον Νοέμβριο του 1936 και μέχρι το τέλος του 1943, που διαλύεται από τις γερμανικές κατοχικές δυνάμεις, έχει φιλοξενήσει 3.549 φυματικούς ασθενείς. Αν και οι ανθρώπινες απώλειες σε αυτό το χρονικό διάστημα είναι τεράστιες αποτελώντας το 30% των νοσηλευόμενων, το ίδρυμα συνιστά την πρώτη οργανωμένη μορφή νοσοκομειακής περίθαλψης στην ευρύτερη περιοχή της Κατερίνης αλλά και μια «λύση» στο κοινωνικό πρόβλημα της «απομόνωσης» των φορέων της νόσου. Μέχρι τον Μάρτιο του 1969 που θα μετατραπεί σε Θεραπευτήριο Ψυχικών Παθήσεων, θα έχει προλάβει να περιθάλψει άλλους 1.662 ασθενείς, αφού στο μεταξύ η θεραπευτική επανάσταση που θα φέρει η ανακάλυψη της στρεπτομυκίνης και των υπόλοιπων αντιφυματικών φαρμάκων, θα μειώσουν και στο τέλος θα τερματίσουν την αναγκαιότητα χρήσης των σανατορικών δομών.

Λέξεις – Κλειδιά

Φυματίωση, Σανατόριο, Στρεπτομυκίνη, Κατοχή, Εμφύλιος, Ψυχιατρείο

The beginnings of public healthcare in Pieria.
The case of the Petra Sanatorium (1936 – 1969)
through oral and archival testimonies

Ioannis Pikilidis

Abstract

Tuberculosis has been causing epidemic crises throughout the history of human presence on earth, causing healers, scientists and states to seriously engage in both treatment and prevention of the disease. From the mid-19th century, a new hospital structure adapted to the specificities of the disease emerged, starting from the plateaus of Central Europe and the Alps. Sanatorium care will serve as a refuge and a place of comfort for many well-off patients and will provide the impetus for the development of health and social security policies aimed at providing healthcare and insurance coverage to underprivileged social classes. Until the mid-20th century, Greece would go through difficult times due to the presence of the disease. The war decade of 1912-1922 and the refugee crisis during the Greek interwar period, would intensify the outbreak of the disease, causing thousands of victims. The ancient monastery of Petra was also enlisted in the fight against tuberculosis, with its structures being converted into a sanatorium in 1929. The S.I.M.P.O opened its doors in November 1936 and by the end of 1943, when it was disbanded by the German occupying forces, it had housed 3,549 tuberculosis patients. Although the human losses during this period were enormous, accounting for 30% of the hospitalized, the institution constituted the first organized form of hospital care in the wider area of Katerini and also a “solution” to the social problem of the “isolation” of carriers of the disease. By March 1969, when it will be converted into a Mental Health Hospital, it would have managed to treat another 1,662 patients, since in the meantime the therapeutic revolution brought about by the discovery of streptomycin and other anti-tuberculosis drugs, would reduce and ultimately end the necessity of using sanatorium structures.

Keywords

Tuberculosis, Sanatorium, Streptomycin, Occupation, Civil War, Psychiatric Hospital

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract	vii
Περιεχόμενα	ix
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια	ix
Πρόλογος	1
1. Από τη φυματίωση στα Σανατόρια – Ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο	3
1.1 Φυματίωση – Μια ασθένεια με ιστορία	3
1.2 Οι πολιτικές για την υγεία και τη φυματίωση στην Ευρώπη	4
1.3 Η δημόσια υγεία στην Ελλάδα από τα μέσα του 19 ^{ου} αι. έως τα μέσα του 20 ^{ου} αι. ...	9
1.4 Τα Σανατόρια και η αρχιτεκτονική τους	14
1.5 Οι Ιερές Μονές στην υπηρεσία της υγείας	18
2. Μεθοδολογία της έρευνας	22
2.1 Οι πηγές της έρευνας	27
2.1.1 Τα πρακτικά των συνεδριάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου	27
2.1.2 Το Μητρώον Ασθενών του Σανατορίου	28
2.1.3 Προφορικές μαρτυρίες	29
2.1.4 Ο χώρος του Σανατορίου	29
3. Οι μεταμορφώσεις ενός μοναστηριακού ιδρύματος	31
3.1 Το μοναστήρι της Πέτρας	31
3.1.1 Μια πρόταση για διδασκαλείο	32
3.2 Η Μονή μετατρέπεται σε Σανατόριο	33
3.3 Από Σανατόριο σε Ψυχιατρείο	35
3.4 Και πάλι μοναστήρι	36
4. Το Σανατόριο της Πέτρας 1936 – 1969	38
4.1 Το Σανατόριο της Πέτρας από τον μεσοπόλεμο μέχρι την Κατοχή	38
4.2 Το Σανατόριο στη διάρκεια της Κατοχής	56
4.3 Μετά την Κατοχή και ως το τέλος του Εμφυλίου	67
4.4 Η δεκαετία του '50. Από την ανασυγκρότηση προς την μετατροπή	73
4.5 Η δεκαετία του '60. Το Σανατόριο ολοκληρώνει τον κύκλο του	90
5. Το Σανατόριο ως τόπος μνήμης	103
6. Συμπεράσματα	106
Βιβλιογραφία	108
Αρθρογραφία	115
Διαδικτυακοί Τόποι	118
Αρχεία - Συλλογές	118
Νομοθεσία	121
Προφορικές Μαρτυρίες	121
Παράρτημα Α: Δημογραφικά στοιχεία κίνησης ασθενών	122
Παράρτημα Β: Πίνακας Σανατορικών Κλινών 1929-1938	1300
Παράρτημα Γ: Φωτογραφίες	130

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

Σ.Ι.Μ.Π.Ο	Σανατόριο Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου
Θ.Ψ.Π.Ι.Μ.Π.Ο	Θεραπευτήριο Ψυχικών Παθήσεων Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου
Τ.Α.Κ	Ταμείο Ασφάλισης Καπνεργατών
Σ.Ε.Κ	Σιδηρόδρομοι Ελληνικού Κράτους
Τ.Τ.Τ	Ταχυδρομεία, Τηλέγραφοι, Τηλέφωνα
Ι.Κ.Α	Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων
Γ.Α.Κ	Γενικά Αρχεία του Κράτους
Γ.Δ.Μ	Γενική Διοίκηση Μακεδονίας
Ε.Ο.Ν	Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας
Γ.Δ.Β.Ε	Γενική Διοίκηση Βορείου Ελλάδος
UNRRA	Uninted Nations Relief and Rehabilitation Administration

Πρόλογος

Το Σανατόριο της Πέτρας αποτελεί μοναδική περίπτωση μετατροπής μοναστηριακού συγκροτήματος σε σανατορική νοσοκομειακή μονάδα με απόφαση της Πολιτείας. Το «βάρος» της απόφασης μοιάζει μεγαλύτερο αν σκεφθούμε ότι πρόκειται για ένα από τα αρχαιότερα μοναστικά κατάλοιπα της περιοχής με καταγωγή από την βυζαντινή περίοδο, και συνεχή παρουσία στις διάφορες περιόδους που συγκροτούν το τοπικό και εθνικό ιστορικό αφήγημα. Για να κατανοήσουμε, όμως, την αιτιολόγηση της απόφασης πρέπει να μελετήσουμε τους όρους που την διαμορφώνουν και τις ανάγκες που την επιβάλλουν στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, στο ιστορικό πλαίσιο του ελληνικού μεσοπολέμου.

Κατά τη γνώμη μου, η ιστορία του Σανατορίου πρέπει να μελετάται παράλληλα με την ιστορία της μονής για την οποία υπάρχουν διαθέσιμες επιστημονικές μελέτες και ιστορικά άρθρα, αλλά και με την ιστορία του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Πέτρας Ολύμπου που αναμένεται να υποστεί την επιστημονική έρευνα και τεκμηρίωση που απαιτείται για την καταγραφή της. Η παρούσα μελέτη αξιοποιεί κυρίως την αρχειακή έρευνα στα πρακτικά των συνεδριάσεων του διοικητικού συμβουλίου του ιδρύματος (3.784 χειρόγραφες σελίδες μεγέθους περίπου 30X40) και δευτερευόντως λίγες προφορικές μαρτυρίες που με μεγάλη δυσκολία συλλέχθηκαν. Μελετήθηκαν επίσης τα μητρώα ασθενών του Σανατορίου της Πέτρας για την εξαγωγή χρήσιμων δημογραφικών στοιχείων τα οποία παρατίθενται στο παράρτημα της εργασίας.

Η διάσωση των αρχείων αποτελεί ευτύχημα και οφείλεται στην διατήρησή τους σε όλη τη διάρκεια λειτουργίας του ψυχιατρικού νοσοκομείου. Η ύπαρξή τους διαπιστώνεται κατά την μεταφορά των αρχείων της διοικητικής υπηρεσίας στο Γενικό Νοσοκομείο Κατερίνης το 2011 στο πλαίσιο της ενσωμάτωσης του Ψυχιατρείου σε έναν ενιαίο οργανισμό με το Γενικό Νοσοκομείο. Η παράδοσή τους από τότε στα Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας, διασφαλίζει την διατήρηση, την αρχειακή τους τεκμηρίωση και την δυνατότητα πρόσβασης σε κάθε ενδιαφερόμενο ερευνητή.

Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε 6 κεφάλαια και αρκετά υποκεφάλαια, αρχής γενομένης από το εισαγωγικό κεφάλαιο με τίτλο «Από τη φυματίωση στα Σανατόρια-Ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο». Ακολουθεί το κεφάλαιο που αναφέρεται στα «Μεθοδολογικά χαρακτηριστικά της έρευνας» και στη συνέχεια ένα προοιμιακό στην

κυρίως ιστορία του Σανατορίου με τίτλο «Οι μεταμορφώσεις ενός μοναστηριακού ιδρύματος». Το εκτενές 4^ο κεφάλαιο, με 5 υποκεφάλαια, περιλαμβάνει την χρονολογική παρουσίαση πτυχών της ιστορίας του Σανατορίου από την ίδρυσή του το 1936 μέχρι την κατάργησή του το 1969. Ακολουθεί το κεφάλαιο που εξετάζει το «Σανατόριο ως τόπο μνήμης» και η εργασία κλείνει με ένα κεφάλαιο συμπερασμάτων και το παράρτημα με τους δημογραφικούς, στατιστικούς πίνακες και το φωτογραφικό υλικό.

Ελπίζουμε το παρόν εγχείρημα να συνεισφέρει στην ιστορική καταγραφή του μνημονικού αποθέματος που συνιστά η ιστορία του Σανατορίου της Πέτρας ώστε η «διακινούμενη» μνήμη του Σανατορίου να μην καταναλώνεται απλώς ως «ψηφιακό θραύσμα», όπως θα δούμε στο 5^ο κεφάλαιο, αλλά να συνομιλεί τεκμηριωμένα με πτυχές της ιστορίας του. Το εγχείρημα αποκτά, ίσως, μεγαλύτερη σημασία καθώς δεν υπάρχει ακόμη μια συγκροτημένη κοινότητα μνήμης γύρω από το θέμα, κυρίως λόγω του κοινωνικού ταμπού το οποίο συνοδεύει την μνήμη τόσο του Σανατορίου όσο και της μετεξέλιξής του ως Ψυχιατρείου. Γιατί όπως αναφέρει και ένας πληροφορητής «δεν συζητούσαν... ας πούμε ότι όλοι θέλαν να κρυφτούν». Εξάλλου εκεί οφείλεται και η αταλάντευτη στάση όλων των εν δυνάμει πληροφορητών, πρώην υπαλλήλων/ασθενών, να μας παράσχουν τη μαρτυρία τους. Κατά συνέπεια δεν υπάρχουν ούτε οι κοινότητες μεταμνήμης οι οποίες, σύμφωνα με την Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, δεν στηρίζονται στην «βιωμένη εμπειρία» και την «άμεση μνήμη» αλλά στην «πολιτισμική τους παραγωγή» (Βαν Μπούσχοτεν 2008, 134).

1. Από τη φυματίωση στα Σανατόρια – Ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο

1.1 Φυματίωση - Μια ασθένεια με ιστορία

Τα ίχνη της φυματίωσης χάνονται στα βάθη των αιώνων. Αχνά «οστεοαρχαιολογικά» σημάδια ανιχνεύονται σε νεολιθικούς σκελετούς και αιγυπτιακές μούμιες και ο βάκιλος *Mycobacterium Tuberculosis* που την προκαλεί θεωρείται περίπου ηλικίας 15.000 ετών. Όλοι οι πολιτισμοί μετράνε τα περισσότερα θύματά τους από το, άγνωστο για χιλιάδες χρόνια, μυκοβακτηρίδιο της φυματίωσης. Από την Αφρική μέχρι την Βόρεια Ευρώπη, από την Μεσοποταμία μέχρι την Άπω Ανατολή και από την Μεσόγειο μέχρι την Αμερική, η φυματίωση προκαλεί επιδημίες και σκορπά το φόβο. Την συναντάμε σε ασσυριακά κείμενα, σε κινεζικά έργα ιατρικής, σε ινδιάνικες μαγικοθρησκευτικές αντιλήψεις, στην ελληνορωμαϊκή προεπιστημονική ιατρική παράδοση, στο Μεσαίωνα και την Αναγέννηση (Βλαστός 2005, 3-6).

Μπορεί να είναι η αλλαγή στις τροφосуλλεκτικές συνήθειες των ανθρώπων όταν από κυνηγοί γίνονται γεωργοί, μπορεί να είναι η αγελάδα που την μεταδίδει για πρώτη φορά στον άνθρωπο όταν μαθαίνει να ζει μαζί του, μπορεί να είναι οι «χωροβιολογικοί» παράγοντες διαβίωσης και εργασίας σε οικισμούς και πόλεις που την ευνοούν, μπορεί να είναι οι μεταναστεύσεις και μετακινήσεις των πληθυσμών που την εξαπλώνουν, σίγουρα όμως δεν είναι η θεϊκή τιμωρία για κάποιο ανθρώπινο αμάρτημα που καθιστά τη φυματίωση «μάστιγα» του πολιτισμού για αιώνες. Σήμερα αναγνωρίζονται σχηματικά τέσσερις περίοδοι στην πορεία κατανόησης και αντιμετώπισής της. Η πρώτη είναι η «περιγραφική» και διαρκεί από την εποχή του Ιπποκράτη¹ μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Η δεύτερη, η «παθολογοανατομική», αρχίζει με τις ανακαλύψεις των Bayle² (1810) και

¹ Ο Ιπποκράτης περιγράφει την ασθένεια, την οποία ονομάζει «φθίση» για να αποδώσει τα χαρακτηριστικά της φθοράς που συντελείται στο σώμα και την όψη του ασθενή, με τα συμπτώματα που τη συνοδεύουν από «βήχα, πυρετό, ιδρώτες, απόχρεμψη, αιμόπτυση, δύσπνοια» (Φατούρου 2019, 3).

² Ο Γάλλος γιατρός Bayle το 1810 περιγράφει πρώτος το φυμάτιο, την «βασική παθολογοανατομική βλάβη της φυματίωσης» (Βλαστός 2005, 6).

Lannec³ (1816) κατά τη διάρκεια της «Παρισινής ιατρικής επανάστασης»⁴ και φθάνει μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Η τρίτη, η «πειραματική και βακτηριολογική», αρχίζει με τα επιστημονικά επιτεύγματα των Villemin⁵ (1856) και Koch⁶ (1882) και εκτείνεται έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Η τέταρτη περίοδος, η «θεραπευτική», αρχίζει το 1944 με την ανακάλυψη της στρεπτομυκίνης από τον Waksman και διαρκεί μέχρι τις μέρες μας (Φατούρου 2019, 2).

1.2 Οι πολιτικές για την υγεία και τη φυματίωση στην Ευρώπη

Η μέριμνα για την δημόσια υγεία απασχολεί διαχρονικά τα κράτη και τις κοινωνίες, από την αρχαιότητα ακόμη, με τη μορφή της πρόληψης και τις αντιμετώπισης των «λοιμωδών νοσημάτων». Σημαντικές παρεμβάσεις γίνονται στον τομέα της πρόληψης στα ρωμαϊκά και βυζαντινά χρόνια με την κατασκευή μνημειακών έργων υποδομής στα αστικά κέντρα που αφορούν την ύδρευση και την αποχέτευση αλλά και την ατομική καθαριότητα και υγιεινή με τα «δημόσια λουτρά». Ο φόβος για τις επιδημίες οδηγεί αργότερα στην ίδρυση λοιμοκαθαρητηρίων με στόχο την προστασία των πληθυσμών και την ανάσχεση των λοιμωδών μεταδόσεων. Ο Διαφωτισμός, η Γαλλική Επανάσταση και τα κοινωνικά κινήματα που ακολουθούν θέτουν ερωτήματα και προβληματισμούς για τη θέση του ανθρώπου στη φύση και στην κοινωνία, αλλά οι εξελίξεις στον τομέα της δημόσιας υγείας επιταχύνονται μόνο από τα μέσα του 19^{ου} αι. και την βιομηχανική επανάσταση. Κρίσιμη παράμετρος στην κατεύθυνση της διεύρυνσης της πρόσβασης στην δημόσια υγειονομική περίθαλψη αποτελεί η θέσπιση της κοινωνικής ασφάλισης και η επιρροή του γερμανικού (1881) και του σοβιετικού (1918) παραδείγματος στις ευρωπαϊκές κοινωνίες του πρώτου μισού του 20^{ου} αι. (Κυριόπουλος 2008, 48, 57-61).

³ Ο επίσης Γάλλος γιατρός Laennec, πιο γνωστός για την εφεύρεση του στηθοσκοπίου, το 1819 δημοσιεύει την μελέτη του για τα «ακροαστικά και παθολογοανατομικά ευρήματα της φυματίωσης» (Βλαστός 2005, 6).

⁴ Ο παθολογοανατόμος Bichat προτρέπει τους συναδέλφους του το 1801: «Ανοίξτε μερικά πτώματα: αμέσως θα δείτε να εξαφανίζεται το σκοτάδι το οποίο η παρατήρηση μόνη της δεν είχε μπορέσει να διαλύσει» (Φουκώ 2012, 222).

⁵ Ο Γάλλος στρατιωτικός γιατρός Villemin αποδεικνύει το 1867 ότι «η φυματίωση είναι μεταδοτική και οφείλεται σε κάποιον ζωντανό οργανισμό» (Βλαστός 2005, 7).

⁶ Ο Γερμανός μικροβιολόγος Robert Koch καταφέρνει το 1882 να απομονώσει το μυκοβακτηρίδιο της φυματίωσης (Βλαστός 2005, 7).

Πριν από την εμφάνιση της έννοιας του κοινωνικού κράτους που αναδύεται από τις στάχτες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, κάθε τι σχετικό με την ασθένεια και την αντιμετώπισή της χαρακτηρίζεται από την προσήλωση στον έλεγχο και την επιτήρηση, την απομόνωση και την καταστολή. Ειδικά οι επιδημίες προσφέρονται για «αστυνόμευση» των πληθυσμών και των συμπεριφορών τους, κατασκευάζοντας μετά τον 18ο αιώνα τον τύπο του «πειθήνιου» νεωτερικού πολίτη. Θεσμοί όπως «οι φυλακές, τα εργοστάσια, τα εργαστήρια, τα φτωχοκομεία, τα σχολεία, τα ορφανοτροφεία, τα νοσοκομεία και τα άσυλα» οργανώνουν τις κοινωνίες με στόχο τον έλεγχο κυρίως των φτωχών, των άπορων, των παραβατικών, αλλά και των μικρομεσαίων οικονομικά τάξεων, με γνώμονα την προστασία του κοινωνικού συνόλου. Η έννοια της «υγειονομικής αστυνομίας» στην οποία αναφέρεται ο Foucault για να περιγράψει το κρατικό ενδιαφέρον για την δημόσια υγεία στην εποχή της νεωτερικότητας, συγκροτείται από ένα σύνολο «μέτρων και θεσμών, ρυθμίσεων και κανόνων» με στόχο την υγειονομική οργάνωση και θωράκιση των πληθυσμών από τους υγειονομικούς κινδύνους. Σε μια τέτοια συνθήκη, η επιδημική ασθένεια και η μεταδοτικότητά της συνιστούν το καταλληλότερο πλαίσιο για τον έλεγχο της όποιας «αταξίας», για την προσωποποίηση και ενοχοποίηση του αρρώστου και για την ενεργοποίηση ενός αυστηρού ελέγχου επιτήρησης και αποκλεισμού (Κορασίδου 2013, 186-188).

Η φυματίωση δεν είναι η μοναδική νόσος με βαρύ ιστορικό επιβάρυνσης της δημόσιας υγείας. Μαζί με την ελονοσία και τον τύφο αποτελούν την καταραμένη ομάδα των ασθενειών με τα μεγαλύτερα ποσοστά νόσησης και θνητότητας των πληθυσμών μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Παρά τις ανακαλύψεις που ανατρέπουν, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα,⁷ τις αντιεπιστημονικές βεβαιότητες και τις επιστημονικές προκαταλήψεις σχετικά με την κληρονομικότητα της νόσου ή της ηθικής υπόστασης του νοσούντα, η ιατρική κοινότητα και οι κρατικές πολιτικές υγείας καθυστερούν να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Αυτό που τρομάζει αρχικά είναι η μεταδοτικότητα και η πιθανή ηθική απομόνωση του αρρώστου. Η στατιστική έρευνα στην Ευρώπη φωτογραφίζει τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας και η διαπίστωση της συσχέτισης μεταξύ υγιεινής,

⁷ Το 1865 ο Villerme αποδεικνύει την μεταδοτική φύση της νόσου από τον άνθρωπο στα ζώα και το 1890 ο Koch επιβεβαιώνει την μεταδοτικότητά της και ανακαλύπτει την αιτία της, δηλαδή τον βάκιλο που είναι υπεύθυνος για την νόσο (Θεοδώρα 2002, 146-147).

μικροβίων και ασθένειας φωτογραφίζει τις φτωχότερες κοινωνικές τάξεις (Θεοδώρου 2002, 145-148).

Η ανακάλυψη του μικροσκοπικού βάκιλου του Koch και των όρων επιπολασμού και μετάδοσης της νόσου, δεν οδηγεί στη θεραπεία και στον έλεγχο της νόσησης. Τα μέτρα που λαμβάνονται έχουν κυρίως προληπτικό χαρακτήρα, και στηρίζονται στην «υγειονοδιατητική» μέθοδο που περιλαμβάνει καλή διατροφή, «αεροθεραπεία», «απολύμανση», «ανάπαυση», «ηθική ζωή» και βέβαια απομόνωση και εγκλεισμό σε φθισιατρεία και σανατόρια. Παράλληλα γίνεται αντιληπτή η κοινωνική διάσταση της νόσου και η ανάγκη της αλλαγής των συνθηκών μέσα στις οποίες ζουν και εργάζονται οι λαϊκές τάξεις. Η διάδοση των «υγιεινιστικών αρχών», τα άσυλα, ο απομονωτισμός και κάποια μέτρα «κοινωνικής πολιτικής», καταφέρνουν τον περιορισμό της αύξησης των κρουσμάτων μέχρι ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος να αναστείλει κάθε εξέλιξη. Στον μεσοπόλεμο οι προσπάθειες για την αντιμετώπιση της έξαρσης της νόσου και την «ανάπτυξη της περίθαλψης» εντείνονται, παράλληλα με την «σκλήρυνση του λόγου και της στάσης απέναντι στον φτωχό φυματικό» (Θεοδώρου 2002, 145-148).

Η έλλειψη «επαρκών ιατρικών και παθολογικών» γνώσεων γύρω από την φυματίωση καθώς και οι επικρατούσες στα μέσα του 19^{ου} αιώνα αντιλήψεις για την ποιότητα του αέρα ως παράγοντα θετικής ή αρνητικής εξέλιξης της νόσου γεννούν «την ιδέα του σανατορίου». Η αρχή γίνεται από τον Herman Brehmer (1826-1889) στην πρώτη γερμανική και σήμερα πολωνική Σιλεσία. Το 1863 ιδρύει στην πόλη *Görbersdorf* (σήμερα *Sokolowsko*), σε υψόμετρο 800 μέτρων, νοσοκομείο/σανατόριο για πνευμονικές παθήσεις. Η αρχική μορφή του σανατορίου αποτελείται από «μικρές εξοχικές κατοικίες-περίπτερα» και σταδιακά εξελίσσεται σε νοσηλευτική δομή 300 κλινών. Το σανατόριο του Brehmer είναι ιδιωτικό, απευθύνεται σε πλούσιους ασθενείς και η επιτυχία του βρίσκει γρήγορα μιμητές σε άλλες χώρες μεταξύ των οποίων και στην Ελλάδα (Κουτρούλια, Παπαθανασίου, Διαμαντόπουλος 2013, 143).

Στις Άλπεις το ευεργετικό κλίμα μυθοποιείται, οι βουνοπλαγιές γεμίζουν με σανατόρια, η ιατρική μπλέκεται με την επιχειρηματικότητα και οι ευκατάστατοι φυματικοί συρρέουν από παντού στο πλαίσιο μιας νέας μόδας θεραπευτικού τουρισμού, του «σανατοριακού κινήματος». Μόνο στο Davos των ελβετικών Άλπεων το 1906 λειτουργούν «οκτώ σανατόρια με συνολικό δυναμικό 1.500 κλινών» και με «ετήσια

επισκεψιμότητα» περίπου 20.000 φυματικών. Μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα ο θεραπευτικός τουρισμός των Άλπεων μετεξελίσσεται σε μια άλλη μορφή ορεινού τουρισμού τύπου «spa» για την υψηλή κοινωνία, αποκτώντας όλο και περισσότερο εμπορευματικά⁸ και επιχειρηματικά χαρακτηριστικά⁹ (Στογιαννίδης 2015, 40-41, 57-58).

Τι γίνεται όμως με τις χαμηλές κοινωνικές τάξεις και τον κόσμο της εργασίας; Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα στην Ευρώπη της «βιομηχανικής επανάστασης» αναδύεται το πρόβλημα της εργασιακής και βιολογικής εξαθλίωσης μεταξύ των μελών της εργατικής τάξης. Ανεξάρτητα από το βαθμό της τεχνολογικής ανάπτυξης, την ιδιαιτερότητα των επαγγελματικών κλάδων, τις γεωγραφικές διαφορές και το «επίπεδο της ταξικής συνείδησης», η κατάσταση της υγείας των φτωχών εργαζόμενων ανησυχεί τόσο τους ίδιους όσο και τους εκπροσώπους της ανερχόμενης αστικής τάξης, στο πλαίσιο των αναγκών που δημιουργεί το νέο παραγωγικό μοντέλο. Μια χαρακτηριστική εικόνα της υγιεινής κατάστασης του εργατικού κόσμου στην Ιταλία του 1906 προσφέρεται από τον γιατρό και πολιτικό Gaetano Pieraccini:¹⁰ «Γιατί η νοσηρότητα και η θνησιμότητα είναι μεγαλύτερες στους φτωχούς παρά στους πλούσιους; Γιατί στους 100 φυματικούς οι 92 είναι εργάτες; Γιατί το προσδόκιμο ζωής στους καλόγερους, στους κληρικούς και στους κτηματίες αγγίζει τα 70 έτη ενώ στους εργάτες δεν ξεπερνά τα 30;» (Ρακιώτης-Δρίβας 2008, 299-301).

Αν και η φυματίωση δεν προκαλείται από την φύση της εργασίας και την επαφή με νοσογόνους επαγγελματικούς παράγοντες όπως η πνευμονοκονίαση, η μολυβδίαση, η υδραργυρίαση, η μόλυνση από άνθρακα και άλλες, η έρευνα που διεξάγεται σε επιστημονικό και κλινικό πλαίσιο την συμπεριλαμβάνει στις λεγόμενες «επαγγελματικές ασθένειες», καθώς διαπιστώνεται η γενικότερη επίδραση του ανθυγιεινού περιβάλλοντος

⁸ Η μετατροπή του αέρα της Κεντρικής Ευρώπης ή τουλάχιστον της πρόσβασης σε αυτόν, από φυσικό αγαθό σε εμπόρευμα, αναδύεται από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα με ευθύνη γιατρών, επιστημόνων, αρχιτεκτόνων, μηχανικών, ξενοδόχων, επιχειρηματιών και με την απασχόληση οικοδόμων και σιδηροδρομικών (Frank 2012, 185).

⁹ Η ευρωπαϊκή επιχειρηματικότητα που συνδέεται με την σανατορική θεραπεία στα θέρετρα των Άλπεων και της Κεντρικής Ευρώπης, οδηγεί ακόμη και σε κατασκευαστικές καινοτομίες η προέλευση των οποίων έχει χάσει σήμερα την αρχική τους σκοπιμότητα. Χαρακτηριστική περίπτωση σανατορικού αξεσουάρ, με ψυχαγωγική σήμερα χρήση, είναι η επινόηση της «καρέκλας θεραπείας ή σεζ-λόνγκ». Βασισμένες πάνω στο σχεδιασμό των ανάκλιντρων της αρχαιότητας οι σεζ-λόνγκ των φυματικών για χρήση κατά τη διάρκεια αεροθεραπείας σήμερα χρησιμοποιούνται για ψυχαγωγική ανάπαυση και ηλιοθεραπεία (Στογιαννίδης 2015, 61),.

¹⁰ Απόσπασμα από την εισαγωγή του βιβλίου με τίτλο «Παθολογία της εργασίας και κοινωνική θεραπεία» (Ρακιώτης, Δρίβας 2008, 300).

του εργασιακού χώρου στην μετάδοση και επιδείνωση των συνεπειών της νόσου (Ντουνιάς 2008, 324).

Η αλλαγή των πολιτικών για την υγεία συμβαδίζει με την αλλαγή των πολιτικών για την κοινωνική ασφάλιση. Αρχής γενομένης από την Γερμανία (1881), τα ευρωπαϊκά κράτη υιοθετούν σταδιακά πολιτικές κοινωνικής ασφάλισης με σκοπό να προσφέρουν γενικευμένη προστασία απέναντι στους κινδύνους της εργασίας, της υγείας, της ανεργίας και του γήρατος. Το κίνητρο δεν είναι μόνο η ηθική ή δικαιική αντίληψη γύρω από την υποχρέωση του κράτους να προσφέρει προστασία στους πολίτες του.¹¹ Οι παρεμβάσεις συνήθως έχουν προληπτικό χαρακτήρα ώστε να αποτραπούν μελλοντικές κοινωνικές εκρήξεις και οικονομικοί κλυδωνισμοί για την εργοδοσία, να ενισχυθεί η «εθνική συνοχή» ή να επιτευχθούν πολιτικές νίκες ενάντια σε κοινωνικές διεκδικήσεις που εκφράζονται από σοσιαλιστικά ή κομμουνιστικά κινήματα. Τη Γερμανία ακολουθεί το 1891 η Αυστρία, την περίοδο 1906-1914 η Βρετανία, το 1924 η Τσεχοσλοβακία, το παράδειγμα της οποίας αποτελεί οδηγό για την ελληνικές ασφαλιστικές μεταρρυθμίσεις, και μόλις το 1930 με αρκετή καθυστέρηση η Γαλλία (Λιάκος 1993, 339 -367).

Η θεσμοθέτηση της κοινωνικής ασφάλισης και η αίγλη που συσσωρεύεται στο μεταξύ από τον θεραπευτικό τουρισμό των σανατορίων στις Άλπεις και αλλού, οδηγούν στην επέκταση της σανατορικής νοσηλείας στις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις. Ο θεσμός του «λαϊκού σανατορίου» γεννιέται εκεί που πρωτοεμφανίζεται η κοινωνική ασφάλιση, δηλαδή στη Γερμανία του Μπίσμαρκ. Τα ταμεία ασφάλισης των βιομηχανικών εργατών ιδρύουν λαϊκά σανατόρια «για τη νοσηλεία των φυματικών εργαζομένων», θέτοντας όρια νοσηλείας έως 6 μηνών για λόγους οικονομίας και με σκοπό την επιστροφή τους στους εργασιακούς χώρους μόλις ανακτήσουν τις δυνάμεις τους και αποκτήσουν «αρνητικά πτύελα» (Στογιαννίδης 2015, 62-63).

Ο 20^{ος} αιώνας φέρνει ανακατατάξεις στον τρόπο αντιμετώπισης της ασθένειας και στη μορφή της περίθαλψης στην Ευρώπη και την Βόρεια Αμερική. Για αιώνες οι εύπορες οικονομικά τάξεις νοσηλεύονται κατ' οίκον, ενώ τα νοσοκομειακά ιδρύματα έχουν φιλανθρωπικό και ασυλικό χαρακτήρα με σκοπό την παροχή υποβαθμισμένων υπηρεσιών υγείας με αποδέκτη τους φτωχούς και τους άπορους. Η ενσωμάτωση όμως στη

¹¹ Είναι χαρακτηριστική η άποψη του Leopold von Ranke στη Γερμανία ότι «εφόσον οι άνθρωποι στρατεύονται και δίνουν τη ζωή τους για το κράτος, πρέπει να προστατεύονται από αυτό» (Λιάκος 1993, 342).

θεραπευτική διαδικασία της ιατρικής τεχνολογίας με τη μορφή διαγνωστικών εξετάσεων (μικροβιολογικές εξετάσεις και ακτινοσκοπήσεις), χειρουργικών πρακτικών και φαρμακευτικών σκευασμάτων, αναβαθμίζει την σημασία και το κύρος της νοσοκομειακής περίθαλψης. Η αρχική δυσπιστία μεταβάλλεται σταδιακά σε αίτημα για την ίδρυση νοσοκομείων, ασκώντας «κοινωνική πίεση» για την εφαρμογή σύγχρονων πολιτικών υγείας (Νικολαΐδης – Σακελλαρόπουλος 2008, 440-441).

Από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα αρχίζει πλέον η «θεραπευτική περίοδος» της φυματίωσης με τη χρήση αντιβιοτικών φαρμάκων. Σημείο καμπής στην έρευνα για την φαρμακευτική αντιμετώπιση της νόσου αποτελεί η επιτυχής απομόνωση της στρεπτομυκίνης από ακτινομύκητες. Η ανακάλυψη το 1944 από τον μικροβιολόγο Selman Waksman του Πανεπιστημίου Rutgers του New Jersey¹² της ένωσης «στρεπτομυκίνη» με αντιμικροβιακή δράση κατά του βάκιλου της φυματίωσης (ο οποίος είναι ανθεκτικός στην πενικιλίνη), ανοίγει τον δρόμο για την θεραπεία της νόσου. Ακολουθεί ο επίσης Αμερικανός J. Lehman (1946) με την ανακάλυψη του PSA (Παρα-αμινοσαλικυλικό οξύ), ένα «μικροβιοστατικό φάρμακο χορηγούμενο από το στόμα», στη συνέχεια (1951) ανακαλύπτεται η «Ισονιαζίδα», ένα ακόμη αντιβακτηριακό φάρμακο, από τον Γερμανό Domagk και τον Ελβετό Bernstein ταυτόχρονα, και το 1952 ανακοινώνεται η «Πυραζιναμίδα». Σήμερα η επιστήμη, με την προσθήκη και άλλων χημικών ενώσεων και τη συνδυαστική χορήγησή τους όπως «η Εθειοναμίδα, η Κυκλοσερίνη, η Εθαμβουτόλη και η Ριφαμικίνη», έχει καταφέρει να νικήσει την φυματίωση (Φατούρου-Πούλου 2019, 3-4).

1.3 Η δημόσια υγεία στην Ελλάδα από τα μέσα του 19^{ου} αι. έως τα μέσα του 20^{ου} αι.

Το κρατικό ενδιαφέρον για τη δημόσια υγεία στην Ελλάδα αρχίζει στην περίοδο της Οθωνικής Αντιβασιλείας. Το 1833 συστήνεται «η πρώτη υγειονομική υπηρεσία» ως

¹² Σε άρθρο της εφημερίδας N.Y Times αμφισβητείται η πατρότητα της ανακάλυψης από τον Selman ο οποίος τιμήθηκε με Nobel Ιατρικής το 1952. Η ανακάλυψη σύμφωνα με το άρθρο αποδίδεται στον βοηθό του Selman Dr. Albert Schatz ή και στους δύο (Pringle Peter 2012).

τμήμα του «Υπουργείου Εσωτερικών»¹³ με την επωνυμία «Υγειονομικόν Τμήμα» (Δαρδαβέσης 2008, 100). Για την προστασία της δημόσιας υγείας υπεύθυνη είναι η αστυνομία και για την επιστημονική γνωμοδότηση το «Ιατροσυνέδριο» (1834). Η πολιτική που εφαρμόζεται την περίοδο αυτή αναθέτει το βάρος της διαχείρισης των ιδρυμάτων, που έχουν την ευθύνη της περίθαλψης, στις «δημοτικές αρχές και στις φιλανθρωπικές οργανώσεις». Τα ιδρύματα που αναλαμβάνουν αυτό το ρόλο διοικούνται από «Αδελφάτα», τα μέλη των οποίων ορίζονται από τα κατά τόπους δημοτικά συμβούλια. Ο θεσμός του «Αδελφάτου» εμφανίζεται αρχικά σε ένα από τα πρώτα νομοθετήματα του 1836 «Περὶ τῆς διοικήσεως τῶν ἀγαθοεργῶν καταστημάτων», σχετικά με την διοίκηση νοσοκομείων, ορφανοτροφείων, νοθοτροφείων κ.λ.π που εδρεύουν σε δήμους της τότε ελληνικής επικράτειας. Πρόκειται ουσιαστικά για μορφή διοικητικού συμβουλίου¹⁴ επικεφαλής των οποίου βρίσκεται ο Δήμαρχος ο οποίος πλαισιώνεται από 2 έως 4 δημότες και σίγουρα από έναν γιατρό, αν υπάρχει «ἐντὸς τῶν ὁρίων του ἀδελφάτου».¹⁵ Τα νοσοκομεία της εποχής έχουν «φιλανθρωπικό χαρακτήρα» και προσφέρουν «άθλιες συνθήκες νοσηλείας» (Νικολαΐδης – Σακελλαρόπουλος 2008, 442).

Η κατάσταση της υγειονομικής περίθαλψης στη χώρα θα παραμείνει για δεκαετίες στάσιμη (Οικονομοπούλου 2016, 21) και θα έχει χαρακτήρα κατασταλτικό με την εφαρμογή μέτρων απομονωτισμού, τύπου «καραντίνας», για την αντιμετώπιση των μολυσματικών ασθενειών και με την ίδρυση χώρων ακραίου απομονωτισμού όπως του Λεπροκομείου στη Σπιναλόγκα κατά τη διάρκεια της Κρητικής Πολιτείας (1903). Χαρακτηριστικά νομοθετήματα της εποχής όπως αυτό του Β.Δ/30.10.1857 «Κανονισμὸς τοῦ ἐν Ἀθήναις Θεραπευτηρίου κολλητικῶν νόσων» και του Β.Δ/4.4.1905 «Περὶ ιδρύσεως Φθισιατρείου», αποκαλύπτουν την κυρίαρχη αντίληψη περί της απομόνωσης

¹³ Από το 1894 μέχρι το 1914 η κεντρική υγειονομική διοίκηση ασκείται από μια διεύθυνση του «Υπουργείου των Εσωτερικών» με την επωνυμία «Διεύθυνσις Δημοσίας Ὑγιεινῆς καὶ Αντιλήψεως». Το 1917 συστήνεται «Υπουργεῖον Περιθάλψεως» το οποίο το 1922 ενσωματώνεται ως «Υφυπουργεῖον» στο «Υπουργεῖον Ὑγιεινῆς, Πρόνοιας καὶ Αντιλήψεως». Τελικά το 1929 συστήνεται πάλι αυτοτελές «Υπουργεῖον Ὑγιεινῆς » από την κυβέρνηση Βενιζέλου. Οι αλλαγές των κυβερνήσεων προκαλούν, όπως και σήμερα, αλλαγές στην επωνυμία του Υπουργείου το οποίο αποκαλείται άλλοτε «Ὑγιεινῆς, Πρόνοιας καὶ Αντιλήψεως» (1935), άλλοτε «Κρατικῆς Ὑγιεινῆς καὶ Αντιλήψεως» (1936) και άλλοτε «Ἐθνικῆς Πρόνοιας» (1940) (Δρδαβέσης 2008, 100, 104).

¹⁴ Σύμφωνα με την ιστοσελίδα «Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα» με την λέξη «αδελφάτο» αποδίδεται μεταξύ άλλων η «ονομασία διοικητικού συμβουλίου που εποπτεύει τη λειτουργία αγαθοεργῶν ιδρυμάτων», https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?lq=αδελφάτο.

¹⁵ Βασιλικό Διάταγμα της 1^{ης} Δεκεμβρίου 1836 (Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος αριθ. 72/6.12.1836).

«των φορέων μεταδοτικών νοσημάτων». Από την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αι. αρχίζουν να ιδρύονται «Ειδικά Νοσοκομεία» όπως το Σανατόριο «Σωτηρία» (1902) και το Σανατόριο στην Πάρνηθα (1914), το «Λοιμωδών» (1912) και το Ψυχιατρείο (1914) στη Θεσσαλονίκη, ενώ διοργανώνεται και το «Α΄ Έλληνικό κατά τῆς φυματιώσεως συνέδριον» (1909).

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι επιδεινώνουν την ήδη νοσηρή κατάσταση που εμφανίζουν τα διάφορα «δημοτικά ή φιланθρωπικά καταστήματα». Την ίδια περίοδο, τα πολεμικά γεγονότα και η πολιτική αστάθεια της εποχής σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια των πόρων, δεν επιτρέπουν την εφαρμογή της πολύ σημαντικής νομοθετικής παρέμβασης που επιχειρείται με την ψήφιση του ν.346/1914 «Περὶ ἐπιβλέψεως τῆς Δημοσίας Ὑγείας». Με το νόμο αυτό επιχειρείται η εγκατάλειψη του φιλανθρωπικού χαρακτήρα και της τοπικότητας των πολιτικών δημόσιας υγείας και αναγνωρίζεται η κρατική ευθύνη για όλη την επικράτεια. Η αλλαγή, ως προς τις εφαρμοζόμενες πολιτικές, τον περιορισμό του φιλανθρωπικού παράγοντα και την αύξηση της κρατικής μέριμνας για την υγεία, θα αρχίσει να εμφανίζεται μετά το 1925 (Νικολαΐδης - Σακελλαρόπουλος 2008, 443,448, 458).

Σταδιακά η παρουσία του κράτους ως πάροχου υγειονομικής περίθαλψης αυξάνεται σε βάρος του φιλανθρωπικού χαρακτήρα των υφιστάμενων δομών. Από το 1924 και μέχρι το 1940 οι νοσηλευτικές κλίνες στον ελλαδικό χώρο αυξάνονται, με τα κρατικά ιδρύματα το 1932 να έχουν το προβάδισμα με 6.208 κλίνες, σε σύνολο 11.742, έναντι των υπολοίπων κοινωφελών ιδρυμάτων (φιλανθρωπικών, δημοτικών, πανεπιστημιακών) (Νικολαΐδης – Σακελλαρόπουλος (2008), 458). Σε αυτήν την πορεία μετάβασης από τη φιλανθρωπία στα αλληλοβοηθητικά ταμεία και στη συνέχεια στην κοινωνική ασφάλιση και στην ανάληψη της ευθύνης της υγειονομικής περίθαλψης των πολιτών από το κράτος, κομβικός είναι ο ρόλος των επαγγελματικών ταμείων αν και αρχικά έχουν αποκλειστικό συνταξιοδοτικό σκοπό. Η αρχή γίνεται με τους δασκάλους το 1855 και τους στρατιωτικούς το 1858 και ακολουθούν το 1861 το Κράτος και η Εθνική Τράπεζα. Την ίδια χρονιά ιδρύεται το Ν.Α.Τ - «Ναυτικό Απομαχικό Ταμείο», στη συνέχεια το «Ταμείο Μεταλλευτών» (1882) και από το 1906 οι «ασφαλιστικοί οργανισμοί» των Σιδηροδρομικών που είναι οι πρώτοι που προσφέρουν «κάποια ιατροφαρμακευτική περίθαλψη» (Λιάκος 1993, 377-383).

Το σημαντικότερο όμως ανεξάρτητο ταμείο του Μεσοπολέμου είναι το Τ.Α.Κ – «Ταμείο Ασφαλίσεως Καπνεργατών» που ιδρύεται το 1926. Το Τ.Α.Κ αναλαμβάνει την κάλυψη της ανεργίας, της ασθένειας και της σύνταξης αλλά αναδεικνύει ως «σημαντικότερο κλάδο ασφάλισης την ιατρική περίθαλψη». Η συνεισφορά του στον τομέα της περίθαλψης είναι αξιομνημόνευτη καθώς ιδρύει 13 ιατρεία, μερικά με πολλά τμήματα, εργαστήρια και κλινικές σε Θεσσαλονίκη και Δράμα, «σανατόρια και εξοχικά αναρρωτήρια για τους φυματικούς καπνεργάτες, θερινές κατασκηνώσεις, κέντρα μητρότητας, φαρμακαποθήκη, ακόμη και λουτρά για τους ασφαλισμένους» (Λιάκος 1993, 435).

Η σταδιακή επέκταση του θεσμού της «κοινωνικής ασφάλισης κατά την εικοσαετία 1915-1935» με αποκορύφωμα την έναρξη λειτουργίας του Ι.Κ.Α στις 1 Δεκεμβρίου 1937, συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη των δημόσιων δομών υγειονομικής περίθαλψης και στην αύξηση του αριθμού των ωφελούμενων ασθενών.¹⁶ Περισσότεροι «από εκατό ασφαλιστικοί οργανισμοί και επικουρικά ταμεία» αυτήν την περίοδο καλύπτουν «38.000 – 40.000 ασφαλισμένους», πολλοί από τους οποίους ανήκουν στην εργατική τάξη, συμβάλλοντας στη διεύρυνση των παροχών δημόσιας υγείας προς τις ασθενέστερες κοινωνικές ομάδες. Ο αριθμός των φυματικών όμως είναι πολύ μεγάλος, καθώς εκτιμάται μεταξύ 90 – 100.000 ασθενών, και αποτελεί τεράστιο βάρος για το νεοσυσταθέν ταμείο. Έτσι την ασφάλισή τους αναλαμβάνει ένας ακόμη ανεξάρτητος οργανισμός η «Όργάνωσις Άντιφυματικής Άσφαλίσεως» (Λιάκος 1993, 529-533).

Η συνέχεια στην ολοένα και μεγαλύτερη διεύρυνση της κοινωνικής αποστολής του κράτους που αρχίζει με την κυβέρνηση Βενιζέλου και υιοθετείται από το σύνολο των πολιτικών κομμάτων του Μεσοπολέμου, δεν διακόπτεται ούτε από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου 1936. Αντίθετα, στο πλαίσιο της προσπάθειας «εξασφάλισης λαϊκής συναίνεσης», ως αντίβαρο «στην κατάργηση του κοινοβουλευτισμού», εξαγγέλλεται η

¹⁶ Η ίδρυση του Ι.Κ.Α νομοθετείται ήδη από την κυβέρνηση των Φιλελευθέρων του 1932 σε συνεργασία με το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και στη συνέχεια με κάποιες αλλαγές από την κυβέρνηση Τσαλδάρη του 1935, αλλά συναντά την σφοδρή αντίδραση των γιατρών και της εργοδοσίας ειδικά στον κλάδο της ασφάλισης για υγειονομική περίθαλψη. Η κυβέρνηση Μεταξά τελικά κάμπτεται τις εργοδοτικές αντιδράσεις προσφέροντας ως αντάλλαγμα την «κατάργηση των απεργιών και τον κρατικό έλεγχο του συνδικαλισμού» (Λιάκος 1993, 529-530, 538).

ίδρυση νέων νοσοκομείων με διπλασιασμό των κλινών και εκσυγχρονισμό του νομοθετικού πλαισίου (Λιάκος 1993, 538).¹⁷

Κατά την μικρασιατική εκστρατεία εντείνεται το πρόβλημα των μολύνσεων από τους στρατιώτες με τη διάδοση της νόσου εντός του στρατεύματος. Πέρα από τα μέτρα για την απαλλαγή των νοσούντων, την ίδρυση οικισμού αποστράτων φυματικών και την ίδρυση σανατορίων, το κράτος στέλνει γιατρούς στο εξωτερικό προκειμένου να εκπαιδευτούν στις νέες θεραπείες (Σαλβάνου 2022, 98). Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αναφέρεται σημαντική συρρίκνωση των διαθέσιμων σανατορικών κλινών. Σύμφωνα με στοιχεία που παραθέτει η Υπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας της κυβέρνησης Καραμανλή (1956-1958) Λίνα Τσαλδάρη, το 1946 οι κλίνες για τους φυματικούς δεν «υπερέβαιναν τὰς 3.300, ἐπιχορηγοῦντο δὲ ἕτεραι 350 εἰς ἰδρύματα ἰδιωτικοῦ δικαίου δι' ἀπόρους, ἥτοι ἐν συνόλῳ 3.650».¹⁸ Σύμφωνα πάντα με την ίδια πηγή η κατάσταση αλλάζει βαθμιαία, με αποτέλεσμα το 1956 να έχουν αυξηθεί κατά 43% οι διαθέσιμες κλίνες και να ανέρχονται πλέον σε 5.120. Μεταξύ των κρατικών σανατορίων την επαναλειτουργία των οποίων επισημαίνει η Υπουργός, είναι και αυτή του «Σανατορίου Ἱερὰς Μονῆς Πέτρας Ὀλύμπου» με 150 κλίνες το 1950. Παράλληλα την ίδια χρονιά καταγράφονται 650 διαθέσιμες κλίνες σε στρατιωτικά σανατόρια, 1.456 κλίνες σε σανατόρια ιδιωτικού δικαίου και 1.214 κλίνες σε ιδιωτικά σανατόρια. Αν και οι συνολικά 8.440 κλίνες φυματικών του 1956 υπολείπονται αυτών του Μεσοπολέμου, εκφράζεται η ικανοποίηση για την εξέλιξη της κατάστασης καθώς καταγράφονται 850 περίπου κενές κλίνες απόρων. Η βελτίωση της γενικής εικόνας για την αντιμετώπιση της νόσου οφείλεται, σύμφωνα με την υπουργό, στη βελτίωση της λειτουργίας των σανατορίων, στην καλή επιστημονική

¹⁷ Δεν είναι τυχαίο ότι η έναρξη λειτουργίας του Σανατορίου της Πέτρας συμβαίνει κατά τη μεταξική περίοδο, ενώ η ίδρυση και η προετοιμασία του έχει ξεκινήσει ήδη από το 1925. Παράλληλα, όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο, με τον Α.Ν 965/1937 «Περὶ ὀργανώσεως Δημοσίων Νοσηλευτικῶν Ἰδρυμάτων» το Σανατόριο της Πέτρας αλλά και τα υπόλοιπα δημόσια νοσοκομεία της χώρας μετατρέπονται σε Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου και διοικούνται από Διοικητικά Συμβούλια τα οποία αντικαθιστούν τις εφορείες ή τα Αδελφάτα.

¹⁸ Απόσπασμα από την ομιλία της Υπουργού Λίνας Τσαλδάρη στη βουλή στις 11 Δεκεμβρίου 1959 με θέμα «ΑΓΟΡΕΥΣΙΣ ΠΕΡΙ ΣΙΣΜΑΝΟΓΛΕΙΟΥ». Τα στοιχεία παρατίθενται με αφορμή την απάντησή της σε επερώτηση βουλευτών της αντιπολίτευσης αναφορικά με την άρνηση του Υπουργείου να συναφθεί σύμβαση νοσηλείας απόρων με το «Σισμανόγλειο Φυματολογικό Ινστιτούτο», ίδρυμα ιδιωτικού δικαίου το οποίο παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα συνέχισης της λειτουργίας του. Την ευθύνη για την διακοπή της μεγάλης εικοσιπενταετούς προσπάθειας για τον έλεγχο της φυματίωσης και της ελονοσίας η υπουργός αποδίδει στην περίοδο της «κατοχής καὶ τοῦ συμμοριτοπολέμου» (Τσαλδάρη 1967, 100-102).

τους οργάνωση και στην επιτάχυνση «τῆς θεραπείας διὰ τῶν νέων φαρμάκων καὶ τῶν ἐφαρμοζομένων ἐγχειρητικῶν μεθόδων» (Τσαλδάρη 1967, 101-103).

1.4 Τα σανατόρια και η αρχιτεκτονική τους

Τα «σανατόρια» (από τη λατινική λέξη sanatorium) είναι ειδικά θεραπευτήρια για την «περίθαλψη ασθενών με φυματίωση ή άλλες πνευμονικές παθήσεις». Στην ελληνική γλώσσα χρησιμοποιείται και η λέξη «φθισιατρεία».¹⁹ Η ειδική λειτουργία των σανατορίων για την «πνευμονική φυματίωση» από την εμφάνισή τους στα τέλη του 19ου αιώνα, εμπνέεται από τις αρχές της «Jour médical» που περιλαμβάνει αυστηρό καθημερινό πρόγραμμα υγιεινοδιαιτητικής, αεροθεραπείας και ηλιοθεραπείας, των κατάλληλων κλιματικών συνθηκών όπως υψόμετρο 300 -700 μέτρων, δασικό φυτικό περιβάλλον (κατά προτίμηση κωνοφόρων δέντρων), γεωγραφικό προσανατολισμό προς το νότο, απόσταση από την πόλη, προστασία από τους ανέμους και πρόσβαση σε καθαρό νερό (Χατζηκωνσταντίνου 2017, 59,61). Η μακρόχρονη παραμονή των ασθενών στους χώρους των σανατορικών αυτών ιδρυμάτων και η λειτουργικότητα των χώρων που εξυπηρετεί τις ιατρικές επιδιώξεις, καθορίζει την αρχιτεκτονική τους φυσιογνωμία. Τα ογκώδη και συμπαγή κτίρια της εποχής μοιάζουν περισσότερο με επιβλητικά ξενοδοχεία ή κάστρα.

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα η μορφολογία των σανατορίων μεταβάλλεται επιδιώκοντας την έκθεση στο εξωτερικό περιβάλλον με κυριότερο γνώρισμα τους «επιμήκεις εξώστες» όπου μπορούν να τοποθετηθούν ξαπλώστρες ή κρεβάτια για την ημερήσια παραμονή των ασθενών στον καθαρό αέρα και το ηλιακό φώς. Η θεραπευτική αυτή πρακτική απαιτεί τον μεσημβρινό προσανατολισμό δωματίων στραμμένων προς το νότο και την ανατολή (Καστάνη 2025, 20-23). Παράλληλα ο «δημόσιος τομέας» γίνεται σταδιακά ο πρωταγωνιστής των εξελίξεων για την αντιμετώπιση της νόσου με την ανάληψη πρωτοβουλιών από άτομα και φιланθρωπικές οργανώσεις αρχικά, και στη συνέχεια από το κράτος, για τη φροντίδα του «αυξανόμενου εργατικού αστικού δυναμικού» και των απόρων.

¹⁹ Ορισμός που παρέχεται από το διαδικτυακό «Χρηστικό Λεξικό» της Ακαδημίας Αθηνών: <https://christikolexiko.academyofathens.gr/index.php/anazitisi>

Στις δεκαετίες του '20 και του '30 η αρχιτεκτονική συνεργάζεται πλέον με την ιατρική στο σχεδιασμό των σανατορίων. Στην Ευρώπη κυριαρχούν τρεις αρχιτεκτονικοί τύποι: Ο «γερμανοελβετικός» τύπος, που είναι ο παλαιότερος, με την μορφή ανεξάρτητων κτιρίων (περιπτέρων) και την ηλιοθεραπεία στο έδαφος, ο τύπος του «συστήματος Block» με τη συγκέντρωση όλων των λειτουργιών σε ένα ενιαίο κτίριο, και ο τύπος «κάτοψη έκρηξη» με άξονα ένα κεντρικό κτίριο και άλλα κοντινά που συνδέονται με στοές. Τα περισσότερα από τα «πολυάριθμα» σανατορικά κτίρια που κατασκευάζονται αυτήν την περίοδο, εγκαταλείποντας τις νεογοθτικές ή τοπικές φόρμες, ακολουθούν τις αρχές του μοντερνισμού υιοθετώντας τη συμμετρική αποτύπωση των γραμμών στη σχεδίαση, τις καθαρές δομές, τους «γεωμετρικούς, λιτούς όγκους» και τον «περιορισμένο διάκοσμο». Σημαντικό ρόλο σε αυτήν τη στροφή παίζει η αλλαγή στη θεραπευτική προσέγγιση της αρρώστιας με την απομάκρυνση από τον αρχικό «προστατευτικό» του χαρακτήρα και την μετατροπή του σανατορίου σε «μηχανή-εργοστάσιο υγείας». Η έμφαση σε πιο παρεμβατικές μορφές θεραπείας με τη χρήση χειρουργικών πρακτικών («εκτομή πλευρών», μερική αφαίρεση του «φρενικού νεύρου», «ανατομή της κορυφής του πνεύμονα») απαιτεί ειδικά προσαρμοσμένους χώρους και την εγκατάλειψη του σανατορικού ξενοδοχειακού μοντέλου (Χατζηκωνσταντίνου 2017, 59,62-63).

Στην Ελλάδα, η έλευση των προσφύγων της μικρασιατικής καταστροφής και η έξαρση των επιδημιών προωθούν την λήψη άμεσων μέτρων για την αντιμετώπιση των αυξημένων αναγκών περίθαλψης του πληθυσμού. Μέχρι τότε το βάρος του αντιφυματικού αγώνα φέρει κυρίως το σανατόριο «Σωτηρία» στην Αθήνα. Το «Σωτηρία» εγκαινιάζεται το 1905 μετά από ενέργειες της Σοφίας Σλήμαν, και αποτελεί το πρώτο σανατόριο στην Ελλάδα για τα «λαϊκά στρώματα». Πρόκειται, αρχικά, για ένα μικρό κτήριο ή περίπτερο κατά τη συνήθη ορολογία της εποχής, δυναμικότητας 40 κλινών «σε σχέδια των μηχανικών Ιωάννη και Μιλτιάδη Αξελού». Το 1907 ολοκληρώνεται και το δεύτερο περίπτερο χάρη σε χορηγία του «αιγυπτιώτη Επαμεινώνδα Κυριαζή». Το «Κυριαζίδειο» είναι δυναμικότητας 10 κλινών και υλοποιείται σε σχέδια του Αριστείδη Μπαλάνου. Το 1909 η επίμονη Σοφία Σλήμαν εγκαινιάζει το τρίτο περίπτερο δυναμικότητας 15 κλινών με δαπάνες του επίσης «αιγυπτιώτη Νικόλαου Άμπετ». Το «Αμπέτειο» ανοικοδομείται και αυτό σε σχέδια του Αριστείδη Μπαλάνου.

Την ίδια χρονιά εγκαινιάζεται στο Πήλιο το πρώτο ιδιωτικό και ταυτόχρονα το πρώτο ορεινό σανατόριο στην Ελλάδα από τους γιατρούς Γεώργιο Καραμάνη και Πέτρο Ροντόπουλο. Το σανατόριο «Ζωοδόχος Πηγή» αντιμετωπίζεται ως «επιχειρηματικό εγχείρημα» που εμπνέεται από τα σανατόρια του Davos στην Ελβετία. Το επόμενο έτος 1910 στο «Σωτηρία», είναι η σειρά της κόρης της Σλήμαν, Ανδρομάχης Μελά, να χρηματοδοτήσει το τέταρτο περίπτερο με την επωνυμία «Λαϊκό». Το νέο περίπτερο δυναμικότητας 20 κλινών σχεδιάζεται και πάλι από τον Αριστείδη Μπαλάνο. Το 1911 διενεργείται ένας επιτυχημένος έρανος και με τα χρήματα που μαζεύονται κτίζεται το πέμπτο περίπτερο, του «Λαϊκού Εράνου», δυναμικότητας 30 κλινών πάλι από τον Αριστείδη Μπαλάνο. Οι βαλκανικοί πόλεμοι και η ανάγκη περίθαλψης των φυματικών στρατιωτών υποδεικνύουν την ανάγκη για την ίδρυση του έκτου περιπτέρου, του «Στρατιωτικού», δυναμικότητας 55 κλινών με χορηγία του Χαράλαμπου Σπηλιόπουλου. Το διώροφο κτίριο του «Στρατιωτικού» ξεχωρίζει από τα προηγούμενα για την «έντεχνη αρχιτεκτονική» του. Η περίοδος αυτή του «Σωτηρία» κλείνει τελικά με την ανέγερση ενός ακόμη περιπτέρου με χορηγία του Παναγιώτη Οικονόμου το 1915. Το «Οικονόμειο» στεγάζει κατοικίες του «επιστημονικού προσωπικού», χώρους εργαστηρίων (ακτινολογικό, μικροβιολογικό) και φαρμακείο. Χαρακτηριστικό των πρώτων περιπτέρων που κατασκευάζονται στην έκταση του «Σωτηρία» είναι η απουσία «ενιαίου αρχιτεκτονικού σχεδιασμού» (Στογιαννίδης 2015 268 - 281).

Το 1919 ξεκινά η δεύτερη, πιο δύσκολη, περίοδος του «Σωτηρία» κατά την οποία υποχρεώνεται να περιθάλπει πολύ περισσότερους ασθενείς από όσους μπορεί να διαχειριστεί στις υπάρχουσες δομές. Η καταφυγή στη λύση των παραπηγμάτων δείχνει το μέγεθος του προβλήματος. Αγοράζονται «πέντε ξύλινα παραπήγματα» από το γαλλικό συμμαχικό στρατόπεδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου στη Μακεδονία, τοποθετούνται στον περίβολο του σανατορίου και ονομάζονται έκτοτε «συμμαχικά».²⁰ Με την κατάρρευση του μετώπου στη Μικρά Ασία, την συνέρευση πολλών εξασθλωμένων φυματικών στρατιωτών και προσφύγων που «εγκαθίστανται στα περίχωρα του

²⁰ Η ίδια πρακτική της χρήσης στρατιωτικών παραπηγμάτων χρησιμοποιείται και στο Σανατόριο Ασβεστοχωρίου από την ίδρυσή του το 1921. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρατίθενται από τον Ιωάννη Καλιαρέκο για το 1928, στους 9 ξύλινους θαλάμους που είχαν αγοραστεί το 1919 από τους Άγγλους, στους 45 ιδιωτικούς οικίσκους που κατασκευάστηκαν με «δαπάνες των ασθενών», στους 6 γερμανικούς ξύλινους οικίσκους που είχαν παραχωρηθεί από τους Γερμανούς για τη στέγαση των προσφύγων στο πλαίσιο πολεμικών αποζημιώσεων και στο «περίπτερο των καπνεργατών», φιλοξενούνται 332 φυματικοί ασθενείς (Καλιαρέκος 2014, 39-40).

σανατορίου», η κατάσταση αποκτά δραματικές διαστάσεις. Εκτός όμως από τους φυματικούς και άλλοι άποροι υγείς προσποούνται την αρρώστια με σκοπό να επωφεληθούν από τα οργανωμένα συστήματα. Παρά τη μείωση του χρόνου νοσηλείας σε τρεις μήνες προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα περίθαλψης σε περισσότερους, η κατάσταση παραμένει τραγική με τα αντίσκηνα να γεμίζουν τον περιβάλλοντα χώρο. Η νεοσυσταθείσα «Ένωση Φυματικών Σωτηρίας» καταδικάζοντας την εξαθλίωση που επικρατεί στο σανατόριο το αποκαλεί «Θανατόριο».²¹ Έτσι το 1924 ο καθηγητής μικροβιολογίας Κωνσταντίνος Σάββας (1861-1929) «δεν κατατάσσει πλέον το «Σωτηρία» στα σανατόρια αλλά στα άσυλα» (Στογιαννίδης 2015, 291-307).

Το μεγάλο πρόβλημα της έλλειψης υποδομών δημόσιου χαρακτήρα δεν περιορίζεται μόνο σε κτίρια για την υγεία και την πρόνοια (νοσοκομεία, σανατόρια, ψυχιατρεία, απολυμαντήρια, ορφανοτροφεία, γηροκομεία κλπ) αλλά και σε σχολεία, πανεπιστήμια, επιστημονικά ινστιτούτα, συγκροτήματα λαϊκών κατοικιών και άλλα. Το έργο της ανασυγκρότησης του τομέα της υγείας αναλαμβάνει η κυβέρνηση Βενιζέλου (1928-1932) με τον Υφυπουργό Υγιεινής Απόστολο Δοξιάδη να θέτει τις βάσεις ενός προγράμματος ίδρυσης νοσοκομείων και σανατορίων. Η επιτάχυνση όμως των διαδικασιών κατασκευής τους οφείλεται στο «Πρόγραμμα Κορυζή» και στην ίδρυση «Τεχνικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Υγείας» από την κυβέρνηση της 4^{ης} Αυγούστου ²² (Χατζηκωνσταντίνου 2017, 195-199).

Στην ανοικοδόμηση των νέων σανατορίων της δεκαετίας του '30 επιλέγεται η σταδιακή μεγέθυνση των εγκαταστάσεων και η συγκέντρωση όλων των δομών λειτουργίας τους σε ένα κτίριο. Η πρακτική αυτή επιταχύνει την περίθαλψη περισσότερων φυματικών ασθενών περιορίζοντας το κόστος κατασκευής, λειτουργίας και συντήρησης των μονάδων. Τα περισσότερα σανατόρια κατασκευάζονται στα «πρότυπα ενός μοντέρνου κλασικισμού» συνδυάζοντας επιρροές από τον «ευρωπαϊκό μοντερνισμό» της εποχής και την υποχρεωτική εφαρμογή στοιχείων «ελληνικότητας» στη μορφή τους, προκειμένου οι μελέτες να τύχουν της έγκρισης του Υπουργείου. Χαρακτηριστικά

²¹ Η ίδια ακριβώς λέξη «θανατόριο» χρησιμοποιείται από τους Δημοτικούς Συμβούλους του Δήμου Θεσσαλονίκης στη συνεδρίαση της 19.11.1927 για να περιγράψουν το Σανατόριο Ασβεστοχωρίου διαμαρτυρούμενοι για την γειτνίασή του με τους γειτονικούς οικισμούς αλλά και το ομώνυμο θέρετρο που αποκαλείται «φέρετρο» (Καλιαρέκος 2014, 34-35).

²² Σύμφωνα με στοιχεία που παρατίθενται (Χατζηκωνσταντίνου 2017) «μόνο την περίοδο 1938-1939 δαπανήθηκαν για την κατασκευή σανατορίων-νοσοκομείων 90.233.297 δραχμών (Κριμπάς 1940, 2)».

δείγματα σανατορικής αρχιτεκτονικής του μεσοπολέμου αποτελούν οι μελέτες του αρχιτέκτονα Ι.Δεσποτόπουλου για το «Μέγα Λαϊκό» (1932) του «Σωτηρία» και το «Πέτρινο Κτήριο» στο «Νοσοκομείο Φυματιώντων» και στη συνέχεια «Σανατόριο Ασβεστοχωρίου» (1937), το σανατόριο «Ελπίς» και οι προσθήκες του στην Καβάλα (1926, 1936-38, 1938-40), το σανατόριο «Μάκρης» στην Τρίπολη (1934), τα κτήρια/περίπτερα «300 ανδρών» και «300 γυναικών» (1938) στο «Σωτηρία», το «Ορεινό Αντιφυματικό Θεραπευτήριο» του Ευαγγελισμού (1934) και το «Σανατόριο Γεωργίου Σταύρου και Γεωργίου Φούγκ» στην Πάρνηθα (1934) (Χατζηκωνσταντίνου 2017, 201-225). Σημαντική παρουσία σανατορικής ανοικοδόμησης παρουσιάζεται επίσης στην Πεντέλη με πρωτοβουλία και χρηματοδότηση ιδιωτών επιχειρηματιών και τραπεζικών οίκων όπως το «Σανατόριον “Η Πεντέλη” Παπαδημητρίου Α.Ε» (1930) σε σχέδια του αρχιτέκτονα Νικόλαου Ζουμπουλίδη και το «Φυματιολογικό Ινστιτούτο Ιωάννη Α. Σισμάνογλου και του Οίκου Αυτού» (1935-1940) σε σχέδια του αρχιτέκτονα Γ.Οικονομίδη (Στογιαννίδης 2015, 424, 436).

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ανακόπτει την κατασκευαστική δραστηριότητα αλλά δεν ανακόπτει την επέλαση της φυματίωσης. Έτσι η ανοικοδόμηση δημόσιων σανατορίων στην Ελλάδα συνεχίζεται αμέσως μετά τον πόλεμο μέσα από χορηγίες ιδιωτών, χρηματοδοτήσεις δημοτικών φορέων ή την αξιοποίηση πόρων από το σχέδιο Μάρσαλ, όπως διαπιστώνεται στην περίπτωση του Σανατορίου Ασβεστοχωρίου με το «παιδικό κτήριο» (1946), το «Σερραϊκό Περίπτερο» (1948) και το «Μεγάλο Περίπτερο» (1949) των 400 κλινών (Καλιαρέκος 2014, 47-48). Την ίδια περίοδο κατασκευάζονται τα τελευταία κτίρια των ιδιωτικών σανατορίων στην Πεντέλη όπως το «Σανατόριον εργατών θαλάσσης» 200 κλινών του Ν.Ι.Ε.Θ (1948) σε σχέδια του αρχιτέκτονα Κυπριανού Μπίρη (Στογιαννίδης 2015, 438).

1.5 Οι Ιερές Μονές στην υπηρεσία της υγείας

Η προσπάθεια για την εξεύρεση κατάλληλων χώρων και εκτάσεων για την ίδρυση σανατορίων στην περίοδο του μεσοπολέμου, ωθεί την πολιτεία στην οικονομικότερη λύση της αξιοποίησης δημόσιας ή εκκλησιαστικής περιουσίας. Στο πλαίσιο αυτό επιδιώκεται η παραχώρηση ή απαλλοτρίωση μοναστηριακών εκτάσεων ή ιερών μονών για την

μετατροπή τους σε σανατορικά ιδρύματα. Η «πρώτη απόπειρα» ίδρυσης σανατορίου σε μοναστηριακή έκταση υλοποιείται το 1925 στην Ιερά Μονή Μαλεβιζίου Ηρακλείου Κρήτης.²³ Την ίδια χρονιά, με απόφαση του δικτάτορα Θεόδωρου Πάγκαλου, αποφασίζεται η ίδρυση σανατορίου στις «εγκαταστάσεις της Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου» στην περιφέρεια της Κατερίνης με αναγκαστική απαλλοτρίωση όλων των ακινήτων της μονής.²⁴ Καθώς μάλιστα δεν προκύπτει ανάλογη περίπτωση απαλλοτρίωσης του συνόλου των εγκαταστάσεων κάποιας άλλης μονής, θεωρούμε ότι το παράδειγμα της Πέτρας είναι μοναδικό.²⁵

Η συζήτηση αλλά και η πρόθεση για την «αξιοποίηση» των μονών στον αγώνα για την αντιμετώπιση της φυματίωσης συνδέεται με τις απαρχές της ίδρυσης του ελληνικού κράτους. Η πρόταση για την αξιοποίηση «ακόμη και των κατοικουμένων μοναστηριών ως χώρων περίθαλψης» κατατίθεται για πρώτη φορά το 1834 στην περίοδο της Αντιβασιλείας. Ανατίθεται τότε στα γυναικεία μοναστήρια η «φροντίδα ασθενών, ψυχοπαθών, ορφανών και απόρων»²⁶ (Στογιαννίδης 2015, 210).

Το θέμα της μετατροπής των μοναστηριών σε σανατόρια φαίνεται να απασχολεί διαχρονικά σε περιόδους κρίσης και τον ιατρικό κλάδο.²⁷ Έτσι στο πλαίσιο των συμπερασμάτων που προκύπτουν από το «Β' Συνέδριο κατά της φυματίωσης» που γίνεται στο Βόλο τον Μάιο του 1912, συμπεριλαμβάνεται και η πρόταση για «τη μετατροπή σε φθισιατρείο μιας μονής από κάθε νομό της χώρας» (Μουστάνη-Τζαφλήρης 2008, 389). Μερικά χρόνια αργότερα το ζήτημα της «επίταξης» των ιερών μονών για την

²³ Διάταγμα «Περὶ ιδρύσεως Νοσοκομείου φυματιώντων ἐν τῷ Νομῷ Ἡρακλείου», *ΦΕΚ* 39/Α/9.2.2025. Από την διατύπωση του διατάγματος συμπεραίνεται ότι η απόφαση για την ίδρυση σανατορίου σε έκταση πάνω από το κτίριο της μονής αποτελεί μάλλον προϊόν συναίνεσης εκκλησίας και πολιτείας. Πρόκειται για ένα εγχείρημα όμως που έμεινε στο στάδιο της «απόπειρας», αφού από τη μία η έναρξη του πολέμου διακόπτει την κατασκευή του και από την άλλη δεν καρποφορεί η επανάχρησή του ως γηροκομείου, με αποτέλεσμα να παραμένει μέχρι σήμερα ένα εγκαταλελειμμένο οικοδομικό «κουφάρι». Πηγή: <https://www.e-storieskritis.gr/2019/08/t.html>

²⁴ Νομοθετικό Διάταγμα «Περὶ ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ Κατερίνης ἀκινήτων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πέτρας πρὸς ἵδρυσιν Νοσοκομείου Φυματιώντων», *ΦΕΚ* 212/Α/8.8.1925. Σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στην περίπτωση του σανατορίου Μαλεβιζίου δεν αξιοποιείται ένα μέρος της μοναστηριακής έκτασης αλλά το σύνολο της ακίνητης περιουσίας της μονής. Επιπλέον το μέτρο της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης προδίδει έλλειψη συναίνεσης από την πλευρά της εκκλησίας.

²⁵ Ο Στογιαννίδης υποθέτει ότι πρόκειται για «τακτοποίηση εκκρεμοτήτων των προηγούμενων κυβερνήσεων παρά απόφαση του νεοπαγούς καθεστώτος» (Στογιαννίδης 2015, 208).

²⁶ Η πληροφορία προέρχεται από τον Ιωάννη Μαστρογιάννη (1960), *Ιστορία της κοινωνικής πρόνοιας της νεωτέρας Ελλάδος (1821-1960)*, Αθήνα, σελίδες 158-159, όπως παρατίθεται σε: Στογιαννίδης 2015, 210.

²⁷ Οι γιατροί φαίνεται να υποστηρίζουν και αργότερα την επιλογή της μετατροπής των μονών σε σανατόρια όπως προκύπτει από σχετικό άρθρο του περιοδικού *Ιατρική Κίνησης* με τίτλο «Τα Μοναστήρια εις Σανατόρια», τεύχος 1, έτος 4^ο, 19.10.1928, όπως παρατίθεται σε: Στογιαννίδης 2015, 210.

αντιμετώπιση των κρουσμάτων φυματίωσης επανέρχεται με αφορμή την Μικρασιατική Εκστρατεία και την ανάγκη της νοσηλείας των στρατιωτών. Σε σχετική συζήτηση στη Βουλή των Ελλήνων της 29.1.1921 προτείνεται η νοσηλεία των πασχόντων αξιωματικών και υπαξιωματικών του Πολεμικού Ναυτικού σε «θεραπευτήρια της Βέρνης, της Ζυρίχης και του Λιβόρνο με έξοδα του ελληνικού κράτους» και η νοσηλεία των στρατιωτών σε μοναστήρια με μέριμνα των ίδιων των μοναχών (Σαλβάνου 2022, 93).

Η ανάγκη ανεύρεσης χώρων που να πληρούν τους όρους των κατάλληλων κλιματολογικών συνθηκών και της απομάκρυνσης των νοσούντων από τα αστικά κέντρα επαναφέρει διαρκώς το αίτημα για την αξιοποίηση των ιερών μονών. Στην περίπτωση του μοναστηριού της Πέτρας στον Όλυμπο επανέρχεται το 1928 ο Απόστολος Δοξιάδης, Υφυπουργός Υγείας της κυβέρνησης Βενιζέλου, καθώς στο μεταξύ δεν έχει υπάρξει καμία εξέλιξη προς το σκοπό της ίδρυσης σανατορίου. Από την αγόρευσή του της 2.11.1928 στη Βουλή πληροφορούμαστε για την νομοθετική παρέμβαση με σκοπό την καταπολέμηση της φυματίωσης. Το σχετικό άρθρο από τη συλλογή του «Εθνικού Κήρυκα» του 1960 που μας παρουσιάζει το θέμα έχει τίτλο «ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΠΕΤΡΑΣ» και το εισαγωγικό κείμενο περιγράφει αδρά το ιστορικό πλαίσιο: «Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν φυματίωσης καὶ ἐλονοσία, ἦσαν δύο φοβεραὶ μάστιγαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἰδρύεται καὶ τὸ Σανατόριον τῆς Μονῆς Πέτρας εἰς τὸν Ὀλύμπον, ὅπου ἀπὸ καιροῦ κατέφευγον φυματικοί». Στη συνέχεια του άρθρου παρατίθεται το σχετικό απόσπασμα με τον Δοξιάδη να ανακοινώνει τα μέτρα της κυβέρνησης: «Κύριοι βουλευταί, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω τρία νομοσχέδια διὰ τὴν καταπολέμησιν τῆς φυματιώσεως. Διὰ τοῦ ἐνὸς ἰδρύεται ἐν τῇ θέσει Πέτρα τῆς περιφερείας Κατερίνης τὸ διὰ τοῦ ἀπὸ 8 Αὐγούστου 1925 Ν.Δ προβλεπόμενον νοσοκομεῖον φυματιόντων ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Σανατόριον Ἱερᾶς Μονῆς Πέτρας Ὀλύμπου». Τὸ σανατόριον τοῦτο θὰ περιλαμβάνῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος 150 κλῖνας. Θεωρῶ περιττὸν νὰ τονίσω τὴν ἀνάγκην τῶν ἰδρυμάτων τούτων προκειμένου περὶ τῆς καταπολεμήσεως τῆς φυματιώσεως καὶ τὴν οὐχὶ ἀγαθὴν ἐντύπωσιν ἣν ἐμποιεῖ εἰς τὸ κοινὸν νὰ χρονίζωσι τοιοῦτου εἴδους ζητήματα γενικῆς ὠφελείας καὶ ἐπείγουσας φύσεως» (Εθνικός Κήρυξ 1960, 202).

Από το αρχείο των επιστολών του Δοξιάδη πληροφορούμαστε ακόμη ότι το 1929 ζητάει από τον Μητροπολίτη Αθηνών «τὴ διάθεση περαιτέρω ἐγκαταλελειμμένων μονῶν γιὰ τὴ λειτουργία ἀπομονωτηρίων φθισικῶν» (Δοξιάδης, 1929α) (Χατζηκωσταντίνου

2017, 203), ενώ σε άλλο έγγραφό του περιγράφει τα μοναστήρια ως «εξυγιαντήρια ψυχών» τα οποία μπορούν να μετατραπούν σε «κέντρα παρηγορίας από τὰ ὅποια εἶναι δυνατόν νὰ ἐκπηγάσῃ ἡ ἐξυγιάνσις τῶν σωμάτων» (Δοξιάδης 1929, F4-013). Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Δοξιάδη ποὺ φυλάσσεται στο Ἱστορικό Ἀρχεῖο Μουσείου Μπενάκη, τὴν περίοδο 1928-1929 δέχεται ἐπιστολές «ἀπὸ διαφορετικὰ σημεῖα τῆς περιφέρειας με αἶτημα τὴν ἀξιοποίηση ἐγκαταλελειμένων μονῶν».²⁸ Ἀπὸ τὴν πλευρά τοῦ ο Ὑφυπουργὸς θέτει «ὡς προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐγκρίση νέων σανατορίων» τὴν ἀνάληψη τῆς ἐυθύνης συντήρησής τοὺς ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς δήμους καὶ κοινότητες (Στογιαννίδης 2015, 213).

Ἡ ἐκκλησία, βέβαια, συμβάλει στὴν ἀντιμετώπιση τῆς φυματίωσης με τὴν παραχώρηση ἐκτάσεων ὅπως στὴν περίπτωση τῆς Ἱεράς Μονῆς Πετράκη καὶ τὰ 50 τ.χλ/τρα γῆς στο «δάσος τοῦ Χολαργοῦ» τὸ 1902 γιὰ τὴν ἰδρυση τοῦ σανατορίου «Σωτηρία» (Στογιαννίδης 2015, 267), ἀλλὰ καὶ με τὴν παραχώρηση τὸ 1914 στο νοσοκομεῖο «Εὐαγγελισμός» τοῦ χώρου γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ σανατορίου τῆς Πάρνηθας (Λιάλιος 2022). Ἡ στρόφη πρὸς τὴν ἀξιοποίηση μοναστηριακῶν ἀκινήτων ἀκολουθεῖ συνήθως τὸν δρόμο τῶν παραχωρήσεων καὶ σπάνια τῶν ἀναγκαστικῶν ἀπαλλοτριώσεων. Ὅπως θὰ δοῦμε πιο κάτω με τὴν περίπτωση τῆς Πέτρας, ὅσο καὶ με ἄλλες παρόμοιες προσπάθειες, τὰ ἐγχειρήματα αὐτὰ οὔτε ἀνέξοδα ἀποδεικνύονται οὔτε πάντοτε τελεσφοροῦν. Οἱ λόγοι ἀπεύθυνσης πρὸς τὴν ἐκκλησία γιὰ τὴν ἀξιοποίηση μέρους τῆς περιουσίας τῆς εἶναι υγειονομικοί, ἀλλὰ πρωτίστως οικονομικοί καὶ συνδέονται με τὴν οικονομικὴ ἀφαίμαξη τῶν διαθέσιμων κρατικῶν πόρων κατὰ τὴν πολεμικὴ δεκαετία 1912-1922.

²⁸ Ἐπιστολὴ Νομάρχῃ Λακωνίας πρὸς Δοξιάδη (1929), Ἐπιστολὴ Δοξιάδη πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς μονῆς Γκούρας Τρικάλων (1929), ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Νομάρχῃ Τρικάλων γιὰ τὴν ἰδρυση σανατορίου στὰ Τρίκαλα (1929) (Στογιαννίδης 2015, 213).

2. Μεθοδολογία της έρευνας

Η παρούσα εργασία κινείται ως προς την επιλογή του θέματος, την μεθοδολογία, την προσέγγιση του περιεχομένου και τα ερευνητικά μέσα, στους χώρους της κοινωνικής ιστορίας, της μικροιστορίας, της προφορικής και της δημόσιας ιστορίας. Η ταξινόμηση και ένταξη μιας έρευνας με αντικείμενο πτυχές του παρελθόντος με συγκεκριμένη χωροχρονική διάσταση σε ιστοριογραφικά είδη, είναι από μόνο της μια όχι και τόσο στέρεα θεωρητική κατασκευή, αφού όλα τα είδη «ιστορίας» συνομιλούν μεταξύ τους. Εντούτοις, για λόγους πρακτικού προσανατολισμού της ιστορίας ενός τοπικού νοσηλευτικού ιδρύματος στον ιδεατό χάρτη της ιστοριογραφίας, επιλέγω την ένταξη του αντικείμενου της παρούσας έρευνας στα παραπάνω είδη ιστορίας.

Στην κοινωνική ιστορία γιατί όπως έχει ήδη σχολιαστεί στο πρώτο μέρος της εργασίας, η φυματίωση είναι μια ασθένεια με έντονο κοινωνικό χαρακτήρα και ορατές επαγγελματικές και ταξικές συσχετίσεις. Η παρουσία της απειλεί με σοβαρές επιπτώσεις τις ζωές πλούσιων και φτωχών με σαφείς όμως ταξικούς διαχωρισμούς ως προς την ποιότητα της παρεχόμενης περίθαλψης. Επηρεάζει σημαντικά τους εθνικούς δημογραφικούς χάρτες και τις τοπικές ή εθνικές οικονομίες και επηρεάζεται από την δημοσιονομική δυνατότητα και το νομοθετικό πλαίσιο των κρατών. Ωστόσο η διαχείριση της ασθένειας και των ιδρυμάτων που συστήνονται για την αντιμετώπισή της, διαμορφώνουν κοινωνικές στάσεις και αυτοματισμούς, ενώ παράλληλα εμπεριέχουν κοινωνικά αιτήματα για τη βελτίωση των όρων της υγειονομικής περίθαλψης και της ασφάλισης όλου του κοινωνικού σώματος.

Στην μικροιστορία γιατί το Σανατόριο της Πέτρας, αλλά και όλα τα σανατόρια, συγκροτούνται από ομάδες ανθρώπων εντοπισμένες στο χώρο του κάθε ιδρύματος και της κάθε τοπικής κοινωνίας, η μελέτη των οποίων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την «κατανόηση ευρύτερων κοινωνικών νοοτροπιών, σχέσεων και διαδικασιών» (Cartledge 2002, 68). Η έρευνα της ιστορίας του Σανατορίου της Πέτρας²⁹ συνιστά μια μελέτη περίπτωσης, μιας πολύ μεγαλύτερης θεματικής ομάδας που συμπεριλαμβάνει την ασθένεια της φυματίωσης εν γένει, τα μέτρα αντιμετώπισης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο,

²⁹ Στην ίδια κατηγορία ανήκουν οι εργασίες για τα σανατόρια «Σωτηρία» και Ασβεστοχωρίου αλλά και κάθε άλλη μελέτη με παρόμοιο μονοθεματικό περιορισμό που έχει όμως πολύ μεγαλύτερο εύρος αναφοράς σε υπερτοπικό επίπεδο.

την ίδρυση και αρχιτεκτονική δημόσιων νοσηλευτικών ιδρυμάτων, την στάση της κοινωνίας απέναντι στη νόσο, την υγειονομική και ασφαλιστική πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, τις επιπτώσεις των εμπόλεμων δεκαετιών 1912-1922, 1940-1949 και της μικρασιατικής καταστροφής, στη δημόσια υγεία και άλλα. Εξάλου για τους υπέρμαχους της μικροιστορικής παρατήρησης των κοινωνικών φαινομένων «το τοπικό αποτελεί καλύτερο αντικείμενο αναστοχασμού από το μεγάλο» προσφέροντας ιδιαιτέρως γόνιμα αποτελέσματα στην εξέταση των «κοινωνικών και πολιτισμικών πρακτικών μιας εποχής» (Offenstadt 2007, 125-126).

Η προφορική ιστορία είναι ταυτόχρονα μέθοδος και είδος, ιδιαίτερη πρακτική και θεωρητική προσέγγιση της ιστορίας. Για κάποιους ταυτίζεται με την «μικροιστορία» λόγω της κοινής αξιοποίησης και από τα δύο είδη της βιωμένης εμπειρίας και της εστίασής τους στους «αφανείς» της ιστορίας. Η προφορική ιστορία αξιοποιεί την προφορικές μαρτυρίες ως «αναντικατάστατες πηγές για τη διερεύνηση της ατομικής και συλλογικής μνήμης» συμβάλλοντας αποφασιστικά στην «ιστορική κατανόηση και ενσυναίσθηση» (Μαυροσκούφης 2016, 142-143). Η προφορική μαρτυρία είναι το ίδιο υποκειμενική όπως η γραπτή μαρτυρία, με την διαφορά ότι η ίδια το «αποδέχεται» και το αξιοποιεί προς όφελος της επιστημονικής της πειθαρχίας, προσεγγίζοντας τις πηγές της, όπως και τους ερευνητές που τις συλλέγουν, διερευνώντας τους όρους της υποκειμενικής τους συγκρότησης.

Το ζητούμενο μέσα από τη διαδικασία της συνέντευξης που πραγματοποιείται στο πλαίσιο μιας έρευνας που αξιοποιεί τα ερευνητικά και μεθοδολογικά εργαλεία της προφορικής ιστορίας είναι η καταγραφή του μνημονικού αποθέματος του πληροφορητή. Θα χρησιμοποιήσω την αναδιατύπωση και αντιστροφή της άποψης του Λε Γκόφ ότι «η ιστορία οφείλει να διαφωτίζει τη μνήμη»,³⁰ εκφράζοντας την προσωπική μου άποψη ότι μάλλον η μνήμη μέσα από την προφορική μαρτυρία «οφείλει να διαφωτίζει την ιστορία». Πράγματι δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η συμβολή της προφορικής μαρτυρίας, η προφορική έκφραση της μνήμης, μας βοηθάει να διακρίνουμε τι πραγματικά συμβαίνει πίσω από τις θολές κουρτίνες των γραπτών μαρτυριών. Από παράδειγμα της ανάγκης που διαπιστώνεται όταν λείπουν οι προφορικές μαρτυρίες είναι οι δυσκολίες που

³⁰ «Η ιστορία οφείλει να διαφωτίζει τη μνήμη και να τη βοηθάει να επανορθώνει τα σφάλματά της» (Λε Γκόφ 1998, 160).

συναντά ο ερευνητής με την κατανόηση συμβάντων στο Σανατόριο της Πέτρας καθώς παρουσιάζονται πλημμελώς ή αποσιωπώνται πλήρως στα πρακτικά των συνεδριάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου. Η επιθυμία κάθε ερευνητή σε μια τέτοια αμήχανη στιγμή είναι να μπορεί να έχει πρόσβαση σε κάποια διαφωτιστική προφορική μαρτυρία.³¹

Η χρήση της συνέντευξης που λαμβάνεται στο πλαίσιο της έρευνας έχει πληροφοριακό και τεκμηριωτικό χαρακτήρα, αλλά σημαντικότερο από τα γεγονότα για την προφορική ιστορία είναι το νόημα από αποδίδεται από τον πληροφορητή στα λεγόμενά του. Ακόμη και αν πρόκειται για «έτοιμη αφήγηση», για ένα αφηγηματικό ρεπερτόριο που έχει επαναληφθεί και παγιωθεί, το νόημα είναι παρόν έχοντας διαμορφωθεί παράλληλα με την αφήγηση. Παρά το γεγονός επίσης ότι κατά τη διαδικασία απομαγνητοφώνησης και μεταγραφής των αποσπασμάτων χάνεται η αξία της προφορικότητας, όλες δηλαδή εκείνες οι πληροφορίες που κρύβονται στον προφορικό λόγο (ρυθμός, διάλεκτος, τρόπος εκφοράς, τονισμός), αποδεχόμαστε αυτόν τον περιορισμό για χάρη της γραπτής καταγραφής (Abrams 2010, 29, 48, 49, 176).

Στην περίπτωση της Πέτρας, οι λίγες συνεντεύξεις που διαθέτουμε αναφέρονται στην τελευταία περίοδο του ιδρύματος από το 1954 και μέχρι τον μετασχηματισμό του σε ψυχιατρείο. Η απομάκρυνση από τον χώρο και τον τόπο του σανατορίου, η αλλαγή της χρήσης σε ψυχιατρείο και η διάσπαση ή εξαφάνιση της αρχικής ομάδας (των ασθενών ή των εργαζομένων), μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι έχει χαθεί η συλλογική της μνήμη. Ωστόσο ο Halbwaks μας επισημαίνει ότι δεν θυμόμαστε «ποτέ μόνοι», ακόμη και μετά την αποχώρηση ή διάλυση της ομάδας, γιατί δημιουργούμε νέες ομάδες μνήμης στο φιλικό ή οικογενειακό περιβάλλον μας, αφηγούμενοι ιστορίες από το παρελθόν που μας ενδιαφέρουν ή μας έχουν κάνει εντύπωση. Ακόμη και η «απουσία» του χώρου δεν μας εμποδίζει να σκεφτόμαστε «συλλογικά», καθώς οι αναμνήσεις μας αναφέρονται στις χωρικές της τότε κοινής μας δράσης. Έτσι παρά το γεγονός ότι οι αναμνήσεις «προσαρμόζονται στο σύνολο των τρεχουσών μας αντιλήψεων» και παρά το γεγονός ότι η ατομική μνήμη των πληροφορητών του Σανατορίου εκ πρώτης όψεως μοιάζει να μην

³¹ Αντίστροφα όταν αυτό συμβαίνει, όπως για παράδειγμα με την περίπτωση της μαρτυρίας ενός εργαζομένου στο ΣΙΜΠΟ που μας πληροφορεί για ένα είδος εκδίκησης που παίρνουν κάποιοι φυματικοί κατά των υγιών φτύνοντας στο πιάτο τους, ξαφνικά φωτίζεται ένα μέρος της συνείδησης αυτών των ανθρώπων που στερούνται όλες τις ατομικές ή κοινωνικές ελευθερίες εξαιτίας της ασθένειας (Συνέντευξη του Κ. Κ στον Γιάννη Ποικιλίδη, 2022).

εντάσσεται σε μια συλλογικότητα μνήμης για να μπορεί να αναπαράγεται και να διατηρείται ζωντανή, η αξία τους παραμένει σημαντική και συλλογική. (Halbwaks 2013, 48, 49, 77, 78, 157).

Σύμφωνα με την Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν η συλλογική μνήμη της ομάδας ή της κοινότητας εμπεριέχει τη «δημόσια ιστορία» της ευρύτερης κοινωνίας και με τον ίδιο συλλογικό τρόπο γίνεται η «ενσωμάτωση ή απόρριψη του δημόσιου λόγου» (Βαν Μπούσχοτεν 1997, 209). Ποια είναι όμως η «δημόσια ιστορία» του Σανατορίου κατά τη διάρκεια συγκρότησης του βιώματος των πληροφορητών και ποια τη στιγμή της αφήγησης; Ποια είναι επίσης η «δημόσια ιστορία» γύρω από το Σανατόριο που διακινείται σήμερα στην ευρύτερη κοινότητα και ποιες οι ιδιαιτερότητές της; Ερωτήματα σαν κι αυτά καθορίζουν τον μεθοδολογικό προσανατολισμό της έρευνας γύρω από ζητήματα «δημόσιας ιστορίας» που αφορούν το Σανατόριο της Πέτρας και συγκροτούν τη «συλλογική μνήμη», το «δημόσιο λόγο» και τις «δημόσιες επιτελέσεις» γύρω από την ιστορία του.

Το τελευταίο μέρος της έρευνας απασχολεί η μνήμη και η χρήση της ιστορίας του Σανατορίου στο παρόν. Πώς εκφέρεται στο πλαίσιο της «δημόσιας ιστορίας» το μνημονικό παλίμψηστο μιας ιεράς μονής που γίνεται σανατόριο και ψυχιατρείο; Με ποιες δημόσιες πρακτικές και λόγους «χρησιμοποιείται το παρελθόν για τις ανάγκες του παρόντος» (βιβλία, εργασίες, άρθρα, ομιλίες, βίντεο, μουσικές και θρησκευτικές εκδηλώσεις, ιστορικοί περίπατοι); Πώς αναπαρίσταται η ιστορία γύρω από τις χρήσεις του σανατορικού χώρου (κυρίως με τη μορφή μοναστηρίου ή ψυχιατρείου) στο παρόν; Πώς το όποιο παρελθόν συνιστά ο χώρος, ως μνημονικός τόπος, καταναλώνεται στο παρόν ως «παίγνιο» στο χώρο του διαδικτύου; (Εξερζόγλου 2020, 19, 22, 112).

Όπως είναι γενικά αποδεκτό σήμερα, κάθε μορφή ή τύπος τεκμηρίου μπορεί να θεωρηθεί πηγή αν σχολιάζεται σωστά, αν του απευθύνουμε τα κατάλληλα ερωτήματα, αν μπορούμε να διακρίνουμε τις σχέσεις που το συγκροτούν και να εξηγούμε τους όρους και τους λόγους της σύστασής του. Από την άλλη, η καταστροφή αλλά και η διατήρηση των πηγών είναι μια διαδικασία με σκοπιμότητα, κοινωνική σημασία και οπωσδήποτε όχι ουδέτερη (Offenstadt 2007, 162). Επίσης αποδεκτή θεωρείται σήμερα η έλλειψη απόλυτης δέσμευσης των ερευνητών απέναντι στις πηγές τους ως προς την αλήθεια και την αντικειμενικότητά τους. «Οι πηγές δεν μιλούν από μόνες τους» και απηχούν

οπωσδήποτε «τις ιδέες του συντάκτη τους» ή τους λόγους της παραγωγής τους (Μαυροσκούφης 2016. 11).

Αφού λοιπόν κανένα τεκμήριο δεν μπορεί να θεωρηθεί «καθαρό», δηλαδή «αντικειμενικό», δεν μπορεί και καμία ερευνητική διαδικασία και κανένα αποτέλεσμα να θεωρηθεί αντικειμενικό. Πόσο μάλλον όταν οι ερευνητές ή οι ιστορικοί είναι άνθρωποι του καιρού τους και υπόκεινται στις παραμορφωτικές δυνάμεις του «παροντισμού». Κάθε ερευνητική προσπάθεια, λοιπόν, οφείλει να μην είναι αποδεικτική της υπόθεσης του δημιουργού της ιστορικής αφήγησης, αλλά διαπιστωτική της όποιας αλήθειας μπορεί να θεμελιωθεί (Λε Γκόφ 1998, 160-161). Ούτε είναι αποδεκτή πλέον η παραδοσιακή διάκριση μεταξύ των πηγών σε «πρωτογενείς» και «δευτερογενείς», τις οποίες μπορούμε να αποκαλούμε «άμεσες» ή «έμμεσες», αλλά ούτε και η «υπεροχή των γραπτών πηγών αυτονόητη». Δίπλα σε αυτές στέκονται πλέον ισάξια αλλά και φέροντας τους ίδιους προβληματισμούς περί αντικειμενικότητας, οι προφορικές μαρτυρίες, οι «ακουστικές-ηχητικές» ή «οπτικές πηγές» ραδιοφωνικών, τηλεοπτικών, διαδικτυακών μεταδόσεων, ο κινηματογράφος, το ντοκυμαντέρ, η φωτογραφία, η τέχνη, η μουσική, τα τραγούδια κ.ά (Μαυροσκούφης 2016, 22-24).

Η ερευνητική προσέγγιση του ιστορικού αποθέματος που συνιστά η τριαντάχρονη λειτουργία του Σανατορίου της Πέτρας, στην παρούσα εργασία αναπτύσσεται κυρίως με άξονα το υλικό που διασώζεται στο αρχείο των Γ.Α.Κ Πιερίας και τις συναφείς με το θέμα άμεσες προφορικές συνεντεύξεις προς τον ερευνητή ή προς άλλους ερευνητές. Αξιοποιούνται ακόμη επιστολές και έγγραφα από το Ιστορικό Αρχείο Μπενάκη, πληροφορίες που περιλαμβάνονται σε σχετικές βιβλιογραφικές πηγές (πρακτικά συνεδρίων, άρθρα σε περιοδικά και ιστότοπους, δημοσιευμένες και ανέκδοτες μεταπτυχιακές εργασίες και διατριβές), καθώς και οι δημοσιεύσεις στον γραπτό και ηλεκτρονικό τύπο που σχετίζονται με την ασθένεια και το ίδρυμα, τις αντιλήψεις και τις προκαταλήψεις που διακινούνται στη δημόσια σφαίρα, και τέλος τις σιωπές που υποκρύπτουν φόβους, ντροπές, αποκλεισμούς και διακρίσεις. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να υπογραμμίσω την εκκωφαντική σιωπή πρώην υπαλλήλων φυματικών του Σανατορίου με την κατηγορηματική τους άρνηση για συμμετοχή σε συνέντευξη.

Παράλληλα επιχειρείται η συγκριτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων που προκύπτουν από τις «άμεσες» πηγές σε σχέση με τα ερευνητικά αποτελέσματα άλλων

εργασιών αναφορικά με την εξάπλωση της νόσου, τα μέτρα αντιμετώπισης και την ίδρυση και λειτουργία σανατορίων στον ελλαδικό χώρο. Ιδιαίτερες αναφορές και αλληλεπιδράσεις προκύπτουν από τη μελέτη της ιστορίας του «Σωτηρία» αλλά κυρίως του Σανατορίου Ασβεστοχωρίου Θεσσαλονίκης λόγω γειτνίασης και αμοιβαίας διακίνησης ασθενών και προσωπικού. Σε όσες περιπτώσεις είναι δυνατή και με σχετική ασφάλεια η παραγωγή ερμηνευτικής πρότασης, αυτή εκφράζεται στο πλαίσιο πάντα της υπάρχουσας υποκειμενικότητας και των εσωτερικών διαμεσολαβήσεων του ερευνητή.

2.1 Οι πηγές της έρευνας

2.1.1 Τα πρακτικά των συνεδριάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου

Τα πρακτικά των συνεδριάσεων και οι αποφάσεις του Αδελφάτου/Διοικητικού Συμβουλίου, αποτελούν ένα συμπαγές σώμα περίπου τεσσάρων χιλιάδων σελίδων σε μορφή βιβλίων με σκληρόδετα εξώφυλλα τα οποία διατηρούνται σε αρκετά καλή κατάσταση. Η γλώσσα των κειμένων είναι η καθαρεύουσα των επίσημων εγγράφων της εποχής. Η ευθύνη της σύνταξης των πρακτικών και της συγγραφής τους επιμερίζεται σε διάφορους πρακτικογράφους με κείμενα που αποδίδονται με διαφορετικούς γραφικούς χαρακτήρες. Οι πληροφορίες που αντλούνται από το περιεχόμενο των πρακτικών αφορούν τη σύσταση των συμβουλίων, τις προσλήψεις και απολύσεις προσωπικού, τις διενέργειες διαγωνισμών ή απευθείας αναθέσεις προμήθειας υλικών και υπηρεσιών, το σχεδιασμό και την υλοποίηση αναπτυξιακών προγραμμάτων (ανοικοδομήσεις κτιρίων, εγκαταστάσεις μηχανημάτων, πραγματοποίηση έργων οδοποιίας, προμήθεια μεταφορικών μέσων), τις σχέσεις της διοίκησης με τις εποπτεύουσες αρχές (Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, Υπουργείο Υγιεινής και Πρόνοιας, κεντρική κυβέρνηση), τις προσπάθειες εξασφάλισης κρατικών χρηματοδοτήσεων, τις υπηρεσιακές μεταβολές των υπαλλήλων (βαθμοί, τακτικές αποδοχές, επιδόματα, άδειες), την αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας του ιδρύματος, τις σχέσεις του προσωπικού μεταξύ τους και με τους ασθενείς, τις συμπεριφορές των ασθενών (διαμαρτυρίες, απεργίες, κινητοποιήσεις), του ιατρικού προσωπικού, του λοιπού προσωπικού (μισθολογικές διεκδικήσεις, πολιτικές εντάξεις), τις

συνθήκες νοσηλείας, την κινητικότητα των ασθενών, τις ιατρικές πράξεις, την διατροφή και ψυχαγωγία των ασθενών και πολλές άλλες.

Αξίζει επίσης να σημειώσουμε ότι στα πρακτικά αποτυπώνονται έμμεσα οι πολιτικές και πολεμικές εξελίξεις της εποχής (δικτατορίες, Κατοχή, Εμφύλιος, μεταπολεμική περίοδος) και οι διοικητικοί μηχανισμοί του κράτους και της περιφέρειας μέσα από υπηρεσίες διοίκησης, ελέγχου, επιτήρησης, ασφάλειας και καταστολής (Δήμος, Δασαρχείο, Εφορεία, Υγειονομικό, Αστυνομία/Χωροφυλακή, Στρατός). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η λειτουργία του Σανατορίου ως μηχανισμού παραγωγής οικονομικής δραστηριότητας αλλά και η διαπίστωση των ορίων της μικρής τοπικής αγοράς στην προσφορά προϊόντων και υπηρεσιών. Γι' αυτό είναι σημαντική από μεθοδολογικής πλευράς η επεξεργασία των στοιχείων που προκύπτουν αναφορικά με τη δράση των οικονομικών φορέων της τοπικής κοινωνίας όπως είναι οι ιδιώτες προμηθευτές (παραγωγοί, έμποροι, εργολάβοι, τεχνίτες, μεταφορείς), καθώς και οι δημόσιοι πάροχοι υπηρεσιών (Εθνική Τράπεζα, Σ.Ε.Κ, Εργοστάσιο Ηλεκτρισμού, Τ.Τ.Τ, Ι.Κ.Α κλπ).

2.1.2 Το Μητρώον Ασθενών του Σανατορίου

Η περίθαλψη ασθενών σε καθεστώς μακρόχρονης νοσηλείας αποτελεί μια πρωτόγνωρη εμπειρία για την ευρύτερη περιοχή της Πιερίας. Μέχρι την έναρξη λειτουργίας του Σανατορίου η παροχή υγειονομικής περίθαλψης προσφέρεται από μικρές ιδιωτικές κλινικές και ιατρεία που λειτουργούν στην πόλη της Κατερίνης. Ένα από τα αντικείμενα μελέτης της παρούσας εργασίας είναι το μητρώο ασθενών και η νοσηλευτική κίνηση στη διάρκεια της λειτουργίας του Σανατορίου κατά τα έτη 1936-1969. Μέσα από τη μελέτη των καταγραφών του μητρώου επιδιώκεται η άντληση των δημογραφικών στοιχείων των νοσηλευόμενων όπως το φύλο, η ηλικία, ο τόπος καταγωγής ή προέλευσης, το επάγγελμα, οι εκβάσεις της νοσηλείας (ιαθέντες και αποβιώσαντες), η ασφαλιστική τους κάλυψη (άποροι ή ασφαλισμένοι), οι διακομιδές προς ή από άλλα νοσοκομεία ή σανατόρια και η ιατροφαρμακευτική εξέλιξη στην αντιμετώπιση της νόσου.

2.1.3 Προφορικές μαρτυρίες

Η μεγάλη χρονική απόσταση από το διάστημα λειτουργίας του Σανατορίου περιορίζει σημαντικά τον αριθμό των πληροφορητών λόγω γήρανσης ή αποχώρησης από τη ζωή των περισσότερων από όσους θα μπορούσαν να προσφέρουν την άμεση μαρτυρία τους. Η αναζήτηση πρώην εργαζόμενων πληροφορητών συναντά διαδοχικές αρνήσεις για διαφορετικούς λόγους (δεν θυμάμαι, δεν ξέρω, δεν μπορώ, δεν θέλω). Ακόμη περισσότερο όμως λειτουργεί αποτρεπτικά ο φόβος του κοινωνικού στίγματος που παραμένει ενεργός παρά τη μεγάλη χρονική απόσταση από την περίοδο λειτουργίας του ιδρύματος. Η περίπτωση ενός νοσηλευθέντος πληροφορητή, που αξιοποιεί η παρούσα έρευνα, αποτελεί προϊόν αναζήτησης πρώην ασθενών μετά από εξέταση των δημογραφικών στοιχείων που προσφέρονται από το αρχείο του μητρώου ασθενών του Σανατορίου. Αν και πολύ περιορισμένες σε αριθμό και όγκο πληροφορίας, οι συνεντεύξεις συμβάλουν στην κατασκευή αναπαραστάσεων γύρω από τους ασθενείς και την λειτουργία του ιδρύματος, συμπληρώνοντας και διαφωτίζοντας πτυχές της ιστορίας του Σανατορίου. Η απουσία γραπτών αυτοβιογραφικών πηγών ή άλλων άμεσων ή έμμεσων προσωπικών αναφορών στην ιστορία του ιδρύματος, εκτός ελαχίστων, καθιστά πολύτιμη κάθε σχετική προφορική μαρτυρία.

2.1.4 Ο χώρος του Σανατορίου

Ο χώρος που συγκροτείται από τις εγκαταστάσεις της πρώην μονής και των πρόσθετων κτιρίων αποτελεί μια «αναγνωρίσιμη τοποθεσία» για την συλλογική μνήμη της τοπικής κοινωνίας. Είναι πολύ πιθανόν ακόμη και αυτοί που δεν έχουν την άμεση εμπειρία του χώρου να έχουν δει κάποια φωτογραφία ή να έχουν ακούσει για την ύπαρξή του. Είναι επίσης πιθανόν κάποιοι να συγγέουν τις πολλαπλές χρήσεις του χώρου ως μονής, τόπου εθνικής μνήμης και αγώνα, σανατορίου, τόπου φυλάκισης πολιτικών κρατουμένων, ψυχιατρείου, κατασκήνωσης προσφύγων και τέλος διεκδικούμενου θρησκευτικού μνημείου. Σε τέτοιες περιπτώσεις συσσώρευσης διαφορετικών παραδόσεων ή αφηγήσεων οι τόποι γίνονται «πυκνωτές μνήμης» (Σταυρίδης 2006, 28). Σκοπός της έρευνας είναι η προσπάθεια ανάδειξης της κοινωνικής σημασίας του παρελθοντικού

ίχνους που συνιστά ο χώρος του Σανατορίου και των μεταπλάσεών του, μέσα από προφορικές μαρτυρίες, δημοσιεύματα στον τοπικό Τύπο, καταγραφές δημόσιων εκδηλώσεων μνήμης και διαδικτυακά βίντεο.

3. Οι μεταμορφώσεις ενός μοναστηριακού ιδρύματος

Η περίπτωση της Πέτρας αποτελεί μοναδικό φαινόμενο χρήσεων και επαναχρήσεων ενός μοναστηριακού συγκροτήματος από το μεσαίωνα ως τις μέρες μας. Αυτό που συνδέει τις πολλαπλές μεταμορφώσεις που υφίσταται είναι το κοινό τοπωνύμιο που συνοδεύει τους εκάστοτε λογοτυπικούς τίτλους που φέρει ως: «Πέτρας Ολύμπου». Η Ιερά Μονή Πέτρας Ολύμπου ή Μοναστήρι της Πέτρας (1151) μετατρέπεται σε Σανατόριο Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου (1925), συνεχίζει ως Θεραπευτήριο Ψυχικών Παθήσεων Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου (1969) και Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Πέτρας Ολύμπου (1986) για να επανέλθει σήμερα στην αρχική του χρήση με τον προσδιορισμό της ως Μονής Παναγίας Πέτρας ή ως Ιεράς Μονής Εισοδίων της Θεοτόκου Πέτρας Ολύμπου (2025). Στη συνέχεια θα παρακολουθήσουμε συνοπτικά τους σημαντικότερους σταθμούς στις διάφορες μεταβάσεις του ιδρύματος σε νέες λειτουργίες, ανάλογα με τα προτάγματα της κάθε εποχής.

3.1 Το μοναστήρι της Πέτρας

Το μοναστήρι της Πέτρας ή της Παναγίας της Πέτρας, από την ομώνυμη «βυζαντινή πολίχνη της Πέτρας» τα ερείπια της οποίας βρίσκονται σε κοντινή απόσταση, βρίσκεται στη βόρεια πλευρά του Ολύμπου, σε μια κατάφυτη δασική τοποθεσία, 24 χιλιόμετρα δυτικά της Κατερίνης και σε υψόμετρο 430 μέτρων. Η ίδρυση της μονής εικάζεται κατά τον 12^ο αιώνα³² και το καθολικό της είναι αφιερωμένο στα «Εισόδια της Θεοτόκου».³³ Κατά τους «βυζαντινούς χρόνους» αναφέρεται ως κύρια έδρα και στην Οθωμανική περίοδο ως δευτερεύουσα έδρα της Επισκοπής Πέτρας (Δαραράς 2008, 242-243). Μοναχοί και ηγούμενοι της μονής συμμετέχουν στις επαναστατικές κινήσεις του 1827, 1829 και κυρίως του 1878 στη Μακεδονία. Είναι γνωστή η δράση του ιερομόναχου

³² Για την χρονολογία ίδρυσης της μονής συμπεραίνεται είτε το 1134 από μια ενεπίγραφη πέτρα, εντοιχισμένη στη «δυτική είσοδο του καθολικού» (Σωτηριάδης 2004, 334), είτε το 1151 από μια κτητορική επιγραφή «ἐκ 4 στίχων ἐπὶ πλακὸς ἐνωκοδομημένης εἰς τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας καὶ πρὸ τοῦ δεσποτικοῦ» (Αναγνωστόπουλος 1971, 111).

³³ Ο Πουλατσίδης αναφέρει την ανεύρεση «πατριαρχικού σιγιλίου» σύμφωνα με το οποίο η μονή χαρακτηρίζεται ως «ιερά μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου η επιλεγόμενη της Πέτρας» (Πουλατσίδης 2009, 47).

και ηγούμενου της μονής Νικοφόρου Μπουρουζίκα στα γεγονότα της επανάστασης του Φεβρουαρίου - Μαρτίου 1878 όταν η μονή αποτελεί σημείο συνάντησης και καταφύγιο των επαναστατημένων κατοίκων της περιοχής (Πουλατσίδης 2009, 60-65).

Το 1886 το μοναστήρι προστατεύεται από «λιθόκτιστο περίβολο» και διαθέτει 60-70 κελιά ανεπτυγμένα σε δύο ορόφους «χωρούντα περί τούς 300 και έν ανάγκη 500 άνδρας καὶ σταύλους 100 ἵππων. Ἐν τῇ Μονῇ εὐρίσκονται τροφαί, ἄλευρα καὶ κλίβανος, ἐκτὸς δὲ τοῦ περιβόλου εἰς θέσιν Ἑλιές ὑπάρχει ὑδρόμυλος. Ἡ μονή διατρέφει 2000 πρόβατα, 30 ἡμίονους καὶ τινὰς ἀγελάδας.» (Σχινάς 1886, 90).³⁴ Ο πλούτος της μονής και ιδιαίτερα η μεγάλη περιουσία της σε δασικές και καλλιεργήσιμες εκτάσεις καθώς και τα εισοδήματα που συνδέονται με αυτήν (μισθώσεις, δικαιώματα, παραγωγές) μνημονεύονται από διάφορους συγγραφείς. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα όμως η μονή διανύει περίοδο παρακμής. Οι εγκαταστάσεις της χρειάζονται συντήρηση και το ιδιοκτησιακό καθεστώς των δασικών εκτάσεων που κατέχει αμφισβητείται, αναγκάζοντας του πατέρες να καταφύγουν στα δικαστήρια. Παράλληλα ανακηρύσσεται σε σταυροπηγιακή μονή προκειμένου να τεθεί υπό την προστασία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ενώ την ίδια περίοδο συμμετέχει στον «μακεδονικό αγώνα» φιλοξενώντας και ενισχύοντας τα ανταρτικά σώματα που κινούνται στην περιοχή (Τζουμέρκας 2008, 92-94).

3.1.1 Μια πρόταση για διδασκαλείο

Από μια έκθεση του 1914 αναφορικά με την κατάσταση της μονής³⁵ που υποβάλλεται μετά από αίτημα του ηγούμενου Νικηφόρου Μπουροζήκα για την αξιοποίηση των εγκαταστάσεων της μονής ως «πρότυπου διδασκαλείου», μαθαίνουμε ότι από την τεράστια περιουσία και τα μειωμένα έσοδα με τις σχετικές ζημιές που παρουσιάζει (φόροι, καταπατήσεις εκτάσεων, ανείσπρακτα ενοίκια γης), συγκεντρώνεται ένα ποσό 6 -7.000 λιρών για την κτιριακή αναβάθμισή της. Τα χρήματα όμως δεν επαρκούν για την ολοκλήρωση του «ωραιoτάτου κτιρίου» που κατασκευάζεται για τους

³⁴ Η περιγραφή προέρχεται από τις οδοιπορικές σημειώσεις του Ταγματάρχη του Μηχανικού Νικόλαου Σχινά κατά την περιήγησή του στην Μακεδονία και Ήπειρο στο πλαίσιο αποστολής συγκέντρωσης πληροφοριών για την ανθρωπογεωγραφία των περιοχών αυτών για στρατιωτική χρήση.

³⁵ Η έκθεση συντάσσεται από τον επιθεωρητή Δημοτικών Σχολείων της Περιφέρειας Κατερίνης Ν. Βεργόπουλο και απευθύνεται στον Γενικό Διοικητή Μακεδονίας (Πουλατσίδης 2009, 85).

μοναχούς «ἐκ 38 δωματίων εὐρυχώρων ἄνω καὶ ἰσαριθμῶν κάτω» καὶ «ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου ἐπιστήμονος μηχανικοῦ». Ἐτσι ὁ ηγούμενος αναγκάζεται νὰ ἀπευθυνθεῖ στὴν Πολιτεία γιὰ τὶς 1.000 λίρες ποὺ ἀπατούνται γιὰ τὴν ἀποπεράτωσή του. Ὁ ἐπιθεωρητὴς ποὺ συντάσσει τὴν ἐκθεση καταλληλότητας γιὰ τὴν λειτουργία διδασκαλείου στὶς ἐγκαταστάσεις τῆς μονῆς ἐνθουσιάζεται με τὴν τοποθεσία, τὶς υποδομές, τὸν περιβάλλοντα χώρο, τὴν πρόσβαση σὲ «ἀφθονώτατον κρυσταλλῶδες νερόν» καὶ κυρίως με τὴ φύση τὴν ὁποία χαρακτηρίζει «μαγευτικὴν διὰ διδασκαλίαν» καὶ κλείνει τὴν ἐκθεση με τὴν φράση «Ἡ Ἑλβετία ἐν Πέτρᾳ καὶ ἡ Πέτρα ἐν Ἑλβετίᾳ» (Πουλατσίδης 2009, 85-86, 171-172).

3.2 Ἡ Μονὴ μετατρέπεται σὲ Σανατόριο

Γιὰ ἀγνωστους λόγους ἡ πρόταση γιὰ τὴν μετατροπὴ τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν ἐγκαταστάσεων τῆς μονῆς σὲ διδασκαλεῖο, «ἐν εἴδῃ οἰκοτροφείου»,³⁶ δὲν υλοποιεῖται. Στὸ μεταξύ, ὁμως, οἱ προτεραιότητες τῆς πολιτείας ἐπιβάλλουν, ὅπως εἶδαμε στὸ πρῶτο κεφάλαιο, ριζοσπαστικὲς λύσεις ἐκτακτῆς ἀνάγκης. Κατὰ τὴν περίοδο ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ ἡ ὑπαιθρος χώρα μαστίζεται ἀπὸ τὴν ἐλονοσία,³⁷ ἀλλὰ ἡ φυματίωση εἶναι αὐτὴ ποὺ προκαλεῖ τὰ περισσότερα θύματα³⁸ (Χατζηιωσήφ 2009, 457). Ἐτσι φθάνουμε στὸ 1925 ὅταν ἡ πολιτικὴ ηγεσία τοῦ Υπουργείου Υγιεινῆς, Πρόνοιας καὶ Δημοσίας Ἀντιλήψεως φέρνει τὸ νομοθετικὸ διάταγμα τῆς 8^{ης} Αυγούστου 1925 «Περὶ ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ Κατερίνης ἀκινήτων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πέτρας πρὸς ἵδρυσιν Νοσοκομείου Φυματιῶντων».³⁹

Τὴν ἐποχὴ ποὺ τὸ κράτος ἀποφασίζει τὴν ἱδρυση «νοσοκομείου φυματιῶντων» στὶς ἐγκαταστάσεις τῆς μονῆς «με τὴν σύμφωνη γνώμη καὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου», στὸ μοναστήρι ἔχουν ἀπομείνει μόνο δύο μοναχοί, «ὁ ηγούμενος Μελέτιος

³⁶ «[...] πλὴν ὀλιγίστων διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς μονῆς» (Πουλατσίδης 2009, 171).

³⁷ «Ἡ ἐλονοσία ἦταν προθάλαμος τῆς φυματίωσης καὶ στὶς δεκαετίες τοῦ '30 καὶ '40 ἡ Κατερίνη ἀναλογικὰ με τὸν πληθυσμὸ τῆς εἶχε ἀπὸ τὴ φυματίωση τὰ περισσότερα θύματα στὴν Ελλάδα. Αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο στὸ Μεσοπόλεμο ἱδρύθηκε τὸ Σανατόριο Ἱερᾶς Μονῆς Πέτρας Ολύμπου [...]» (Βαρμάζης 2002, 107).

³⁸ Ἡ φυματίωση χτυπᾷ «εργάτες, πρόσφυγες, κατοίκους τῶν πόλεων» ἀλλὰ δὲν γνωρίζει ὅρια οὔτε «επαγγελματικὰ καὶ ταξικὰ σύνορα». Οἱ εὐπόροι συνεχίζουν νὰ «υποφέρουν ἰδιωτικὰ καὶ νὰ μολύνουν κρυφά», ἀναζητώντας συχνὰ «τὴ σωτηρία τοὺς σὲ γιατροὺς καὶ σανατόρια ἐκτὸς Ελλάδας» (Χατζηιωσήφ 2009, 457).

³⁹ Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως, τεύχος πρῶτον, ἀριθμὸς φύλλου 212, Ἀθήνα 14/8/1925.

Κρασάκης και ο παυθείς ηγούμενος Δωρόθεος».⁴⁰ Καθώς μάλιστα καθυστερεί η διαδικασία μετατροπής της μονής σε σανατόριο ο επίσκοπος Κίτρους Παρθένιος Βαρδάκας προτείνει στην Ιερά Σύνοδο την αξιοποίηση των κτιρίων με την «εγκατάσταση ιερατικής σχολής» και την συντήρησή της με τα έσοδα από την ακίνητη περιουσία (Τζουμέρκας 2008, 103-104).

Ούτε αυτή η πρόταση όμως ευοδώνεται κι έτσι το 1927, και ύστερα από διαταγή του Υπουργείου,⁴¹ συγκροτείται επιτροπή για την ενεργοποίηση της διαδικασίας απαλλοτρίωσης, αποτελούμενη από τον Οικονομικό Έφορο Πιερίας, τον Δασάρχη Πιερίας και τον Προϊστάμενο Εποικισμού Κατερίνης. Σύμφωνα με την διαταγή η επιτροπή προβαίνει,⁴² επ' ονόματι του Ελληνικού Δημοσίου και του Σανατορίου, στην κατάληψη όλων των κτιρίων της Μονής μαζί με τα αγροτικά, δασικά και λοιπά ακίνητα που την περιβάλλουν (Μεταξάς 1975, 1). Έπρεπε να περάσουν όμως άλλα δυο χρόνια για να έρθει ο νόμος 3929 της 13^{ης} Φεβρουαρίου 1929,⁴³ ο οποίος ιδρύει στη θέση Πέτρα, «Νοσοκομείον Φυματιώντων» με την επωνυμία «Σανατόριον Ίερās Μονῆς Πέτρας Ὀλύμπου» για την «παροχή νοσηλείας εἰς ἀπόρους ιδιώτας φυματικούς», κάτω από τον έλεγχο και την εποπτεία του Υφυπουργείου Υγιεινής, με δική του όμως περιουσία και διοίκηση από ένα επταμελές Αδελφάτο.

Κατά την περίοδο της έναρξης λειτουργίας του Σανατορίου της Πέτρας οι ανάγκες νοσηλείας των φυματικών είναι διαπιστωμένα τεράστιες όπως προκύπτει από την έκθεση του Διευθυντή του Σανατορίου «Σωτηρία» Δ. Συμβουλίδη. Σύμφωνα με αυτήν «οι ανάγκες της χώρας σε κλίνες για την νοσηλεία φυματικών ασθενών υπολογίζονται το 1936 σε 15.000 – 20.000 (Συμβουλίδης, 1937), δηλαδή περίπου το πενταπλάσιο από το σύνολο των διατιθέμενων κλινών (3.307), το μεγαλύτερο μέρος των οποίων (1.400) βρίσκονται στο «Σωτηρία» (Χαριτάκης, 1940:439)» (όπως παρατίθεται στο Χατζηκωνσταντίνου 2017, 196).

⁴⁰ Ο Επίσκοπος Κίτρους Παρθένιος Βαρδάκας σε αναφορά του προς την Ιερά Σύνοδο και το Γενικό Εκκλησιαστικό Ταμείο, χαρακτηρίζει τους δύο αυτούς μοναχούς μη ενδεδειγμένους καθώς «έχουν καταχραστή την περιουσίαν τῆς Μονῆς». Ειδικά τον Δωρόθεο, σε προηγούμενη επιστολή του προς το Μητροπολίτη Θεσ/νίκης Γεννάδιο, περιγράφει ως αντιβενιζελικό, μέθυσο και ελαφρών ηθών (Τζουμέρκας 2008, 103-104).

⁴¹ Η αριθμ. 54006/1927 Διαταγή του Υπουργείου Υγιεινής, Πρόνοιας και Δημοσίας Αντιλήψεως.

⁴² Την 16^η Ιουλίου 1927 βάσει της αριθμ. 41114/1927 διαταγής του Υπουργείου Υγιεινής, Πρόνοιας και Δημοσίας Αντιλήψεως.

⁴³ Έφημερίς τῆς Κυβερνήσεως, τεύχος πρώτον, αριθμός φύλλου 65, Αθήνα 22/2/1929.

3.3 Από Σανατόριο σε Ψυχιατρείο

Η μεταπολεμική επανάσταση των αντιβιοτικών οδηγεί σταδιακά στην κατάρρευση του σανατορικού θεραπευτικού μοντέλου. Αναπόφευκτα τίθεται το ζήτημα της αξιοποίησης των κτιριακών εγκαταστάσεων και της διαχείρισης του προσωπικού των σανατορίων. Κάποιες εγκαταστάσεις μετατρέπονται σε νοσοκομειακές μονάδες και άλλες εγκαταλείπονται για δεκαετίες μέχρι να αξιοποιηθούν τουριστικά ή να παραμείνουν μέχρι σήμερα ως κτίρια φαντάσματα.

Στην περίπτωση του Σανατορίου της Πέτρας προηγείται η οικονομική απαξίωση αλλά σχεδόν ταυτόχρονα τίθεται από το Υπουργείο και η προοπτική της μετατροπής του σε Ψυχιατρείο. Η μετάβαση αυτή αποτυπώνεται καθαρά σε δύο κρίσιμες συνεδριάσεις του Αυγούστου του 1956. Στις 6 Αυγούστου το πρώτο θέμα της ημερήσιας διάταξης έχει τίτλο: «Περὶ ἀντιμετωπίσεως περαιτέρω λειτουργίας τοῦ Σανατορίου Πέτρας, κατόπιν περιορισμοῦ τῶν πιστώσεων».⁴⁴ Λόγω της σοβαρότητας της κατάστασης στη συνεδρίαση παρίστανται ο Νομάρχης, οι τρεις τοπικοί βουλευτές⁴⁵ καθώς και ο «ἀσκῶν τὸν προληπτικὸν ἔλεγχον τοῦ Σανατορίου» Κ. Κλωνιάς.

Φαίνεται όμως ότι για το Σανατόριο δρομολογείται από το Υπουργείο η μετάβασή του σε άλλη μορφή νοσοκομειακής περίθαλψης, αυτήν του Ψυχιατρείου. Παρά την απόφαση που λαμβάνεται για την προσπάθεια διατήρησης της υφιστάμενης κατάστασης λειτουργίας με τους 193 ασθενείς και τα 69 άτομα του προσωπικού, από το τηλεγράφημα του βουλευτή ης ΕΡΕ Κων/νου Παπαγεωργίου που διαβάζεται στη συνεδρίαση, προκύπτει η αποδοχή των αποφάσεων του Υπουργείου και η προσπάθεια διατήρησης μιας οποιασδήποτε νοσοκομειακής δομής στην περιοχή, έστω και Ψυχιατρείου. «*Βουλευτὰς κ.κ. Δ. Βακάλην καὶ Α. Δεληγιαννίδην, Ἀδελφάτον Σανατορίου Πέτρας, Πρόεδρον Ε.Ρ.Ε Γ. Γκοτζαμανίδην: Κατόπιν παρεμβάσεών μου ὑπουργὸς καὶ ὑφυπουργὸς Κοινωνικῆς Προνοίας μοὶ ἐδήλωσαν ρητῶς ὅτι Σανατόριον δὲν πρόκειται νὰ καταργηθῇ ἐὰν*

⁴⁴ Βιβλίο πρακτικῶν 1955-59, Κ3, Αποφ. 606/6-8-1956, σελ. 133.

⁴⁵ Καὶ οἱ τρεῖς τοπικοὶ βουλευτὲς τῆς περιόδου 1956-1958 ἀνήκουν στο κόμμα τῆς ΕΡΕ καὶ εἶναι οἱ: Κωνσταντῖνος Παπαγεωργίου, Αλέξανδρος Δεληγιαννίδης καὶ Δημήτριος Βακάλης (Καζταρίδης 2006, 295).

προηγουμένως δὲν ἐξασφαλισθῇ ἢ ἄμεσος μετατροπὴ τοῦ εἰς ψυχιατρεῖον stop. Πρὸς τὸ παρὸν κατάστασις παραμένει ὡς εἶχεν. Κων. Παπαγεωργίου Βουλευτῆς Πιερίας».⁴⁶

Τον Οκτώβριο του 1956, ἀπὸ τὴ συνάντησι τοῦ σύμβουλου Γκοτζαμανίδη με τὸν Υφυπουργὸ Πρόνοιας Ψαρρέα καὶ υπηρεσιακοὺς παράγοντες στὴν Αθήνα στὴν ὁποία παραβρίσκεται καὶ ὁ βουλευτὴς Πιερίας Κ. Παπαγεωργίου, μαθαίνουμε ὅτι ἡ «σχηματισθεῖσα ἐντύπωσις εἰς τὴν ἐπιτροπὴν εἶναι ὅτι δὲν ἀντιμετωπίζεται ἄμεσον κλείσιμον τοῦ σανατορίου ἢ ταχεῖαν μετατροπὴν τοῦ εἰς ψυχιατρεῖον, ἀλλὰ μᾶλλον παράτασις τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως δηλαδὴ τῆς λειτουργίας μὲ μειωμένην δύναμιν ἀσθενῶν καὶ ἐντὸς τῶν δυνατοτήτων τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου».⁴⁷

Επειδὴ ὁμως ἄλλα εἶναι τὰ σχέδια τοῦ Ὑπουργείου γιὰ τὸ Σανατόριο, στὶς 1 Ιουνίου 1959 ἐπισκέπτονται τὴν Πέτρα ὁ Πρόεδρος τοῦ Παγκόσμιου Ὄργανισμοῦ Υγείας Ελβετὸς ψυχίατρος κ. Ρεπόν συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Διευθυντὴ τοῦ Ὑπουργείου Κοινωνικῆς Πρόνοιας κ. Γιαννακάκη καὶ δύο ἄλλους ψυχιάτρος τοῦ Ψυχιατρείου Θεσσαλονίκης «προκειμένου νὰ μορφώσουν γνώμην περὶ τῆς μελετώμενης μετατροπῆς τοῦ Σανατορίου εἰς Ἀποικίαν Ψυχοπαθῶν».⁴⁸ Τελικὰ τὸ Σανατόριο συνεχίζει νὰ λειτουργεῖ φιλοξενώντας φυματικούς ἀσθενεῖς γιὰ δέκα ἀκόμη χρόνια ἕως τὸν Μάρτιο τοῦ 1969 ποῦ μετατρέπεται ὁριστικὰ σὲ Θεραπευτήριον Ψυχικῶν Παθήσεων. Ἐτσι ἀνοίγει ἓνα νέο κεφάλαιον ἐπανάχρησις τοῦ κτιριακοῦ ἀποθέματος τῆς πρώην ιερᾶς μονῆς τοῦ ὁποῖο θὰ διαρκέσει, με τὴν ἀσυλική του μορφή, ἄλλα τριάντα χρόνια περίπου, μέχρι νὰ εγκαταλειφθεῖ τὸ 2004 πρὸς ὄφελος ἐνὸς πολὺ πιο ἀνθρώπινου δικτύου υπηρεσιῶν ψυχικῆς υγείας.

3.4 Καὶ πάλι μοναστήρι

Εικοσιένα χρόνια ἀργότερα, στὶς 8 Αυγούστου 2025, στὸν ἐσωτερικὸ αυλόγυρο τοῦ κεντρικοῦ κτιρίου καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ποῦ εἶναι ἀφιερωμένη στα Εισόδια τῆς Θεοτόκου, τελεῖται ἀπὸ τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Κίτρους, Κατερίνης καὶ Πλαταμῶνος κ. Γεώργιο ἡ πανηγυρική λειτουργία γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ μοναστηριοῦ στὴν τοπικὴ ἐκκλησία. Ἡ ἡμερομηνία τῆς 8ης Αυγούστου 2025 ἐπιλέγεται γιὰ τὸν

⁴⁶ Βιβλίο πρακτικῶν 1955-59, Κ3, σελ. 136.

⁴⁷ Βιβλίο πρακτικῶν 1955-59, Κ3, σελ. 164.

⁴⁸ Βιβλίο πρακτικῶν 1955-59, Κ3, σελ. 604.

συμβολισμό της καθώς σηματοδοτεί τη συμπλήρωση εκατό χρόνων από την ημέρα έκδοσης του Νομοθετικού Διατάγματος για την αναγκαστική απαλλοτριώση της μονής με σκοπό την ίδρυση «Νοσοκομείου Φυματιώντων».⁴⁹ Όπως αναφέρεται σε σχετικό δημοσίευμα η τελετή ολοκληρώνεται με την «παράδοση του κλειδιού και της σχετικής διάταξης» δηλαδή του νόμου 5216/2025 (ΦΕΚ 111/Α/2025), στο άρθρο 50 του οποίου προβλέπεται η μεταβίβαση «άνευ ανταλλάγματος» του ακινήτου για την «ανασύσταση και επαναλειτουργία» της μονής.⁵⁰

⁴⁹ ΦΕΚ 212/Α/14.8.1925, «Περὶ ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ Κατερίνης ἀκινήτων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πέτρας πρὸς ἵδρυσιν Νοσοκομείου Φυματιώντων», σελ.1369.

⁵⁰ Καλτσίδα Μαρία (2025), «Ἡ Ἱερά Μονή Πέτρας Ολύμπου ἐπέστρεψε στὴν Ἱερά Μητρόπολη Κίτρους μετὰ ἀπὸ 100 χρόνια»: <https://www.ertnews.gr/ert3/kentriki-makedonia/i-iera-moni-panagias-petras-olympou-epestrepse-stin-iera-mitropoli-kitrous-meta-apo-100-xronia/>

4. Το Σανατόριο της Πέτρας 1936 – 1969

4.1 Το Σανατόριο της Πέτρας από τον Μεσοπόλεμο μέχρι την Κατοχή

Η πρώτη περίοδος λειτουργίας του Σανατορίου χαρακτηρίζεται από τις προσπάθειες ολοκλήρωσης του οργανωτικού πλαισίου και του οικοδομικού προγράμματος. Από την αρίθμηση των πρακτικών των συνεδριάσεων του Αδελφάτου που τηρούνται στα Γ.Α.Κ – Τμήμα Πιερίας και ξεκινούν από το νούμερο 162 της 5^{ης} Νοεμβρίου 1936,⁵¹ συμπεραίνουμε ότι οι προηγούμενες 161 συνεδριάσεις αφορούν την περίοδο προετοιμασίας για τη λειτουργία του.⁵² Τα μεγάλα κενά στη στελέχωση του ιδρύματος, η απουσία ασθενών και τα διάφορα τεχνικά ζητήματα που ανακύπτουν, μαρτυρούν έλλειψη ετοιμότητας κατά την έναρξη της λειτουργίας του.⁵³ Από τον αποσπασματικό τρόπο αντιμετώπισης των αναγκών φαίνεται ότι το Αδελφάτο λειτουργεί υπό πίεση προσπαθώντας να λύσει κάθε ζήτημα όταν αυτό εμφανίζεται και χωρίς τον απαραίτητο, επί του παρόντος, σχεδιασμό. Μπορούμε να φανταστούμε να πραγματοποιείται ένας οργασμός ενεργειών και εργασιών τους τελευταίους δύο μήνες πριν από τα επίσημα εγκαίνια του Νοεμβρίου 1936, για την άμεση έναρξη λειτουργίας του.⁵⁴

⁵¹ Βιβλίο Πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 1.

⁵² Από μια αναφορά στον γραμματέα πρακτικογράφου του Αδελφάτου, κατά την συνεδρίαση της 6^{ης} Ιανουαρίου 1937, σχετικά με την εμπειρία που έχει αποκτήσει υπηρετώντας στη θέση αυτή από διετίας, συμπεραίνεται ότι ο χρόνος προετοιμασίας για την έναρξη λειτουργίας του ιδρύματος μπορεί να τοποθετηθεί στις αρχές του 1935 ή στα τέλη του 1934 (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 50). Αντίστοιχα από δήλωση εκτελωνισμού υλικών προκύπτει η εισαγωγή των καλοριφέρ του ιδρύματος το 1934 (Βιβλίο πρακτικών 1948-55, Κ101, σελ. 575).

⁵³ Στη συνεδρίαση αυτή αποφασίζεται η αποστολή στο Υπουργείο για έγκριση πρόσληψης δύο εσωτερικών παθολόγων με τετραετή θητεία αλλά και επτά υπαλλήλων του κατώτερου προσωπικού (Ιμματοφύλακα, Ράπτριας, ένας βοηθός διαχειριστή και τεσσάρων γραφέων). Επειδή όμως, σύμφωνα με τον Πρόεδρο, «ή πρόσληψη νοσηλευτικού και έν γένει υπηρετικού προσωπικού έγινεν λόγω του επείγοντος της λειτουργίας του Σανατορίου χωρίς τὸ ἀδελφάτον νὰ ἐξετάσῃ τὰ ὑπὸ τοῦ ὀργανισμοῦ προβλεπόμενα πιστοποιητικὰ ὑγείας», αποφασίζεται η μετάβαση στο Σανατόριο «έντὸς τῶν ἡμερῶν» μαζί με έναν γιατρό, για την «ἐπιμελεστέαν ιατρικὴν ἐξέτασιν τοῦ διορισθέντος προσωπικοῦ». Αλλά ούτε σημαίες διαθέτει το ίδρυμα, και έτσι εν ὄψει των εγκαίνιων, ανατίθεται στον Δήμαρχο, ως μέλος του Αδελφάτου, η προμήθεια μίας σημαίας για το Σανατόριο και μίας για τα γραφεία της Κατερίνης. Παρόμοια βιασύνη καταλαμβάνει το Αδελφάτο καθώς διαπιστώνεται ότι το ίδρυμα δεν διαθέτει επαρκή ποσότητα καυσόξυλων για την κεντρική θέρμανση, κι έτσι αποφασίζεται η επείγουσα προμήθειά τους (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 1-5).

⁵⁴ Κάθε τρείς με τέσσερις μέρες εργαζόμενοι και ασθενείς μετακινούνται προς το Σανατόριο, όπως προκύπτει από τη μισθοδοσία του προσωπικού και από τα αγωγή του αυτοκινητιστή Μάνθου Μαργκά, παραλαμβάνονται τα μηχανήματα παραγωγής ρεύματος (γεννήτριες) και οι εγκαταστάσεις του δικτύου ηλεκτροφωτισμού, παραγγέλλονται τραπεζοκαθίσματα για την τραπεζαρία του προσωπικού, βάφονται τα

Από τις πληροφορίες που μας παρέχουν τα πρακτικά της επόμενης 163^{ης} συνεδρίασης της 9^{ης} Νοεμβρίου 1936 μαθαίνουμε ότι οι 30 από τους πρώτους 36 νοσηλεύόμενους προέρχονται από το Σανατόριο Ασβεστοχωρίου. Το ενδεχόμενο μάλιστα να μεταφερθούν άλλοι 20 ασθενείς από το ίδιο νοσοκομείο, μετά από διαταγή της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας, προκαλεί την αντίδραση του μέλους Δ. Δημάδη ο οποίος επισημαίνει ότι περιμένουν ήδη άλλους 25 ασθενείς, ενώ παράλληλα δέχονται αιτήσεις από διάφορες περιφέρειες. Παρόμοια αντιδρά στην έλευση των επιπλέον ασθενών του Ασβεστοχωρίου και το μέλος Αιμ. Ξανθόπουλος «προκειμένου να φιλοξενηθούν άποροι ασθενείς της περιφέρειας Κατερίνης». Αυτοί οι πρώτοι ασθενείς είναι όλοι άνδρες και ενώ η νοσηλεία τους είναι δωρεάν,⁵⁵ τα πτυελοδοχεία τσέπης τους χρεώνονται προς 100 δραχμές το καθένα.⁵⁶

Κάπου ανάμεσα στις 14 και 19 Νοεμβρίου⁵⁷ γίνονται τα επίσημα εγκαίνια του ιδρύματος.⁵⁸ Στην τελετή παρίστανται ο Υφυπουργός Υγιεινής Γεράσιμος Αλιβιζάτος⁵⁹ και ο Γενικός Διοικητής Μακεδονίας Υποστράτηγος Νικόλαος Τσίπουρας, δείχνοντας τη σημασία που αποδίδουν στο εγχείρημα και την επιτυχία του.⁶⁰ Μετά από προφορική εντολή του τελευταίου πραγματοποιείται και η πρώτη αγορά αυτοκινήτου⁶¹ για την

καλοριφέρ, αγοράζονται τρόφιμα από τον Επιστημονικό Διευθυντή, παραλαμβάνεται προσωρινά το έργο της κεντρικής θέρμανσης, αλλά δεν υπάρχουν ακόμη πλυντήρια λόγω καθυστέρησης παράδοσης του σχετικού λέβητα (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 8-13).

⁵⁵ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 7-8.

⁵⁶ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 13.

⁵⁷ Στη συνεδρίαση της 13^{ης} Νοεμβρίου διαβάζεται τηλεγράφημα για την άφιξη του Υφυπουργού Υγιεινής εν όψει των εγκαίνιων του ιδρύματος και αποφασίζεται να πάει ο Πρόεδρος και ένα μέλος στον Σιδηροδρομικό Σταθμό για να τον υποδεχτούν. Παράλληλα δίνονται 10.000 δρχ. στο μέλος Χρήστο Αθανασιάδη για να αγοράσει τρόφιμα για τα εγκαίνια και να πληρώσει το αυτοκίνητο που θα μεταφέρει τους προσκεκλημένους (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 10).

⁵⁸ Ο δημοσιογράφος Σάββας Κανταρτζής στο αυτοβιογραφικό του έργο *Νίκη χωρίς Ρομφαία* περιγράφει την τελετή των εγκαίνιων του Σανατορίου ως εξής: «Τον Νοέμβριο 1936 ο Δήμαρχος (Αιμίλιος Ξανθόπουλος) και το Δημοτικό Συμβούλιο, σε συνεργασία με το αδελφό του Σανατορίου Μονής Πέτρας Ολύμπου, που είχε πρόεδρο τον Δημήτριο Παρασκευά, Φαρμακοποιό, (στο σημείο αυτό ο Κανταρτζής δεν θυμάται καλά αφού πρόεδρος του Αδελφάτου είναι τότε ο Αθανάσιος Βασιλειάδης) οργάνωσαν τα επίσημα εγκαίνια του ιδρύματος. Στην τελετή παρευρέθηκε, σαν εκπρόσωπος της Κυβέρνησης της 4^{ης} Αυγούστου, ο Γενικός Διοικητής Μακεδονίας Τσίπουρας, στρατηγός ε.α. Τον πανηγυρικό της ημέρας εκφώνησε ο Δήμαρχος Ξανθόπουλος, που έπλεξε με τον λόγο του το εγκώμιο του Γενικού Διοικητή, τον ευχαρίστησε για την προσωπική του επέμβαση να παραμεριστούν πολλές γραφειοκρατικές διαδικασίες και να επιταχυνθεί η αποπεράτωση των κτιριακών εγκαταστάσεων και η λειτουργία του Σανατορίου» (Κανταρτζής 1979, 1043).

⁵⁹ Η δημόσια υγεία υπάγεται ακόμη ως «Υφυπουργείο Υγιεινής» στο «Υπουργείο Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως» της κυβέρνησης Ι Μεταξά (Δαρδαβέσης 2008, σελ.54, 60).

⁶⁰ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 10.

⁶¹ Μετά από γνωμάτευση της «Επιθεωρήσεως Σιδηροδρόμων Μακεδονίας Θράκης» η οποία περιέχει λεπτομέρειες για ιδιότητες, τιμές κ.λ.π, αποφασίζεται η αγορά μόνο επιβατικού (όχι και φορτηγού) αυτοκινήτου καταλλήγοντας στο μοντέλο 1936 της Σεβρολέτ, κλειστού τύπου, εξακύλινδρου, 5 θέσεων και

εξυπηρέτηση μέρους των μεταφορικών αναγκών του Σανατορίου. Το ζήτημα της απόστασης από την Κατερίνη, η επιλογή των μέσων μεταφοράς καθώς και η κατάσταση του οδικού δικτύου θα απασχολεί συνεχώς τις εκάστοτε διοικήσεις σε όλη τη διάρκεια των 30 περίπου χρόνων λειτουργίας του ιδρύματος. Το άλλο, επίσης χρονίζων ζήτημα που θα απασχολεί διαρκώς τη διοίκηση και τίθεται υπόψη του Υφυπουργού την ημέρα των εγκαινίων, είναι αυτό της προμήθειας μηχανήματος ακτινών.⁶² Αστοχίες στην επιλογή του κατάλληλου μηχανήματος, περιορισμοί στο κόστος της δαπάνης αγοράς και πλήθος άλλων γραφειοκρατικών εμποδίων, θα επαναφέρουν συνεχώς το ζήτημα του μηχανήματος ακτινών καθώς η λειτουργία του θεωρείται απολύτως αναγκαία για την σωστή παρακολούθηση της κατάστασης των ασθενών.

Στους πρώτους μήνες λειτουργίας του Σανατορίου οι προσλήψεις, απολύσεις και αποχωρήσεις προσωπικού είναι τυπικό φαινόμενο. Ασθενείς μετατρέπονται σε εργαζόμενους και το αντίστροφο.⁶³ Δεν γνωρίζουμε τους λόγους των αποχωρήσεων αρκετών εργαζομένων αλλά από την απόλυση δύο υπαλλήλων λόγω άρνησης εκτέλεσης εσωτερικής υπηρεσίας και την πρόσληψή τους ως ημερομίσθιων μόνο για εξωτερική εργασία, μπορούμε να υποθέσουμε τον φόβο της μετάδοσης που παραμονεύει στους χώρους εργασίας.⁶⁴

Από την άλλη καταγράφονται, σαφώς ή εμμέσως, περιπτώσεις απόλυσης υπαλλήλων για λόγους πολιτικών πεποιθήσεων ή εντάξεων. Ο Επιστημονικός Διευθυντής Αναστάσιος Γρηγορογιάννης (εκτελών και χρέη Διοικητικού Διευθυντή μέχρι την κάλυψη της θέσης) με αναφορά του, η οποία εγκρίνεται από το Αδελφάτο, ζητάει «τὴν ἀπομάκρυνσιν καὶ ἀπόλυσιν τοῦ νοσοκόμου Α΄ Χ. Β. ὡς «Κομμουνιστοῦ, ἀναρχικοῦ, κλέπτου, προπαγανδίζοντος καθημερινῶς κατὰ τοῦ Σανατορίου, τοῦ Διευθυντοῦ καὶ ἐν γένει ἐξεγείροντος καὶ ὑποκινῶντος τοὺς ἀσθενεῖς νὰ ἐπιβάλουν τὰς ἀπόψεις των». Η πολιτική ένταξη του εργαζόμενου στην κομμουνιστική αριστερά στερεί αρχικά από τον Χ.Β την θέση εργασίας. Καθώς όμως τα κοινωνικά δίκτυα στην Ελλάδα υπερβαίνουν τα

«δυνάμει 26.33» (αντί της μάρκας Στούντνπακερ και Γουίλς) (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 11, 17).

⁶² Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 17.

⁶³ Στη συνεδρίαση της 27^{ης} Νοεμβρίου 1936 ακυρώνεται ο διορισμός του ασθενούς Κ.Τ σε θέση ιμματοφύλακα και εγκρίνεται η εισαγωγή του ως ασθενούς (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 20). Αντίθετα στις 6/12/1936 προσλαμβάνονται οι ιαθέντες ασθενείς Μ.Κ και Α.Π ως ημερομίσθιοι καθαριστές «ἀντὶ 25 δραχμῶν ἡμερησίως μετὰ τροφῆς καὶ ὕπνου» (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 34).

⁶⁴ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 20.

πολιτικά στεγανά, λίγους μήνες αργότερα καταγράφεται αίτηση για διορισμό του σε θέση αρχινοσοκόμου, συνοδευόμενη από συστατικό έγγραφο της Γενικής Διοίκησης Μακεδονίας. Αμήχανο το Συμβούλιο αναβάλλει τη λήψη απόφασης μέχρι να συγκεντρωθούν στοιχεία καθώς «οὗτος ἐτύγγχανε ὑπάλλληλος τοῦ Σανατορίου καὶ ἀπελύθη κατηγορηθεὶς ὡς κομμουνιστής». Τελικά ενώ φαίνεται ότι το Αδελφάτο αρνείται αρχικά την επαναπρόσληψή του εμμένοντας στην αρχική του απόφαση,⁶⁵ μετά από τρεις μήνες ο υπάλληλος υποβάλλει αίτηση παραίτησης η οποία γίνεται αποδεκτή.⁶⁶ Η ανώτερη κρατική διοίκηση παρεμβαίνει και στην περίπτωση της νοσοκόμας Α΄ Ο. Χ η οποία απολύεται «κατόπιν τηλεγραφήματος τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως Γενικῆς Διοικήσεως Μακεδονίας κ. Ζωγράφου».⁶⁷ Στη συνέχεια, βέβαια, διασφαλίζεται ότι οι νεοπροσλαμβανόμενοι θα εμφορούνται υπό υγιών «κοινωνικών φρονημάτων» όπως προκύπτει από αντίστοιχα πιστοποιητικά τα οποία βρίσκονται στους ατομικούς υπηρεσιακούς φακέλους των υπαλλήλων.⁶⁸ Επειδή όμως ο διευθυντής εξακολουθεί να απολύει κόσμο για διάφορους λόγους όπως ανικανότητα, απρεπή και ανάρμοστη συμπεριφορά και άλλες αιτίες «χωρίς νὰ τηροῦνται αἱ διατάξεις τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀποφασίζεται ὅπως γενῇ ἔγγραφη διαταγὴ εἰς τὸν διευθυντὴν τοῦ Σανατορίου ἵνα τοῦ λοιποῦ δι' ἐκάστην ἀπόλυσιν ζητεῖται προηγουμένως ἡ ἔγκριση παρὰ τοῦ ἀδελφάτου».⁶⁹

Η έναρξη λειτουργίας του Σανατορίου κινητοποιεί το ενδιαφέρον του ασφαλιστικού ταμείου των καπνεργατών (Τ.Α.Κ), το πιο σημαντικό ασφαλιστικό ταμείο του Μεσοπολέμου. Στη συνεδρίαση της 27^{ης} Νοεμβρίου 1936 «Ἀναγιγνώσκεται ἔγγραφον τοῦ Ταμείου Ἀσφαλίσεως Καπνεργατῶν Θεσσαλονίκης» με το οποίο ζητάει να μάθει για την διαθεσιμότητα «κλινῶν Γ' θέσεως» και την τιμή τους και αποφασίζεται η

⁶⁵ Η αιτιολογία της άρνησης είναι ότι είχε απολυθεί «ὡς Κομμουνιστής, ἀναρχικός, κλέπτης, προπαγανδιστής κατὰ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Σανατορίου καὶ ἐν γένει ὅτι ἐξήγειρε καὶ ὑπεκείνει τοὺς ἀσθενεῖς νὰ ἀσπασθοῦν τὰς ἀπόψεις του καὶ ὅτι δὲν συγκεντρώνει τὰ προσόντα τα ὑπο τοῦ Ὄργανισμοῦ τοῦ Ἰδρύματος καθοριζόμενα» (Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 165, 171).

⁶⁶ Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 213.

⁶⁷ Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 20.

⁶⁸ Στους ατομικούς φακέλους των Ν.Κ και Ν.Κ που διατηρούνται στο αρχείο του πρώην Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Πέτρας Ολύμπου (σήμερα Μ.Ψ.Υ.Κατερίνης- Π.Ε.Δ.Υ.Ψ.Υ 3^{ης} Υ.Π.Ε Μακεδονίας), βρίσκονται αρχειοθετημένα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων τα οποία έχουν εκδοθεί από το Τμήμα Ειδικής Ασφάλειας Θεσσαλονίκης της Βασιλικής Χωροφυλακής 19.11.1937 και της Διεύθυνσης Εθνικής Ασφάλειας του Υπουργείου Δημόσιας Ασφάλειας 25.6.1940 αντίστοιχα. Στην πρώτη περίπτωση πιστοποιείται ότι ο υποψήφιος για πρόσληψη «δὲν ἐμφορεῖται ἀπὸ Κομμουνιστικὰς ἀρχὰς μήτε ἐξεδηλώθη κατὰ τοῦ πολιτεύματος» (εννοείται του δικτατορικού) και στη δεύτερη περίπτωση ότι «ἀπὸ ἀπόψεως κοινωνικῶν φρονημάτων δύναται νὰ διορισθῇ».

⁶⁹ Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 40.

διάθεση 10 κλινών Γ' θέσεως αντί 50 δρχ. ημερησίως. Ένα χρόνο αργότερα μετά από έγγραφο που αποστέλλεται από το Ταμείο Αλληλοβοήθειας Προσωπικού Σ.Ε.Κ Αθηνών «δι' οὗ καθορίζονται οἱ ὅροι καὶ συμφωνίαι διὰ τὴν νοσηλείαν εἰς Σανατόριον ἀσθενῶν τῶν Σ.Ε.Κ εἰς τὴν β' θέσιν», το Αδελφάτο αποφασίζει τη διάθεση 10 κλινών «β' θέσεως» στους ασφαλισμένους του Ταμείου «πρὸς 80 δραχμὰς καθ' ἑκάστην ἡμέραν νοσηλείας». ⁷⁰

Μόνιμο σχεδόν θέμα ενδιαφέροντος των συνεδριάσεων των μελών του Αδελφάτου, και του Διοικητικού Συμβουλίου αργότερα, αποτελεί η αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας του ιδρύματος και η προστασία του από την καταπάτηση των εμπράγματων δικαιωμάτων του. Ένας από τους τρόπους εκμετάλλευσης των αγρών είναι η εκμίσθωσή τους σε ενοικιαστές με κάποιο τίμημα μετά από δημόσια δημοπρασία, ⁷¹ και για τις περιπτώσεις καταπατήσεων η διοικητική απομάκρυνση των υπευθύνων. ⁷²

Η παρουσία του Υπουργού – Γενικού Διοικητή Μακεδονίας Νικόλαου Τσίπουρα όπως και του Διευθυντή Δημόσιας Υγείας Δημήτριου Παιδιώτη στη συνεδρίαση της 29^{ης} Νοεμβρίου 1936, σηματοδοτεί το ενδιαφέρον των πολιτικών προϊσταμένων του ιδρύματος για την εύρυθμη και βιώσιμη λειτουργία του. Παρά το γεγονός ότι ο σκοπός της ίδρυσης του Σανατορίου είναι η νοσηλεία απόρων φυματικών, τον Υπουργό απασχολεί το ζήτημα της διαφήμισης προκειμένου το Σανατόριο να γίνει ευρύτερα γνωστό και να προσελκύσει περισσότερους ασθενείς επί πληρωμή με σκοπό την αύξηση των εσόδων. ⁷³

⁷⁰ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 290.

⁷¹ Η δημοπρασία ενοικιάσεως αγρού 60 στρεμμάτων ορίζεται για τις 29/12/1936 και ώρα 11-12 «εἰς τὸν συνήθη τῶν δημοπρασιῶν τόπον «Καφενεῖον Παρθενῶν» ἐνώπιον ἐπιτροπῆς...» (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 23).

⁷² Μετά από πληροφορία ότι στο λιβάδι του Σανατορίου στη θέση «Μελίσσια» βόσκουν τα ποίμνια κτηνοτρόφων από τον Άγιο Δημήτριο, αποφασίζεται να ζητηθεί από τον Αστυνομικό Σταθμάρχη του Σανατορίου να τους απομακρύνει (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 22).

⁷³ Η διαταγή του Υπουργού υλοποιείται και έτσι στο φύλλο της 18^{ης} Απριλίου 1937, της εφημερίδας *Ταχυδρόμος της Βορείου Ελλάδος*, βρίσκουμε σχετική διαφήμιση. της οποίας πιστή μεταγραφή παραθέτουμε:

ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΠΕΤΡΑΣ ΟΛΥΜΠΟΥ

Τὸ Σανατόριον Ἱερὰς Μονῆς Πέτρας Ὀλύμπου ἤρχισε λειτουργοῦν ἀπὸ τῆς 5ης Νοεμβρίου 1936 δεχόμενον ἀσθενεῖς Α' θέσεως (200 δρχ. ἡμερησίως) Β', θέσεως (120 δρχ. ἡμερησίως) καὶ Γ', θέσεως (50 δρχ. ἡμερησίως).

Τὸ Σανατόριον κεῖται εἰς τὰς ὑπορείας τοῦ Ὀλύμπου 25 χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς Κατερίνης καὶ εἶναι ἐκ τῶν μεγαλυτέρων (περιλαμβάνει 350 κλινὰς) καὶ ἐκ τῶν ὠραιότερων Σανατορίων τῆς Ἑλλάδος.

Τοποθεσία ὑπέροχος καὶ ἀπολύτως ὑπὴνεμος, θέα μαγευτικὴ, ὑψόμετρον 550 μ. Καλοριφέρ, θερμὸν καὶ ψυχρὸν οἶον εἰς ὅλα τὰ δωμάτια, ἐπίπλωσις νεωτάτη. Τραπεζαρίαν ἀσθενῶν ὡς καὶ αἰθουσα διαλέξεων θαυμασία. Ἀναγνωτήριον ἀσθενῶν, βιβλιοθήκη πλήρη, Ραδιόφωνον, ἠλεκτρικὰ Ζυμωτήρια, ἠλεκτρικὰ

Για τον ίδιο λόγο, ένα χρόνο αργότερα, το Υπουργείο με έγγραφό του ζητά «τὴν ὑποβολὴν φωτογραφιῶν τοῦ Σανατορίου προκειμένου νὰ ἐκτεθῶσι αὐταὶ εἰς τὴν ἔκθεσιν ὑγιεινῆς» και το Συμβούλιο αποφασίζει «ὅπως ἀνατεθεῖ ἡ φωτογράφησις εἰς τὸν φωτογράφον Ἀριστοφάνην Ἰατροῦ ἀφοῦ πρωτίστως προσέλθῃ πρὸς συννενόησιν μετὰ τοῦ κ. Προέδρου περὶ τῆς ἀπαιτηθεῖσόμενης δαπάνης».⁷⁴ Από την ανάθεση αυτή προκύπτει μια σειρά 26 φωτογραφιών «διαφόρων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀπόψεων τοῦ Σανατορίου» εκείνη τη χρονική στιγμή του Ιουνίου 1938.⁷⁵ Η αύξηση των εσόδων είναι επίσης ο λόγος για τον οποίο το Υπουργείο ζητάει από το διοίκηση να προχωρήσει στο άνοιγμα του Σανατορίου στις γυναίκες αφού υπάρχει κατάλληλη πτέρυγα δυναμικότητας 30 κλινών. Έτσι το Αδελφάτο παίρνει άμεσα απόφαση για έγκριση από το Υπουργείο της εισαγωγής «30 ἀσθενῶν γυναικῶν ἐπὶ πληρωμῇ».⁷⁶

Ένα από τα μέτρα που λαμβάνονται για την αντιμετώπιση της νόσου είναι η απομόνωση των κρουσμάτων, όπως θα λέγαμε σήμερα, ο περιορισμός δηλαδή των ασθενών ώστε να μην έρχονται σε επαφή με τους οικείους τους και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Για το σκοπό αυτό λαμβάνονται αποφάσεις από τα δημοτικά συμβούλια για την επιχορήγηση της νοσηλείας των φυματικών στα σανατόρια. Στην περίπτωση του Σανατορίου της Πέτρας η τακτική αυτή εφαρμόζεται σε διάφορες περιπτώσεις όπως προκύπτει από τα πρακτικά του Διοικητικού Συμβουλίου, με την υπογραφή σχετικών συμβάσεων κάλυψης των νοσηλίων μεταξύ δήμων (Λάρισα,⁷⁷

Πλυντήρια, μηχανικά στεγνωτήρια. Εἰδικὰ μηχανήματα διὰ τὴν ἀποστείρωσιν τῶν σκευῶν Τραπεζαρίας καὶ πτυελοδοχείων.

Ἐπιστημονικὴ παρακολούθησις πλήρης. Τεχνητὸς Πνευμονοθώραξ, φρενικοεξαίρεσις, θωρακοπλαστική, χρῆσοθεραπεία κλπ.

Ἀκτῖνες RENTGEN τελειοτάτου συστήματος. Πλήρες Χειρουργεῖον.

Συγκοινωνία τοῦ Σανατορίου μετὰ τῆς Κατερίνης πλήρης δι' αὐτοκινήτου.

Διευθυντής, Ἰατρός ΚΩΝ. ΓΡΗΓΟΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

Πηγή: https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=39164&seg=6461.

Από εντολή πληρωμής του Αυγούστου 1937 μαθαίνουμε επίσης για την διαφημιστική καταχώρηση και στον *Οδηγό Μακεδονίας Θράκης* των Αντ. Γουναρόπουλου και Θ. Τσοπανόπουλου (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ.162).

⁷⁴ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ 308. Είναι πολύ πιθανόν να πρόκειται για μια από τις φωτοκάρτες που παρατίθενται στο παράρτημα και προέρχονται από τον ίδιο γνωστό φωτογράφο της πόλης Αριστοφάνη Ιατρού.

⁷⁵ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ 314.

⁷⁶ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 25-26.

⁷⁷ Από τα πρακτικά της συνεδρίασης της 8^{ης} Απριλίου 1937 μαθαίνουμε ότι ο Δήμος Λάρισας ενημερώνει με επιστολή του το Αδελφάτο ότι έχει προϋπολογίσει ποσό 150.000 δραχμών «ὑπὲρ τοῦ Σανατορίου» για την κράτηση ορισμένου αριθμού κλινών για ασθενείς δημότες του. Σε απάντηση το Αδελφάτο αποφασίζει

Βέροιας⁷⁸ και άλλων) και της διοίκησης του Σανατορίου. Η εισαγωγή ασθενών πραγματοποιείται και χωρίς την υπογραφή σύμβασης όταν η κοινότητα προέλευσης του ασθενούς καταβάλει το σύνολο των νοσηλίων.⁷⁹ Οι όροι των συμβάσεων αυτών, όμως, δεν είναι πάντα ρεαλιστικοί ή δεν τηρούνται, με αποτέλεσμα το ίδρυμα να αναγκάζεται να πιέζει τους Δήμους για την απόδοση των οφειλόμενων νοσηλίων.⁸⁰ Δύο χρόνια μετά, τον Απρίλιο του 1940, ο Δήμος Λάρισας που συνεχίζει να οφείλει 100.000 δρχ. για νοσήλια ασθενών δημοτών του, διαλύει τη σύμβαση με το Σανατόριο της Πέτρας και συνάπτει σύμβαση με το Σανατόριο Ασβεστοχωρίου.⁸¹ Με το μέτρο αυτό βέβαια δεν αντιμετωπίζεται το πρόβλημα της διαχείρισης της νόσου καθώς τόσο ο αριθμός των καλυπτόμενων ασθενών όσο και το ποσοστό κάλυψης δεν επαρκεί για την σοβαρή καταπολέμησή της (Μουστάνη-Τζαφλήρης 2008, 391). Η διοίκηση του Σανατορίου της Πέτρας από τη μια αντιμετωπίζει αυτές τις συμβάσεις ως λύση για την αύξηση των εσόδων του ιδρύματος και από την άλλη δυσκολεύεται στην είσπραξη των νοσηλίων καθώς οι Δήμοι δεν ανταποκρίνονται πάντοτε στις υποχρεώσεις τους.

Το πρώτο χρονικό διάστημα λειτουργίας του το ίδρυμα προσπαθεί διαρκώς να καλύπτει τις ελλείψεις που υπάρχουν ή που διαπιστώνονται στην πορεία. Παράλληλα αποφασίζεται η αναβάθμιση του ξενοδοχειακού εξοπλισμού του Σανατορίου καθώς πλέον εισέρχονται ασθενείς α' και β' θέσης επί πληρωμή.⁸² Η σημαντικότερη, όμως, αγορά

να διαθέσει στο Δήμο Λάρισας 10 κλίνες επί πληρωμή (8 ανδρών και 5 γυναικών) με την προοπτική να αυξηθούν μόλις λειτουργήσει το περίπτερο χωροφυλακής (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 98).

⁷⁸ Ο Δήμος Βέροιας, τον Ιούλιο του 1937, με έγγραφο ενημερώνει το Συμβούλιο ότι ενέκρινε εισφορά 20.000 δρχ υπέρ του Σανατορίου έναντι νοσηλείας απόρων ασθενών (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 146, 168).

⁷⁹ Έτσι αποφασίζεται η εισαγωγή ασθενούς κατοίκου της κοινότητας Αμπελώνος Λάρισας μετά από έγγραφο της «Αντιφθισικής Εταιρείας Λάρισας» και την καταβολή από την κοινότητα 3.000 δραχμών ως νοσήλια (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 142).

⁸⁰ Τον Ιούλιο του 1937 τίθεται το ζήτημα 12 ασθενών του Δήμου Λαρίσης για τους οποίους έχει καταβληθεί εισφορά 150.000 δρχ για τη Γ' θέση αλλά η νοσηλεία τους κοστίζει 216.000 δρχ. Τελικά αποφασίζεται να παραμείνουν και να σιτίζονται ως άποροι, αλλά επειδή δεν ανταποκρίνονται στα αιτήματα του Σανατορίου αποφασίζεται να σταλεί επιστολή στο Δήμο Λάρισας ότι αν δεν σταλεί το έμβασμα με την εισφορά που ψηφίστηκε, θα βρεθεί στη δυσάρεστη θέση να «άπομακρύνει του Σανατορίου πάντας τούς νοσηλευομένους του Δήμου Λαρίσης» (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 151, 212). Δύο χρόνια μετά, τον Απρίλιο του 1940, ο Δήμος Λάρισας που συνεχίζει να οφείλει 100.000 δρχ. για νοσήλια δημοτών ασθενών, διαλύει τη σύμβαση με το Σανατόριο της Πέτρας και συνάπτει σύμβαση με το Σανατόριο Ασβεστοχωρίου (Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ 200).

⁸¹ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 200.

⁸² Στη συνεδρίαση της 2ας Φεβρουαρίου 1937 ο διευθυντής επισημαίνει την ξενοδοχειακή αναβάθμιση του ιδρύματος: «Παρίσταται άμεσος ανάγκη διὰ τὴν ἐπίπλωσιν τῶν δωματίων ἀσθενῶν Α' καὶ Β' θέσεων καθ' ὅσον δὲν δύναται νὰ νοηθῇ δωματίον Α' καὶ Β' θέσεως χωρὶς ἕναν καθρέπτην καὶ μιᾶς ἐταζιέρας καθ' ἣν στιγμὴν πληρῶναι ἡμερησίως δραχμὰς 200 καὶ 120 καὶ εἰσηγεῖται εἰς τὸ ἀδελφάτον τὴν ἀγορὰν δέκα πέντε

τεχνολογικού διαγνωστικού εξοπλισμού που αναμένει την ολοκλήρωσή της είναι αυτή του μηχανήματος ακτινών. Τον Γενάρη του 1937 έχει ολοκληρωθεί η σχετική δημοπρασία αλλά οι τεχνικές δυσκολίες στην εγκατάσταση (το επιλεγέν μηχανήμα απαιτεί την παροχή τριφασικού ρεύματος) και η σπουδή στην απόκτηση του καίριου για την παρακολούθηση της υγείας των ασθενών μηχανήματος, οδηγεί το Αδελφάτο στην επιλογή ενός μικρότερου και οικονομικότερου, μεταχειρισμένου μηχανήματος.⁸³ Έτσι με την ολοκλήρωση σχετικής δημοπρασίας αγοράζεται το μηχανήμα του γιατρού Νίκου Σακελλαρόπουλου από το ιδιωτικό του ιατρείο στην Κατερίνη.⁸⁴

Στα τέλη Γενάρη του 1937 η πολιτειακή αλλαγή του περασμένου Αυγούστου κάνει πλέον αισθητή την παρουσία της. Τρεις παραιτήσεις και μία αντικατάσταση λόγω θέσης σε αργία του ελεγμένου δημάρχου Κατερίνης, αλλάζουν τη σύνθεση των μελών του Αδελφάτου.⁸⁵ Τον Μάρτιο του ίδιου έτους φαίνεται ότι η έλλειψη κρατικής επιχορήγησης δημιουργεί ήδη το πρώτο έλλειμμα 2.000.000 δραχμών στον προϋπολογισμό του ιδρύματος. Παρά τις διάφορες πιστώσεις που ισχυρίζεται ότι πετυχαίνει κατά την επίσκεψή του στο Υπουργείο ο νέος Πρόεδρος Γ. Τσιγκαράς, φαίνεται ότι αυτές δεν αρκούν κι έτσι εναποθέτει τις ελπίδες του για μείωση του ελλείμματος από την αύξηση των εσόδων με τη διεύρυνση του αριθμού των επί πληρωμή ασθενών μέχρι τις 100 θέσεις, την αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας και τον περιορισμό των εξόδων.⁸⁶

Καθώς το Σανατόριο αποτελεί ένα νεότευκτο εγχείρημα χωρίς ανάλογη εμπειρία στην αντιμετώπιση των διαφόρων ζητημάτων που προκύπτουν, επιλέγεται η εφαρμογή σφιχτού ελέγχου στη διαχείριση των οικονομικών θεμάτων και μια έντονα γραφειοκρατική δομή στη διοίκηση του οργανισμού. Η συχνή επιβολή ποινών διοικητικού

καθισμάτων αναπαινετικών (πολυθρόνες ψάθινες) και δέκα πέντε έταξιερών πλήρων και 15 ιματιοθηκών (ντουλάπες)» (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 63).

⁸³ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 53, 54.

⁸⁴ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 80. Τον Νοέμβριο του 1937, ένα χρόνο μετά την έναρξη λειτουργίας του, το Σανατόριο εξακολουθεί να μην διαθέτει μηχανήμα ακτινών γιατί το συγκεκριμένο μηχανήμα παρουσιάζει βλάβες τις οποίες οφείλει να επιδιορθώσει ο προμηθευτής του (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 201).

⁸⁵ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 58.

⁸⁶ Η προσήλωση στον περιορισμό των εξόδων και της σπατάλης φθάνει σε σημείο υπερβολής. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της κλήσης σε απολογία του διαχειριστή για τη χρησιμοποίηση δυο κλινοσκεπασμάτων εκτός Σανατορίου καθώς και για την «παρατηρηθείσα κατά τὰς ἡμέρας τῶν ἐορτῶν ἔλλειψη τινῶν γλυκισμάτων ἐκ δοθεισῶν παραγγελιῶν εἰς τὴν ἀγορὰν Κατερίνης». Τελικά ο διαχειριστής απαλλάσσεται καθώς ο Πρόεδρος λέει ότι τα κλινοσκεπάσματα τα μετέφερε μετά από δική του εντολή και ότι τα ελλειμματικά γλυκά βάρους μόλις μισῆς οκάς, ἴσως οφείλονται «εἰς διαφορὰν πλάστιγκος» (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 91).

χαρακτήρα, οι κλήσεις σε απολογία για ασήμαντες αιτίες⁸⁷ και ο συγκεντρωτισμός στη λήψη αποφάσεων από την πλευρά του Αδελφάτου δείχνει το μέγεθος της καχυποψίας και του φόβου απώλειας του ελέγχου. Αν σε αυτά προσθέσουμε και τις συνεχείς αλλαγές στη σύνθεση των μελών του Αδελφάτου και του Διοικητικού Συμβουλίου για προσωπικούς, επαγγελματικούς ή πολιτικούς λόγους, με αποτέλεσμα οι νεοεισερχόμενοι στο σώμα να χρειάζονται χρόνο και ενημέρωση κάθε φορά για τον τρόπο λειτουργίας του ιδρύματος, μπορούμε ίσως να κατανοήσουμε το δύσκαμπτο διοικητικό πλαίσιο του ιδρύματος. Παράλληλα η απόσταση του Αδελφάτου/Διοικητικού Συμβουλίου από το Σανατόριο (οι συνεδριάσεις γίνονται στα γραφεία της Κατερίνης) και η αδυναμία άμεσης επικοινωνίας με τη διεύθυνση και τους υπόλοιπους εργαζόμενους, δημιουργεί ένα καθεστώς αμηχανίας και επιβάλλει τον ρόλο και τον ορισμό ενός μέλους ως εφόρου/επόπτη με αρμοδιότητα την μετάβαση στο ίδρυμα σε τακτά χρονικά διαστήματα στο πλαίσιο άσκησης ελεγκτικών καθηκόντων.

Ο εφιάλτης της ελονοσίας από τον οποίο τόσο έχει υποφέρει η περιοχή δεν εγκαταλείπει τις σκέψεις και τη φροντίδα της διοίκησης του Σανατορίου. Ακόμη και στο ορεινό υψόμετρο που βρίσκεται το ίδρυμα λαμβάνονται όλα εκείνα τα προληπτικά μέτρα για την αποφυγή εμφάνισης της νόσου. Τον Απρίλιο του 1937, εν όψει της θερινής περιόδου μέσα στην οποία κρύβεται ο κίνδυνος της ελονοσίας, έρχεται στο Σανατόριο από τη Θεσσαλονίκη ο υγειονομικός γιατρός της Γ.Δ.Μ, Μ. Κουκάκης, «διὰ τὴν μελέτην καταπολεμήσεως τῆς ἐλονοσίας».⁸⁸ Από την έγκριση δαπάνης για οδοιπορικά έξοδα και αποζημίωση του αρμόδιου υγειονομικού εφόπτη της Γ.Δ.Μ κατά τη μετάβαση και παραμονή του στο Σανατόριο για 15 μέρες, διαπιστώνεται η σοβαρότητα με την οποία αντιμετωπίζονται τα μέτρα για την καταπολέμηση της ελονοσίας.⁸⁹ Λίγο αργότερα τον Ιούλιο του 1937 ζητούνται πιστώσεις «Διὰ τὴν ἐξυγίανσιν τοῦ πέριξ τοῦ Σανατορίου χώρου καὶ καταπολέμησιν τῆς ἐλονοσίας ἐκ δραχμῶν 50.000».⁹⁰

⁸⁷ Στον υπάλληλο Η.Τ. επιβάλλεται ποινή προστίμου 50 δρχ. γιατί πήρε μια οκά άρτου από το αρτοποιείο χωρίς άδεια και ο οικονόμος Π.Δ. καλείται σε απολογία γιατί έγινε «ὠπαίτιος παρασκευῆς ἑλλιποῦς συσσιτίου κατὰ τὴν μεσημβρίαν τῆς 12/7/1937» (Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 144, 146).

⁸⁸ Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 171.

⁸⁹ Από τη συνεδρίαση της 30^{ης} Μαΐου 1937 αντλείται η πληροφορία ότι ο Επόπτης του Υγειονομικού Τμήματος Υγιεινῆς της Γ.Δ.Μ παραμένει για 15 μέρες στο Σανατόριο με σκοπό την κατάρτιση των απαιτούμενων ενεργειῶν για την καταπολέμηση της ελονοσίας (Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 120).

⁹⁰ Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 136.

Η περίπτωση, όμως, της εμφάνισης κρούσματος υπαλλήλου με ελονοσία δημιουργεί αμφιβολίες στα μέλη του Συμβουλίου αναφορικά με την καταλληλότητα του κλίματος του Σανατορίου για τις περιπτώσεις ασθένειας από ελονοσία.⁹¹ Παράλληλα μετακαλείται για άλλη μια φορά ο παραπάνω «υγειονομοφύλακας» της Γ.Δ.Μ στο Σανατόριο προκειμένου να δώσει οδηγίες για την «έξυγιανσιν τοῦ χώρου καὶ τὴν καταπολέμησιν τῆς ἐλονοσίας» από τους εργάτες του ιδρύματος.⁹² Ένα χρόνο μετά, τον Μάιο του 1938, αποφασίζεται η διερεύνηση της δυνατότητας επικάλυψης των υπαρχόντων ελών με χώμα ώστε «νὰ μὴν δαπανῶνται ἀσκοπῶς χρήματα εἰς ἡμερομίσθια καὶ φάρμακα»,⁹³ και τον Ιούνιο του 1938 αποφασίζεται να ζητηθεί από την Γ.Δ.Μ «ποσότης πρασίνου παρισίων»⁹⁴ προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθεῖ διὰ τὴν καταπολέμησιν τῆς ἐλονοσίας ἐν Σανατορίῳ». ⁹⁵

Ένα από τα θέματα που απασχολούν το Αδελφάτο κατά το πρώτο χρονικό διάστημα λειτουργίας του ιδρύματος είναι και αυτό της πρόσληψης ιερέα για την τέλεση των θρησκευτικών τελετών. Στη συνεδρίαση της 26^{ης} Απριλίου 1937 αποφασίζεται η πρόσληψη μορφωμένου ιερέα και με ικανότητα στην εμψύχωση των ασθενών. Και επειδή και ο ιερέας θέλει τα σύνεργά του αποφασίζεται η προμήθεια εκκλησιαστικών ειδών και εξαπτέρυγων για τις ανάγκες της εκκλησίας.⁹⁶ Τον Οκτώβριο του 1937 όμως δεν έχει προσληφθεί ακόμη ιερέας, κι έτσι μετά από έγγραφο της Υποδιοίκησης Χωροφυλακής Κατερίνης όπου αναφέρεται ότι οι ασθενείς που πεθαίνουν «ένταφιάζονται ἄνευ οὐδεμίας

⁹¹ Ένα αίτημα χορήγησης ενός μήνα αναρρωτικής άδειας στον γραφέα Δ. Σ γιατί πάσχει από ελονοσία αναγκάζει τα μέλη του Συμβουλίου να απευθυνθούν στον επιστημονικό διευθυντή προκειμένου να γνωματεύσει σχετικά με την καταλληλότητα ή όχι του κλίματος του Σανατορίου για τη θεραπεία της ελονοσίας (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 150).

⁹² Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 150.

⁹³ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 298.

⁹⁴ Το «πράσινο παρισίων» είναι μια «εξαιρετικά τοξική, σμαραγδένια-πράσινη κρυσταλλική σκόνη» με «βάση το αρσενικό» για την καταπολέμηση των τρωκτικών και των εντόμων. Πηγή: <https://creazilla.com/el/media/color-name/1000060777/prasino-toy-parisiou>

⁹⁵ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 307. Στα επόμενα χρόνια τα μέτρα για την καταπολέμηση της ελονοσίας εμφανίζονται στα πρακτικά μόνο τον Απρίλιο του 1959. Αυτό μπορεί να σηματοδοτεί την μείωση του κινδύνου αλλά όχι την εξαφάνισή του, καθώς καλείται το Υγειονομικό Κέντρο Κατερίνης να στείλει ειδικό υπάλληλο για τον ψεκασμό των χώρων του ιδρύματος. Στη δεκαετία του '60 και μέχρι το κλείσιμο του Σανατορίου οι αναφορές σε μέτρα κατά της ελονοσίας παύουν οριστικά, καθώς τα μέτρα που έχουν ληφθεί σε όλη τη χώρα από το 1946 μέχρι το 1960 έχουν καταφέρει να ελέγξουν τον πρόβλημα. Από το 1974, εξάλλου, η ελονοσία θεωρείται πλέον και επίσημα ότι έχει εξαλειφθεί (Βιβλίο πρακτικών 1955-59, Κ3, σελ. 586 και <https://www.eody.gov.gr/el/nosimata/metadotika/nosimata-kai-themata-ygeias/elonosis.html>).

⁹⁶ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 102-103.

θηρσκευτικής τελετής», αποφασίζεται να ζητηθεί ο διορισμός μορφωμένου ιερέα από την τοπική Μητρόπολη και την Μητρόπολη Αθηνών.⁹⁷

Η ιδιαιτερότητα της σανατορικής περίθαλψης συμπυκνώνεται στην αναγκαιότητα χρήσης ατομικών πτυελοδοχείων και θερμόμετρων. Και μπορεί ο τυπικός Διευθυντής να επισημαίνει την υποχρέωση που απορρέει από τον οργανισμό του ιδρύματος ότι «οί εισερχόμενοι ασθενείς δέον να είναι εφοδιασμένοι δια πτυελοδοχείων τσέπης και θερμομέτρου διότι εκ τής ελλείψεως τού πρώτου κινδυνεύουσι να μολυνθώσι και οί υγίεις», το Αδελφάτο, όμως, γνωρίζει ότι «πλεῖστοι τῶν ἀσθενῶν στερούμενοι παντελῶς χρημάτων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προμηθευθῶσι πτυελοδοχεία» και έτσι αποφασίζεται να τους χορηγεί ο Διευθυντής πτυελοδοχεία κατά την κρίση του αλλά με την υποχρέωση της επιστροφής τους.⁹⁸

Τον Οκτώβριο του 1937 το Σανατόριο λειτουργεί με τρεις γιατρούς, δύο Φυματιολόγους και τον Επιστημονικό διευθυντή. Ο τελευταίος με εμπιστευτική αναφορά ενημερώνει το Συμβούλιο ότι η δύναμη των ασθενών του Σανατορίου μειώθηκε σε 150 και καθώς διαπιστώνει δυσανάλογα μεγαλύτερο αριθμό προσωπικού, προτείνει την απόλυση ενός «ικανού αριθμού».⁹⁹ Φαίνεται, όμως, ότι οι σχέσεις του Διευθυντή με το προσωπικό δεν είναι αρμονικές. Τον Οκτώβριο του 1937 μία υπάλληλος του ιδρύματος στέλνει τηλεγραφήματα σε Υπουργείο και Γ.Δ.Μ παραπονούμενη εναντίον του, αναφέροντας ότι δεν της χορηγεί τροφή και δεν της αναθέτει τα καθήκοντα της ειδικότητάς της.¹⁰⁰ Σε συνδυασμό και με άλλα περιστατικά σύγκρουσης με το προσωπικό και ένα επείγον έγγραφο του Υπουργείου Υγιεινής, διορίζεται νέος Διευθυντής του Σανατορίου ο Τμηματάρχης Γιατρός του Νοσοκομείου Σανατορίου «Η Σωτηρία» Αντώνιος Τόντζος.¹⁰¹ Σύντομα, μέσα στο Δεκέμβρη του 1937, και μετά από διαταγή της Γ.Δ.Μ, διορίζεται στη θέση του Διοικητικού Διευθυντή του Σανατορίου ο Αντισυνταγματάρχης Πεζικού εν Αποστρατεία Απόφοιτος Στρατιωτικού Σχολείου

⁹⁷ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 179.

⁹⁸ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 161.

⁹⁹ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 192.

¹⁰⁰ Ο Διευθυντής από την πλευρά του καταγγέλλει ότι η υπάλληλος «Ἰσραηλίτιδος τὴν καταγωγὴν συνήψε σχέσεις ἀθεμίτους μετὰ τοῦ χωροφύλακος τοῦ φυλακείου Στενῶν Πέτρας¹⁰⁰ Κ.Ν μεθ' οὗ καθημερινῶς ἐνώπιον ἀρρώστων καὶ προσωπικοῦ ἀσχημονεῖ κατὰ τρόπον ἀπάδοντα πρὸς τὴν ἐν γένει ἀξιοπρέπειαν τοῦ Νοσοκομείου». Ως αποτέλεσμα της καταγγελίας το Αδελφάτο καλεί την υπάλληλο σε απολογία και ενημερώνει την Ανωτέρα Διοίκηση Χωροφυλακής για την απομάκρυνση του χωροφύλακα από το Σανατόριο (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 195).

¹⁰¹ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 195-196.

Βασίλειος Φλώρος.¹⁰² Η έλλειψη προσοντούχων ανώτερων διοικητικών υπαλλήλων οδηγεί και τα επόμενα χρόνια στην πρόσληψη απόστρατων αξιωματικών κάτοχων, υποτίθεται, διοικητικής εμπειρίας, αλλά με αμφισβητούμενα έως αρνητικά αποτελέσματα για το ίδρυμα.

Η ψυχαγωγία των ασθενών φαίνεται ότι απασχολεί το Συμβούλιο ήδη από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του Σανατορίου με τα θεατρικά «μπουλούκια» της εποχής να αποτελούν μια κάποια λύση. Από το πρακτικό της 23^{ης} Δεκεμβρίου 1937 πληροφορούμαστε ότι «εγκρίνεται πίστωσης 1.200 δρχ έκ του κονδυλλίου των άπροβλέπτων δια την μετάβασιν του θιάσου Άννης Λώρη¹⁰³ εις τὸ Σανατόριον διὰ μίαν θεατρικὴν παράστασιν». ¹⁰⁴ Τον Ιούλιο του 1938 αντίστοιχα «εγκρίνεται ἡ μετάβασις του θιάσου Δανίκα¹⁰⁵ εις Σανατόριον διὰ μίαν θεατρικὴν παράστασιν πρὸς ψυχαγωγίαν τῶν ἀσθενῶν καὶ τοῦ προσωπικοῦ του Σανατορίου καὶ ἡ καταβολὴ αὐτῶν δραχμῶν 1250...», ¹⁰⁶ ενώ τον Αύγουστο του 1939 ανεβαίνει στο Σανατόριο ο θίασος Κρεββατά.¹⁰⁷

Στις αρχές του 1938 τίθεται πάλι θέμα απόλυσης πλεονάζοντος προσωπικού. Έτσι αποφασίζεται η σύγκληση ειδικής συνεδρίασης για λήψη απόφασης περί συμπτώξεως υπηρεσιῶν και απόλυσης πλεονάζοντος προσωπικού με τη συμμετοχή των Διευθυντῶν οι

¹⁰² Ο διορισμός του επικυρώνετε από το Αδελφάτο σύμφωνα με τον νόμο 3929, το άρθρο του Α.Ν περί συστάσεως Σ.Κ.Ι.Α και το διάταγμα της 30^{ης} Ιουλίου 1936 «περί τροποποιήσεως του από 31/8/1935 δ/τὸς περί τοῦ ἀνώτερου προσωπικοῦ τοῦ Σανατορίου Πέτρας Ὁλύμπου» (Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 202).

¹⁰³ Η Άννα Λώρη, ηθοποιός και θιασάρχης, υπήρξε η πρώτη σύζυγος του Μάνου Κατράκη σε ηλικία 19 ετών, με τον οποίον «κλέφθηκαν» για να παντρευτούν το 1934. <https://www.mixanitouxronou.gr/nitsa-lori-i-proti-gynaika-toy-manoy-katraki-i-mana-tis-den-ton-ithele-kai-ekeinos-tin-quot-eklepse-quot-o-gamos-egine-me-daneika/>. Μετά τον πόλεμο (1951) συγκροτεί θιάσους στην Καλλιθέα με «φαρσοκωμωδίες, βουλεβάρτα και επαναλήψεις νεοελληνικῶν και ξένων επιτυχιῶν των κεντρικῶν θιάσων. Εντούτοις ανεβάζουν και κάποια πρωτότυπα έργα νεοελλήνων συγγραφέων». Σύμφωνα με τις κριτικές της εποχής οι παραστάσεις που ανέβαζε ήταν «προσεγμένες και ευπαρουσίαστες» (Σταματοπούλου 2017, 309-310).

¹⁰⁴ Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 208.

¹⁰⁵ Μάλλον πρόκειται για τον περιοδεύοντα θίασο Δανίκα στον οποίον συμμετείχαν διάφορα μέλη της οικογένειας Δανίκα (Ιωάννης, Ντίνος, Μίμης και Γιολάντα). Για τον θίασο Δανίκα βρίσκουμε ειδήσεις για την επίσκεψή του στο Ληξούρι το 1946 (Μοσχόπουλος 2024, 426).

¹⁰⁶ Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 315.

¹⁰⁷ Μάλλον πρόκειται για τον θίασο της Σοφίας Κρεββατά ή της κόρης της Μαρίκας γνωστής ηθοποιού του ελληνικού κινηματογράφου. Σύμφωνα με βιογραφικό σημείωμα της Finos Film, η Μαρίκα Κρεββατά με την μητέρα της περιοδεύουν τη δεκαετία του '30 με θιάσους σε όλη την Ελλάδα: <https://web.archive.org/web/20230301134439/http://finosfilm.com/movies/artistView/399>. Αργότερα στις 13 Σεπτεμβρίου 1954 πραγματοποιείται με το λεωφορείο του ΚΤΕΛ η μεταφορά των ηθοποιῶν του Θιάσου Προβελέγγιου «πρὸς ψυχαγωγίαν τῶν ἀσθενῶν του Σανατορίου», ¹⁰⁷ και στις 5 Νοεμβρίου 1958 το Συμβούλιο ευχαριστεῖ τον θίασο Μίμη Φωτόπουλου «διὰ την δοθεῖσαν εἰς Σανατόριον θεατρικὴν παράστασιν πρὸς ψυχαγωγίαν τῶν νοσηλευομένων» χωρίς να αναφέρεται δαπάνη μετάβασης και μεταφοράς (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, Κ101, σελ. 901 και Βιβλίο πρακτικῶν 1955-59, Κ3, σελ. 525).

οποίοι καλούνται να εισηγηθούν «απευθύνως». ¹⁰⁸ Όπως διαπιστώνεται, όμως, στην πράξη η σύμπτυξη είναι αδύνατη καθώς δεν πρόκειται για θαλάμους 10 κλινών αλλά για μικρά διαμερίσματα νοσηλείας. ¹⁰⁹ Προς την κατεύθυνση της απόλυσης προσωπικού κινείται και ο Διευθυντής Δημόσιας Υγείας της Γ.Δ.Μ, στη συνεδρίαση της 17^{ης} Ιανουαρίου 1938, όπου επισημαίνει ότι η δύναμη των ασθενών είναι περίπου 160 και του προσωπικού 70, αναλογία που ανεβάζει το κατά κεφαλή κόστος νοσηλείας σε 90 δραχμές την ημέρα. Για την εξομάλυνση της κατάστασης «εισηγῆται ὅπως αὐξηθῇ ἡ δύναμις τῶν ἀσθενῶν ἔστω καὶ τῶν ἀπόρων καὶ ἀπολυθῶσιν ἐκ τῶν ὑπαλλήλων ὅσοι πλεονάζουν». Αποφασίζεται λοιπόν να αυξηθούν οι κλίνες των απόρων κατά 30 και να ειδοποιηθούν κατά σειρά όσοι ασθενείς έχουν υποβάλλει αίτηση εισαγωγής. ¹¹⁰

Στο μεταξύ με το νέο αναγκαστικό νόμο Α.Ν 965/1937 «Περί οργάνωσης Δημοσίων Νοσηλευτικών Ιδρυμάτων» καταργούνται τα Αδελφάτα και αντικαθίστανται από Διοικητικά Συμβούλια με νέα σύνθεση μελών, ενώ πλέον για τον διορισμό του προσωπικού απαιτείται απόφαση Διοικητικού Συμβουλίου. ¹¹¹ Στον προϋπολογισμό του οικονομικού έτους 1938-39 προβλέπονται έξοδα τροφοδοσίας 225 ασθενών Κεντρικού Κτιρίου, 150 Περιπτέρου Χωροφυλακής (στην πραγματικότητα η δύναμη είναι περίπου 150 ασθενείς συνολικά) καθώς και 75 προσωπικού. ¹¹²

Στις 19 Φεβρουαρίου 1938 συνεδριάζει το νέο Διοικητικό Συμβούλιο ¹¹³ του Α.Ν 96/1937 με επικεφαλής τον Δήμαρχο, τον Ειρηνοδίκη, τον Οικονομικό Έφορο, έναν γιατρό και έναν δικηγόρο (μέλος της τοπικής μεταξικής Ε.Ο.Ν). Στην ίδια συνεδρίαση ανακοινώνεται και ο διορισμός του νέου Διοικητικού Διευθυντή του οποίου πλέκεται το

¹⁰⁸ Ο Υπουργός/Γ.Δ.Μ σε συνάντηση στη Θεσσαλονίκη με το μέλος του Συμβουλίου Νικόλαο Μάη Δ/ντή Δημοσίου Ταμείου, «εξέφρασε την επιθυμία ὅπως συγκληθῇ τάχιστα ἡ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ τοῦ Σανατορίου καὶ προβῇ εἰς τὴν ἀπόλυσιν τῶν πλεοναζόντων ὑπαλλήλων» (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 211).

¹⁰⁹ Παράλληλα προτείνεται από τον Διευθυντή η μονιμοποίηση κάποιων ημερομίσθιων και η απόλυση των άλλων σύμφωνα με σχετικές ονομαστικές καταστάσεις. Έτσι αποφασίζεται η μονιμοποίηση των προταθέντων, η χρησιμοποίηση μόνιμου προσωπικού για εργασίες που έκαναν ημερομίσθιοι και η ανάθεση στον Νομικό Σύμβουλο της εξέτασης υποχρέωσης καταβολής τυχόν αποζημιώσεων στους απολυθέντες (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 217).

¹¹⁰ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 218.

¹¹¹ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 222.

¹¹² Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 227, 228.

¹¹³ Πρόεδρος Πλάτων Ρωσσέτος Δήμαρχος, Μέλη: Χρήστος Πανουτσόπουλος Ειρηνοδίκης ως Αντιπρόεδρος, Σόλων Φαρμακίδης Οικονομικός έφορος και ως έφορος του ΣΙΜΠΟ, Γεώργιος Κουλουφάκος Δικηγόρος ως Ταμίας, Κων/νος Ευκαρπίδης ιατρός ως Γενικός Γραμματέας.

εγκώμιο.¹¹⁴ Ένα χρόνο μετά, η εικόνα έχει τόσο αντιστραφεί ώστε ο Δήμαρχος ως μέλος του Συμβουλίου, και αφού έχουν προκύψει διάφορα περιστατικά παραπτώματων, χαρακτηρίζει τον εγκωμιαζόμενο Διευθυντή «ανίκανο», «ανεπαρκή», «φιλοχρήματο» και «ωφελιμιστή». ¹¹⁵ Στο τέλος του Μαΐου 1939 η υπόθεση του Διοικητικού Διευθυντή καταλήγει στην απόλυσή του.¹¹⁶ Η προτίμηση όμως των διοικήσεων στην επιλογή υπαλλήλων για τη θέση του διοικητικού διευθυντή από την κοινωνική και επαγγελματική ομάδα των απόστρατων αξιωματικών, οδηγεί στην αντικατάσταση του απολυθέντος Διοικητικού Διευθυντή με άλλον απόστρατο αξιωματικό.¹¹⁷

Τον Απρίλιο του 1938 η δύναμη των ασθενών έχει υπερβεί τους 200 και ο Διευθυντής Δημόσιας Υγείας της Γ.Δ.Μ προτείνει την πρόσληψη Επιστημονικού Διευθυντή Φυματιολόγου, τριών Φυματιολόγων Επιμελητών και ενός Βοηθού Εσωτερικού Ιατρού. Παράλληλα αποφασίζεται ο διορισμός του γιατρού Νικόλαου Λεβεντόπουλου σε θέση επιμελητή ιατρού με τριετή θητεία καθώς έχει εκτιμηθεί ιδιαίτερα η προσφορά του τόσο στη διεύθυνση του μικροβιολογικού εργαστηρίου όσο και σε άλλους τομείς,¹¹⁸ ενώ τον Ιούνιο του 1938 προσλαμβάνεται και τρίτος γιατρός φυματιολόγος.¹¹⁹ Ένα ζήτημα το οποίο απασχολεί αυτήν την περίοδο το Συμβούλιο είναι η ίδρυση «έξεταστικού ιατρείου» στην Κατερίνη. Αποφασίζεται, πριν από οποιαδήποτε ενέργεια, να κληθούν σε κοινή σύσκεψη ο ιατρικός σύλλογος και οι γιατροί του σανατορίου για να βρεθεί ο κατάλληλος τρόπος λειτουργίας του.¹²⁰ Η ανάγκη ίδρυσης ενός ειδικού ιατρείου για την φυματίωση μέσα στην κοινότητα θα καλυφθεί χρόνια αργότερα με την ίδρυση «αντιφυματικού ιατρείου».

¹¹⁴ Ότι ο αντισυνταγματάρχης εν αποστρατεία Βασίλειος Φλώρος «είναι πρόσωπον αναγνωρισμένης διοικητικής πείρας και ικανότητος και χρηστών ήθων, έτι δέ ότι από 3/1/38 άφ' ης έκτελεεί καθήκοντα διοικητικού διευθυντού του Σανατορίου επέβαλε τάξιν εις τὸ Σανατόριον καὶ επέδειξε ικανότητα οὐχί την τυχοῦσα» (Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 238).

¹¹⁵ Τον Μάιο του 1939 σε έκτακτη συνεδρίαση για τα διάφορα πρόστιμα που έχουν επιβληθεί στον Διευθυντή για παραπτώματα τα οποία δεν πληρώνει, όπως και τα τροφεία της θερινής διαμονής της οικογένειάς του, ο Πρόεδρος ζητάει να κληθεί σε απολογία ενώ ο Δήμαρχος τον περιγράφει ως εξής: «δὲν εἶναι προικισμένος με τὰ προσόντα καὶ τὴν ικανότητα τὴν ἀπαιτούμενη εἰς ἓνα διευθυντὴ τοιοῦτου ιδρύματος τὸνναντίον τὸν χαρακτηρίζει ἀνικανότης, διοικητικὴ ἀνεπάρκεια, ἔλλειψη παντὸς κύρους ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὑπαλλήλους καὶ ἐργάτας καὶ ἔνεκα τούτων παριστάμεθα πρὸ θεάματος τελείας ἀπειθαρχίας καὶ ἀκυβερνησίας τοῦ ιδρύματος» (Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 62).

¹¹⁶ Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 69-83.

¹¹⁷ Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 111.

¹¹⁸ Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 268.

¹¹⁹ Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 313.

¹²⁰ Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 329.

Τον Απρίλιο του 1938 αποφασίζεται η ίδρυση Καντίνας και Καφενείου με αρχικό κεφάλαιο 10.000 δρχ και διαχειριστική επίβλεψη από επιτροπή. Προβλέπεται μάλιστα ότι τυχόν έσοδα θα χρησιμοποιούνται για «ψυχαγωγικούς σκοπούς».¹²¹ Τον Σεπτέμβριο του 1938 εγκρίνεται η παραχώρηση χώρου για οψωπολείο σε αιτούντα ανάπηρο μετά από θετική εισήγηση του νομικού συμβούλου ο οποίος διαπιστώνει την υποχρέωση των καταστημάτων του δημοσίου για την παραχώρηση στα θύματα πολέμου όπως αυτός, τέτοιου είδους χώρου. Το Δ.Σ μάλιστα επισημαίνει ότι η καντίνα/καφενείο που λειτουργεί εξυπηρετεί μόνο το προσωπικό και όχι τους ασθενείς.¹²²

Η ανάγκη αύξησης των εσόδων και μείωσης του ημερήσιου κόστους νοσηλείας απασχολεί διαρκώς τη διοίκηση του Σανατορίου καθώς το Υπουργείο με κάθε ευκαιρία, μέσω των εκπροσώπων του, επισημαίνει τον κίνδυνο οικονομικού εκτροχιασμού και περιστολής των εξόδων. Για την αύξηση των εσόδων αναμένεται η αποπεράτωση του «περιπτέρου της χωροφυλακής», ενός κτιρίου σε απόσταση περίπου 350 μέτρων από το κεντρικό, προκειμένου να αυξηθεί η δυνατότητα νοσηλείας περισσότερων ασθενών. Το ημιτελές κατά την έναρξη λειτουργίας του Σανατορίου «περίπτερο της χωροφυλακής» και η προσπάθεια ολοκλήρωσής του θα αποτελεί για καιρό ζητούμενο των εκάστοτε διοικήσεων. Η ονομασία «περίπτερο» αντλεί την προέλευσή του από τα «περίπτερα» του «Σωτηρία» και αυτά από τον κτιριολογικό τύπο των Σανατορίων που αποτελούνται από ανεξάρτητες μεταξύ τους κτιριακές δομές. Ο προσδιορισμός «της χωροφυλακής» αναφέρεται στον ανεκπλήρωτο σκοπό της κατασκευής του να φιλοξενεί ασθενείς, μέλη του σώματος της χωροφυλακής.

Από την πλευρά του το Συμβούλιο πιέζει για αύξηση των πόρων και των επιχορηγήσεων από το Υπουργείο και στέλνονται για το σκοπό αυτό μέλη του Συμβουλίου ή υπηρεσιακοί παράγοντες στην Αθήνα προκειμένου να εκθέσουν τις ανάγκες του ιδρύματος και να επιτύχουν την ικανοποίηση των αιτήμάτων τους.¹²³ Τον

¹²¹ Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 268.

¹²² Βιβλίο πρακτικών 1936-38, Κ1, σελ. 346. Χρόνια αργότερα τον Μάρτιο του 1952 με την επαναλειτουργία του Σανατορίου αποφασίζεται η ίδρυση καφενείου/καντίνας στο χώρο του ιδρύματος από ανάπηρο, στο οποίο δεν θα επιτρέπεται η πώληση οινοπνευματωδών ποτών. Για την ίδια περίπτωση απορρίπτεται η αίτηση του ανάπηρου Ανθυπασπιστού Χωροφυλακής Δ.Β (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 602, 773).

¹²³ Στο πλαίσιο αυτό, τον Αύγουστο του 1938, μεταβαίνει στην Αθήνα ο Πρόεδρος Γ. Κουλουφάκος, στέλεχος της Ε.Ο.Ν Κατερίνης. Ανάμεσα στα αιτήματα που μεταφέρει στο υπουργείο είναι η προμήθεια μηχανήματος ακτινών, οι πιστώσεις για την αποπεράτωση του περιπτέρου χωροφυλακής, ο νέος

Μάιο του 1939 ο Οικονομικός Επιθεωρητής του Υπουργείου Υγιεινής, κατά την παρουσία του στη συνεδρίαση του Συμβουλίου, ανακοινώνει μεν την κρατική επιχορήγηση, αλλά θεωρεί ότι το ημερήσιο κόστος νοσηλείας μπορεί να περιορισθεί τροποποιώντας το διαιτολόγιο ώστε να μειωθούν τα συσσίτια κρέατος και να αντικατασταθούν οι μερίδες κρέατος με λαχανικά, όσπρια ή άλλες τροφές ίδιας θρεπτικής ικανότητας. Παράλληλα επισημαίνει την ανάγκη περιορισμού του αριθμού των δωρεάν κλινών νοσηλείας προκειμένου να αυξηθεί ο αριθμός των επί πληρωμή ασθενών για να αυξηθούν ανάλογα και τα έσοδα. Προτείνει μάλιστα να ζητήσει το Συμβούλιο από τις κατά τόπους αστυνομικές αρχές να εξακριβώνουν την οικονομική κατάσταση των απόρων προς νοσηλεία ασθενών.¹²⁴

Τον Ιανουάριο του 1939 παίρνεται μια σημαντική απόφαση για την βελτίωση της συγκοινωνιακής σύνδεσης του ιδρύματος με την Κατερίνη. Καθώς διαπιστώνεται ότι η συγκοινωνία όπως διεξάγεται σήμερα «ουδόλως εξυπηρετεί τούτο»,¹²⁵ αποφασίζεται η ανάθεση της συγκοινωνίας σε εταιρεία με ιδιωτικό συμφωνητικό. Η εταιρεία θα διαθέτει 2 ιδιόκτητα αυτοκίνητα τύπου κομέρσιαλ (δηλαδή επαγγελματικά) 8 θέσεων και θα εκτελεί την τακτική συγκοινωνία της πόλης με το Σανατόριο.¹²⁶

Τον Ιανουάριο του 1940 το Σανατόριο έρχεται αντιμέτωπο με την κακοκαιρία και το χιόνι που εμποδίζει για μέρες την οδική πρόσβαση από την Κατερίνη,¹²⁷ ενώ η πόλη ταλαιπωρείται από τους σεισμούς που προκαλούν ζημιές σε κτήρια και βγάζουν τους ανθρώπους στα αντίσκηνα. Έτσι το κτήριο των γραφείων χρειάζεται επισκευές, η τηλεφωνική σύνδεση διακόπτεται και ο διαχειριστής αποσπάται στο νοσοκομείο σειсмоπαθών¹²⁸ Κατερίνης.¹²⁹ Τον Μάρτιο του 1940 φαίνεται ότι πλησιάζει επιτέλους η ημέρα των εγκαινίων του νέου κτιρίου γνωστού ως «περίπτερου χωροφυλακής». Για να

οργανισμός, η αξιοποίηση του κτήματος και το ζήτημα των βοσκοτόπων του ιδρύματος (Βιβλίο πρακτικών 1936-38, K1, σελ. 341).

¹²⁴ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, K2, σελ. 65.

¹²⁵ Και επειδή «οί ασθενείς λόγω έλλειψως συγκοινωνίας παραμένωσι πολλάκις επί ημέρας εν τη πόλει ὅπερ προεκάλεσε τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Δήμου, τῆς ἀστυνομίας καὶ τῶν δημοτῶν ἐν γένει, θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀναγκαστικὴ παραμονὴ τούτων ἐν τῇ πόλει δημιουργεῖ ἐστὶαν μολύνσεως πρὸς δὲ καὶ οἱ ἀσθενεῖς ταλαιπωροῦνται ἐπὶ ζημίᾳ τῆς καταστάσεως τῆς ὑγείας των καὶ τὸ Σανατόριον δυσφημεῖται, λαβὼν ἐπίσης ὑπ' ὄψιν ὅτι μηνιαίως ...» (Βιβλίο πρακτικών 1938-41, K2, σελ. 166).

¹²⁶ Βιβλίο πρακτικών 1938-39, K2, σελ. 10-11.

¹²⁷ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, K2, σελ. 166.

¹²⁸ Καθώς η πόλη δεν διαθέτει κρατικό νοσοκομείο ίσως πρόκειται για πρόχειρο οργανωμένο νοσοκομείο για την αντιμετώπιση των έκτακτων αναγκών από τις συνέπειες των σεισμών ή για το υπάρχον, σύμφωνα με μαρτυρία, από τη δεκαετία του '30 δημοτικό νοσοκομείο (Μησιτσάκης 2018, 27).

¹²⁹ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, K2, σελ. 169-170.

προσδώσει το Συμβούλιο στην τελετή ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια, αποφασίζει να προσκαλέσει επισήμως να παραστεί η Πριγκίπισσα Φρειδερίκη. Ο Διευθυντής μάλιστα εισηγείται τη λήψη απόφασης «περί ανακηρύξεως ως Έπιτίμου Διευθυνούσης Άδελφης» του Σανατορίου τήν Α.Β.Υ Πριγκίπισσα Φρειδερίκη αλλά και την ονομασία της «Γυναικείας Πτέρυγας του Σανατορίου εις πτέρυγα με τὸ ὑψηλὸν αὐτῆς ὄνομα Πτέρυξ Πριγκιπίσσης Φρειδερίκης».¹³⁰ Από τα πρακτικά των συνεδριάσεων όμως δεν προκύπτει τελικά καμία επίσκεψη της Φρειδερίκης ούτε και τελετή εγκαινίων.

Καθώς διανύουμε τα μισά του 1940 τα σύννεφα του πολέμου και οι επιπτώσεις τους αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους. Υπάλληλοι στρατεύονται, ζώα επιτάσσονται, οι τιμές αυξάνονται και η διαθεσιμότητα διαφόρων προϊόντων περιορίζεται.¹³¹ Η έναρξη του πολέμου αποτυπώνεται στα πρακτικά των συνεδριάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου με έμμεσο τρόπο όπως με την εμφάνιση πολλών επίστρατων υπαλλήλων¹³² μεταξύ των οποίων ο Δήμαρχος αλλά και ο φυματιολόγος του ιδρύματος.¹³³ Στις 9 Νοεμβρίου ο Διευθυντής στέλνει τηλεγράφημα απολύτου προτεραιότητας προς το Υπουργείο Εθνικής Πρόνοιας με την επισήμανση «ὅτι τὸ Σανατόριον διαθέτει διὰ τὸ στράτευμα τριακόσια κλινοσκεπάσματα καινουργῇ».¹³⁴ Τον Δεκέμβριο το Συμβούλιο απορρίπτει την αίτηση του απόστρατου Διοικητικού Διευθυντή να καταταγεί στον στρατό, τον συγχαίρει για την αξίεπαινη πρόθεσή του, αλλά κρίνει ότι είναι πολύ πιο απαραίτητη η παρουσία του στα μετόπισθεν και σε ένα ίδρυμα όπως το Σανατόριο.¹³⁵

¹³⁰ Φυσικά η πρόταση γίνεται «ἀσμένως αποδεκτή» από το Συμβούλιο που ελπίζει όπως «εὐδοκήσει καὶ ἀποδεχθῇ καὶ περιβάλῃ διὰ τῆς ὑψηλῆς αὐτῆς ἐγκρίσεως τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Συμβουλίου» και αποφασίζει «τὸν ἐντοίχισμὸν καλλιτεχνικῆς ἐκ μαρμάρου πλάκας ἐφ’ ἧς θὰ χαραχθῶσιν οἱ λέξεις “Πτέρυξ Πριγκιπίσσης Φρειδερίκης Έπιτίμου Διευθυνούσης Άδελφῆς τοῦ Σανατορίου Ἱερὰς Μονῆς Πέτρας Ὀλύμπου”» και η οποία θα λάβει χώρα την ημέρα των εγκαινίων του νέου κτιρίου. Παράλληλα, το Συμβούλιο αποφασίζει την ανάρτηση «πολυτελοῦς φωτογραφίας τῆς Α.Β.Υ ἐν τῷ ἰδρύματι» (Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 195).

¹³¹ Ο χορηγητής πάγου ζητά την αύξηση της τιμής του «λόγω ἐπιτάξεως τῶν ζώων του, καὶ ὑποχρεωμένου διὰ τὴν μεταφορὰν τούτου νὰ ἐνοικιάζῃ ἄλλα ζῶα καὶ οὕτω νὰ ζημιώνῃ» και τον Οκτώβριο το ίδρυμα αντιμετωπίζει το πρόβλημα της μη ἀνάδειξης χορηγητῶν «συνεπεία τῶν διεθνῶν γεγονότων» κι ἔτσι πρέπει να κατεβαίνουν οι υπάλληλοι καθημερινά για τρόφιμα στην Κατερίνη (Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 315, 342). Τον Απρίλιο του 1940 οι αυξήσεις καυσίμων και ανταλλακτικῶν ἐξαιτίας της «ἀνωμόλου διεθνoῦς καταστάσεως» υποχρεώνουν σε αὐξηση της μηνιαίας δαπάνης της σύμβασης συγκοινωνίας ἀπὸ 12.000 σε 20.000 δρχ. (Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 208-209).

¹³² Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 348, 365.

¹³³ Αντικατάσταση του μέλους του Συμβουλίου Δημάρχου Δημήτριου Αντωνόπουλου λόγω στράτευσης ἀπὸ τον δημαρχεύοντα Χαράλαμπο Λεμονόπουλο (Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 370).

¹³⁴ Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 364.

¹³⁵ Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 394.

Την ίδια περίοδο το Συμβούλιο στέλνει δώρα για τις γιορτές σε όλους τους στρατευθέντες υπαλλήλους του.¹³⁶ Από τη σχετική δαπάνη μαθαίνουμε ότι στους 14 στρατευθέντες υπαλλήλους του Σανατορίου στέλνονται δέματα με μάλλινα είδη, τσιγάρα και άλλα.¹³⁷ Παράλληλα με επιστολή του Διευθυντή προς τον στρατιώτη Μ. του ανακοινώνεται ότι τα νοσήλια του πατέρα του Α.Μ. θα καλυφθούν από το ίδρυμα ως ένδειξη εκτίμησης στον μαχόμενο γιό του.¹³⁸

Η ορεινή θέση του Σανατορίου είναι λογικό να δημιουργεί δυσκολίες στην ελεύθερη συγκοινωνία με την Κατερίνη κατά την χειμερινή περίοδο όταν τα χιόνια εμποδίζουν την διέλευση των οχημάτων. Δεν είναι λίγες οι φορές που επιστρατεύονται ζώα και αγωγάτες για την μεταφορά των τροφίμων.¹³⁹ Ο πόλεμος, από την άλλη, δημιουργεί ελλείψεις σε τρόφιμα στην τοπική αγορά κι έτσι αποφασίζεται η μετάβαση επιτροπής στη Θεσσαλονίκη για την εξεύρεσή τους σε μεγαλύτερες ποσότητες.¹⁴⁰ Τα μέτρα προστασίας που λαμβάνονται για την εθνική άμυνα υποχρεώνουν σε κατάργηση της τηλεφωνικής σύνδεσης «του Σανατορίου υπό της Παθητικής Άεραμύνης λόγω της έμπολέμου καταστάσεως»,¹⁴¹ ενώ η δύσκολη αυτή κατάσταση επαναφέρει πάλι το ζήτημα της αναλογίας ασθενών και προσωπικού, θέτοντας για άλλη μία φορά το ζήτημα της μείωσης του αριθμού των εργαζομένων.¹⁴² Στις αρχές Μαρτίου, όμως, του 1941 και πριν από την εαρινή επίθεση των Ιταλών (9-26 Μαρτίου 1941), προτείνεται από τον Διευθυντή η διάθεση 50 αιχμαλώτων (εννοείται Ιταλών) για έργα οδοποιίας και καλλιέργειας του κτήματος.¹⁴³

¹³⁶ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 396.

¹³⁷ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 408.

¹³⁸ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 398.

¹³⁹ Στα 24 Δεκεμβρίου 1940 ο Πρόεδρος ενημερώνει τα μέλη ότι λόγω του αποκλεισμού του δρόμου από τα χιόνια για πολλές μέρες αναγκάστηκε να στείλει τρόφιμα χρησιμοποιώντας ζώα με αποτέλεσμα την οικονομική επιβάρυνση του ιδρύματος (Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 396).

¹⁴⁰ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 414.

¹⁴¹ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 418.

¹⁴² «Τὸ Δ. Συμβούλιο διαπίστωσας ὅτι ὑπάρχει πληθώρα ὑπαλλήλων καὶ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ δυσανάλογος μὲ τὴν δύναμιν τῶν ἀσθενῶν καὶ ὅτι ποιοτικῶς πολλοὶ ἐκ τῶν ὑπαλλήλων εἶναι ἀκατάλληλοι καὶ ἄχρηστοι καὶ συνεπῶς ἐπιζητήσομεν εἰς τὸ ἴδρυμα, ἀποφασίζεῖ ὁμοφώνως ὅπως τὸ παρὸν Συμβούλιον προβεῖ εἰς τὴν σύνταξιν πινάκων διατηρητέου καὶ ἀπολυτέου προσωπικοῦ οἷτινες, λόγῳ τῆς ἐκτάκτου σημερινῆς καταστάσεως τεθοῦν ὑπόψιν τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας διὰ τὴν ἔγκρισιν ἢ μὴ» (Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 455).

¹⁴³ «Ἀνακοινούται ἡ ὑπ' ἀρίθμ. 371 ἀναφορὰ τοῦ Δ/τοῦ πρὸς τὴν Γ.Δ.Μ περὶ διαθέσεως 50 αἰχμαλώτων διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ὁδοῦ τοῦ Σανατορίου καὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος καὶ ἐγκρίνεται ἡ ἀνωτέρω ἐνέργεια τῆς Διευθύνσεως» (Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 426).

4.2 Το Σανατόριο στη διάρκεια της Κατοχής

Στις 12 Μαρτίου 1941 πραγματοποιείται η τελευταία συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου πριν από την έναρξη της κατοχικής περιόδου που εγκαινιάζεται με την είσοδο των Γερμανών στην πόλη της Κατερίνης στις 14 Απριλίου 1941. Η επόμενη συνεδρίαση γίνεται στις 22 Μαΐου 1941 και αρχίζει με πρώτο θέμα της ημερήσιας διάταξης: «Λήψη αποφάσεως περί μεταφορᾶς τῶν ἐνταῦθα εὕρισκομένων φυματικῶν διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ σοβαροῦ τούτου κινδύνου μολύνσεως».¹⁴⁴

Τι ἔχει συμβεῖ όμως και γιατί βρίσκονται οι φυματικοί στην Κατερίνη; Από τις τοποθετήσεις του Διευθυντή και των υπόλοιπων μελών του Συμβουλίου κατά τη διάρκεια της συζήτησης, όπως αυτή καταγράφεται στα πρακτικά, δεν προκύπτουν στοιχεία για τους λόγους που οδηγούν τους ασθενείς στην πόλη, τον τρόπο με τον οποίο αυτοί μετακινούνται και τον χώρο στον οποίον καταλύουν. Η εισαγωγική αναφορά του Προέδρου απουσιάζει και στη θέση της βρίσκουμε μια κενή σελίδα. Από τα αναφερόμενα στοιχεία του Διοικητικού Διευθυντή πληροφορούμαστε ότι στις 10 Απριλίου, μετά από τηλεφωνική διαταγή του Υπουργού Εθνικής Προνοίας Κοπανάρη προς τον Πρόεδρο και ιατρό Π. Σιμόπουλο αλλά και προς τον ίδιο προσωπικά, αναγκάζεται να εγκαταλείψει το ίδρυμα με προορισμό τη Λάρισα.¹⁴⁵ Από τα συμφραζόμενα των υπόλοιπων τοποθετήσεων συνάγεται ότι η κατάσταση αναρχίας που ακολουθεί καταλήγει να προκαλέσει σημαντικές λεηλασίες και καταστροφές.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 439.

¹⁴⁵ Από την τοποθέτηση του Διοικητικού Διευθυντή πληροφορούμαστε ότι η εγκατάλειψη του ιδρύματος σχολιάζεται αρνητικά στην κοινωνία της Κατερίνης επιρρίπτοντας στον ίδιο ευθύνες για την επικίνδυνη κατάσταση που δημιουργήθηκε. Ο ίδιος υπερασπίζεται τον εαυτό του με άξονα την εκτέλεση διαταγής: «[...] αἰτῶν ὡς μοναδικὴν μου ἀμοιβὴν τὴν διενέργειαν καὶ παρ' ὑμῶν Διοικητικῶν Ἀνακρίσεων διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν ἔαν ἐγκατέλειψα τὴν θέσιν μου, ἀτιμάσας ἐμὲ ἐαυτὸν ὡς εἰς τὰς τριόδους τῆς πόλεως ἀναφέρεται ἢ ἔαν μεταβᾶς εἰς Λάρισαν ἐξετέλεσα τηλεφωνικὴν διαταγὴν τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Προνοίας κ. Κοπανάρη, δοθεῖσαν τὴν 10ην τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου ε.ε ἡμέραν Πέμπτην καὶ ὥραν 9:30 μ.μ εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς ἐμὲ διὰ τοῦ τηλεφώνου τοῦ Σανατορίου καθ' ὅσον ἄνευ αὐτοῦ θὰ δικαιούμαι νὰ θεωρῶ ἐμαυτὸν μειωμένον ἠθικῶς ἔναντι τῆς Κοινωνίας καὶ ὑμῶν τοὺς ὁποίους μέχρι σήμερα τόσον ἐπαξίως ἐξεπροσώπησα» (Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 442).

¹⁴⁶ Περιγράφοντας ο Πρόεδρος την επικρατούσα κατάσταση στο χώρο του Σανατορίου επισημαίνει το γεγονός ότι «[...] εἶναι ἀδύνατος ἡ στέγασις ἐν τῷ Σανατορίῳ πολλῶν ἀσθενῶν εἰς τὴν κατάστασιν εὐρέθῃ σήμερον τοῦτο κατόπιν τῆς γενομένης λεηλασίας καὶ καταστροφῆς ἐν γένει» (Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 443).

Ποιοί προκάλεσαν, όμως, τις καταστροφές αυτές στο Σανατόριο και για ποιο λόγο; Τις απαντήσεις που χρειαζόμαστε παίρνουμε τελικά από τον Πρόεδρο κατά τη συνεδρίαση της 28^{ης} Μαΐου 1941. Λίγες μέρες πριν από την έλευση των Γερμανών στην περιοχή και την επιχείρηση διέλευσης από τα γειτονικά Στενά της Πέτρας, το Σανατόριο βρίσκεται στο επίκεντρο των αμυντικών οχυρώσεων που επιχειρούνται από τους Βρετανούς.¹⁴⁷ Η κατάσταση προκαλεί πανικό σε ασθενείς και προσωπικό με αποτέλεσμα τη λήψη απόφασης από το βρετανικό εκστρατευτικό σώμα της περιοχής για μεταφορά τους στην Κατερίνη χωρίς την έγκριση του Προέδρου και του Συμβουλίου. Σε συνεννόηση με τον Στρατιωτικό Διοικητή Κατερίνης Αναστάσιο Ταβουλάρη, φορτώνουν ασθενείς, προσωπικό και τελευταίο τον Πρόεδρο του Συμβουλίου σε φορτηγά και τους μεταφέρουν στην Κατερίνη. Με την αποχώρηση όμως από το ίδρυμα των ασθενών και του προσωπικού, αυτό γίνεται αντικείμενο λεηλασίας και καταστροφών τόσο από τους ένοπλους των πολεμικών συγκρούσεων όσο και από κατοίκους των γειτονικών χωριών.¹⁴⁸

Στο μεταξύ οι ασθενείς βρίσκουν καταφύγιο ή τους εγκαθιστούν στο κτίριο του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου (πρώην Αστική Σχολή Αικατερίνης) που βρίσκεται στο κέντρο της πόλης. Από το βιβλίο πράξεων της σχολικής εφορίας, μαθαίνουμε ότι η παρουσία των φυματικών στο σχολείο και η κατάληψη του χώρου από αυτούς έχει ως συνέπεια την διακοπή των μαθημάτων τα οποία συνεχίζονται στον διπλανό ναό της Θείας Αναλήψεως.

¹⁴⁷ Στη συνεδρίαση της 30^{ης} Σεπτεμβρίου 1941 ο γερμανομαθής απόστρατος αξιωματικός και τότε Διοικητικός Διευθυντής του ιδρύματος, αναφέρεται σε περιστατικό που επιβεβαιώνει το γεγονός ότι το Σανατόριο βρέθηκε στο επίκεντρο των πολεμικών συγκρούσεων του Μαΐου 1941. «[...] ο ύποφανός μου κατόρθωσα να εξασφαλίσω ποσότητα 250 κιλών άκαθάρτου πετρελαίου έναντι παρασχεθέντων εκ μέρους μου βοηθειών εις επισκέπτην Γερμανόν εις Σανατόριον ὅπως συγκεντρώσει τὰ ἐν τῇ περιφερείᾳ του Σανατορίου ὑπάρχοντα πυρομαχικά [...]» (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, Κ101, σελ. 62). Πιθανότατα με κάποιο από αυτά τα πυρομαχικά που δεν συλλέχθηκε να σχετίζεται ο θάνατος νοσηλευόμενου στις 26 Αυγούστου 1941, γιατί στις παρατηρήσεις της αιτίας εξόδου του μητρώου ασθενῶν αναγράφεται «έφονεύθη ἐκ ἐκρήξεως ὄλμου» (Ευρετήριο –Μητρώον Ασθενῶν 1936-43, σελ.54).

¹⁴⁸ Να πῶς περιγράφει ο Πρόεδρος τα γεγονότα στο παρακάτω απόσπασμα: «Μετὰ τὴν τελευταίαν περιπέτειαν τῆς πατρίδος μας κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ Σανατόριον εὐρέθη ἐντὸς τῆς πολεμικῆς ζώνης τοῦ τμήματος μετώπου τῶν Στενῶν Πέτρας καὶ ἦτο περιτριγυρισμένον ἀπὸ ἐγκαταστάσεις ὀχυρωματικὰς Πυροβόλων καὶ φολέαν Πολυβόλων καὶ ἔνεκα τῆς ὁποίας ἐδημιουργήθη εἰς τοὺς οἰκοῦντας εἰς τὸ Σανατόριον νοσηλευομένους καὶ ὑπαλλήλους ἕνας πανικὸς τραγικὸς συνεπείᾳ τοῦ ὁποίου καὶ χωρὶς νὰ ζητηθῇ ἡ γνώμη μου οἱ ἄγγλοι ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ Τμήμα τοῦτο τοῦ Σανατορίου ὀχυρωθὲν ὑπ’ αὐτῶν εἶναι ὑπὸ τὴν Διοίκησιν των καὶ ἐπομένως θ’ ἀποφασίσουν περὶ τῆς τύχης τοῦ Σανατορίου ὅπως ἀπεφάσισαν καὶ ἐν συννενοήσει μετὰ τοῦ τότε Ἑλληνοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητικοῦ Κατερίνης κ. Ταβουλάρη μετέφεραν τοὺς ἀπομεινάντες ἐν Σανατορίῳ ἀσθενεῖς καὶ ὑπαλλήλους εἰς Κατερίνην καὶ τελευταῖον ἐμοὺ ἐπὶ φορτηγοῦ αὐτοκινήτου χωρὶς νὰ ζητηθῇ ἡ γνώμη τῶν ἀρμοδίων, συνεπείᾳ τούτου καὶ ἐπὶ τῆς λεηλασίας ἣν ὑπέστη κατόπιν τὸ Σανατόριον ἀπὸ τοὺς διελθόντας στρατοὺς καὶ ἐκ τῶν κατοικούντων εἰς τὰ περὶχωρα λόγῳ τῆς δημιουργηθείσης ἀναρχίας, ἐδημιουργήθησαν δύο σοβαρότατα ζητήματα διὰ τὸ Σανατόριον καὶ διὰ τὴν πόλιν τῆς Κατερίνης» (Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 446-447).

Επίσης από το βιβλίο της κινητής και ακίνητης περιουσίας του σχολείου προκύπτει ότι κατά τη διάρκεια της εκεί παραμονής τους οι ασθενείς, χρησιμοποιούν τους εποπτικούς πίνακες ως στρώματα. Με την αποχώρηση των φυματικών από το χώρο, το Σανατόριο υποχρεώνεται να καταβάλλει το ποσό των 60.000 δρχ. για την απολύμανση του σχολείου προκειμένου να καμφθούν «οι επιφυλάξεις των γονέων» να δεχτούν να στείλουν πάλι «τα παιδιά τους στο διδακτήριο» (Βαρμάζης – Γραϊκός 2006, 48-49).

Φαίνεται ότι η αποχώρηση των φυματικών από το σχολείο γίνεται αντικείμενο διαβούλευσης ανάμεσα σε αυτούς, τον Δήμαρχο και το Δημοτικό Συμβούλιο. Σε αναφορά τους, οι ασθενείς, επιρρίπτουν την ευθύνη όσων έχουν συμβεί στο Διευθυντή και αρνούνται να δεχτούν την παραμονή του στο ίδρυμα.¹⁴⁹ Τελικά ανεβαίνει ο Δήμαρχος με τον Γερμανό Αρχίατρο Κατερίνης στο Σανατόριο και «διαπιστώσαντες ότι είναι δυνατή ή επαναλειτουργία τοῦ ιδρύματος υπάρχοντος σχετικοῦ ὑλικοῦ, ἔλαβον τὴν ἐντολὴν παρὰ τοῦ ἐν λόγῳ Ἀρχιάτρου ὅπως ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν μεταφερθῶσιν οἱ ἄσθενεῖς εἰς Σανατόριον».¹⁵⁰ Από την πλευρά του Συμβουλίου αποφασίζεται η εκκαθάριση όσων από τους ασθενείς έχουν συμπληρώσει τον προβλεπόμενο χρόνο νοσηλείας και την μεταφορά των υπολοίπων στο Σανατόριο, αφού γίνουν πρώτα οι απαιτούμενες εργασίες αποκατάστασης των κτιρίων και οι προμήθειες τροφίμων και φαρμάκων. Παράλληλα αποφασίζεται η αποστολή εγγράφων προς την Γερμανική Διοίκηση Κατερίνης και την Υποδιοίκηση Χωροφυλακής Κατερίνης «ἵνα ἐπιβληθῶσι καὶ πειθαρχήσουν οἱ ἐν λόγῳ νοσηλευόμενοι ἄσθενεῖς».¹⁵¹

Καθώς όμως έχει κλαπεί το μεγαλύτερο μέρος του εξοπλισμού (ξενοδοχειακού και ιατρικού) δίνεται έμφαση στη συγκέντρωση όσων είναι δυνατό να περισυλλεχθούν από τα γειτονικά χωριά.¹⁵² Κλιμάκια του ιδρύματος, με ή χωρίς αστυνομική συνοδεία, περιοδεύουν στα χωριά αναζητώντας κλαπέντα αντικείμενα από τις εγκαταστάσεις του Σανατορίου. Αξιοποιώντας διάφορες πληροφορίες καταφέρνουν να εντοπίσουν αρκετά από αυτά χωρίς να είναι πάντα σε θέση να τα αποσπάσουν από τους νέους κατόχους λόγω

¹⁴⁹ «[...] κατόπιν της ανακοινωθείσας ὑπο τοῦ κ. Δημάρχου ἀναφορᾶς τῶν ἄσθενῶν πρὸς τὸν κ. Δήμαρχον καὶ Δημοτικὸν Σύμβουλον δι' ἧς οὗτοι δηλοῦσι ὅτι δὲν δέχονται ὡς Διοικητικὸν Διευθυντὴν τὸν κ. Α.Σ καὶ ὅτι ἀπεκδεῖνται πάσης εὐθύνης διὰ τυχόν συμβαινόμενα ἐν περιπτώσει παραμονῆς τούτου ὡς Διευθυντοῦ τοῦ Σανατορίου [...]» (Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 443).

¹⁵⁰ Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 442.

¹⁵¹ Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 442-443.

¹⁵² Η προσπάθεια αποδίδει τελικά 105 πλήρεις κλίνες και 100 περίπου με μερικές ελλείψεις (Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 460).

έλλειψης αστυνομικής υποστήριξης και «προβληθείσης αντίστασews», ενώ σε άλλες περιπτώσεις περιμένουν μάταια να τα επιστρέψουν μετά από διαταγή της αστυνομικής αρχής.¹⁵³

Ένα μήνα μετά και παρά το γεγονός ότι η Γ.Δ.Μ εκδίδει διαταγή προς την Υποδιόικηση Χωροφυλακής Πιερίας για την διάθεση 10 χωροφυλάκων προκειμένου να πηγαίνουν με δύο υπαλλήλους στα χωριά για έρευνα, θεωρείται ότι έχει χαθεί ήδη πολύτιμος χρόνος καθώς «τὰ κλαπέντα είδη θα ἔχωσι φυγαδευθῆ καὶ πωληθῆ. Ἐκ τοῦ ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ, ὑλικοῦ ἐστίασεως τροφίμων, κάμποτ, φαρμακείου καὶ χειρουργείου δὲν εὔρεθῃ οὐδέν». Από την άλλη τα αποτελέσματα της έρευνας στην αγορά της Θεσσαλονίκης φαρμάκων, ιατρικών εργαλείων, μικροσκόπιου και συσκευής πνευμονοθώρακα είναι απογοητευτικά.¹⁵⁴ Καθώς έχει κλαπεί και το αυτοκίνητο του Σανατορίου,¹⁵⁵ αποφασίζεται η σύναψη συμφωνίας με εργολάβο συγκοινωνίας αλλά επειδή προβλέπεται η επιδείνωση της κατάστασης έως διακοπής της συγκοινωνίας λόγω έλλειψης καυσίμων, προτείνεται η αγορά «ἵππων ἢ ἡμιόνων καὶ ἐνὸς διτρόχου τουλάχιστον διὰ τὴν μεταφορὰν τροφίμων».¹⁵⁶ Στο μεταξύ, καθώς η μετάβαση στη Θεσσαλονίκη έχει γίνει μια πολύ δύσκολη και δαπανηρή διαδικασία, ορίζεται αντιπρόσωπος εκεί προκειμένου να εκτελεί τις διάφορες παραγγελίες και να εποπτεύει την αποστολή των υλικών τα οποία προορίζονται για το ίδρυμα καθώς και τον τρόπο μεταφοράς τους.¹⁵⁷

Όσο για τους ασθενείς, σε συνεννόηση με τον Διευθυντή και τους γιατρούς διαρρυθμίζεται κατάλληλα ο επάνω όροφος του Κεντρικού Κτιρίου και τοποθετούνται εκεί 100 περίπου ασθενείς που μεταφέρονται από το νοσοκομείο Κατερίνης.¹⁵⁸ Κατά τα άλλα διαπιστώνεται για άλλη μια φορά δυσανάλογη σχέση μεταξύ προσωπικού και

¹⁵³ Σε περιοδεία στα χωριά Στουπί (Νέα Έφεσος), Καλύβια Κουντουριωτίσσης (Άγιος Σπυρίδωνας), Κουντουριώτισσα, Καρίτσα και Βροντού βρίσκονται επίσης αρκετά πράγματα τα οποία διατάζει η αστυνομική αρχή να μεταφερθούν στο Σανατόριο έως 15 τρέχοντος μηνός (Ιουνίου) χωρίς αποτέλεσμα. Αυτό συμβαίνει, σύμφωνα με τον Πρόεδρο του ιδρύματος, γιατί ενώ ανακαλύπτονται σε σπίτια διάφορα κλοπιμαία είδη, κανείς από αυτούς δεν παραπέμπεται ενώπιον της δικαιοσύνης (Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 453).

¹⁵⁴ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 460.

¹⁵⁵ «Ἐπίσης κατόπιν προτάσεως τοῦ κ. Βάρδα μέλους τοῦ Δ.Σ ἀποφασίζεται ἡ ἀποστολὴ ἐγγράφων εἰς Ὑπουργεῖον Συγκοινωνίας καὶ λοιπὰς ἀρμοδίας ὑπηρεσίας διὰ τὴν ἀνέυρεσιν τοῦ αὐτοκινήτου τοῦ Σανατορίου» (Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 457).

¹⁵⁶ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 463.

¹⁵⁷ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 200.

¹⁵⁸ Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ. 452.

ασθενών θεωρώντας ότι είναι πάλι πλεονάζον και προτείνεται η απόλυση των συμβασιούχων είτε έχει λήξει η σύμβασή τους είτε όχι.¹⁵⁹ Στα μέτρα που λαμβάνονται για την ανασυγκρότηση και την «βιώσιμη» λειτουργία του ιδρύματος περιλαμβάνονται επίσης αποχωρήσεις και αποβολές ασθενών για λειτουργικούς και πειθαρχικούς λόγους.¹⁶⁰

Τον Οκτώβριο του 1941 το Συμβούλιο παίρνει την απόφαση να απομακρύνει τον Διοικητικό Διευθυντή παραθέτοντας ένα μακροσκελές σκεπτικό/κατηγορητήριο εναντίον του.¹⁶¹ Η αφορμή για την απόλυσή του δίνεται μετά από καταγγελίες και παράπονα προσωπικού και ασθενών αναφορικά με τη συμπεριφορά του, αλλά και από διάφορα διαχειριστικά παραπτώματα που του αποδίδονται.¹⁶² Αξιοσημείωτη για διατύπωση σε δημόσιο έγγραφο, αλλά και ενδεικτική της απομείωσης της μεταξικής εξουσίας, είναι η κατηγορία που του αποδίδεται, μεταξύ άλλων, για την «έσκεμμένην ύμωδ ἄσέβειαν καὶ ἀντίδρασιν πρὸς τὰς ἐκάστοτε ἀποφάσεις τοῦ Συμβουλίου μὴ δυνάμενος νὰ ἀποβάλῃτε (sic) τὸν σατραπισμὸν τὸν ὁποῖον ἐκληροδότησεν ὑμῖν ἡ 4η Αὐγούστου».¹⁶³

Οι διακομιδές ασθενών από τις φυλακές πολιτικών κρατουμένων προκαλούν ανησυχία ή κρύβουν συνωμοτικές διεργασίες για την απόδραση κομμουνιστών κρατουμένων όπως αυτών «ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἄκροναυπλίας». Πρώτη φορά τον Ιανουάριο του 1939 ανακοινώνεται στο Συμβούλιο ότι αποστέλλονται στο Σανατόριο για νοσηλεία 10 κομμουνιστές ασθενείς από το στρατόπεδο της Ακροναυπλίας.¹⁶⁴ Φαίνεται ότι η παρουσία τους στο ίδρυμα δημιουργεί κάποιο φόβο στο Συμβούλιο καθώς με

¹⁵⁹ «Βεβαίως εἶναι λυπηρὸν ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας νὰ στερήσῃ κανεὶς τοὺς πόρους τῶν τοιούτων πτωχῶν ὑπαλλήλων ἀλλὰ δυστυχῶς, ὡς προηγουμένως ἐξέθεσα, ἡ παραμονὴ πολλῶν ἐξ αὐτῶν εἰς τὸ Σανατόριον εἶναι ἐπιζήμιος...» σχολιάζει ο Πρόεδρος για τις επικείμενες απολύσεις (Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, K2, σελ. 454).

¹⁶⁰ Μετά από έρευνα που διενεργεί ο Πρόεδρος διαπιστώνονται οι «πρωταίτιοι τῆς διασαλεύσεως τῆς πειθαρχίας καὶ τάξεως τοῦ Σανατορίου» τῶν ὁποίων προτείνεται ἡ ἀποβολή, μετὰ ὁμῶς ἀπὸ ἐπίσκεψη τοῦ Προέδρου καὶ παροχὴ συστάσεων πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς. Επίσης προτείνεται ἡ χορήγηση οδοιπορικῶν ἐξόδων 800 δρχ. σε ἑξὶ ἀσθενεῖς γιὰ νὰ πάνε στὴν Αθήνα με «οικειοθελή» ἀποχώρηση (Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, K2, σελ. 457).

¹⁶¹ Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 61-64.

¹⁶² Ο Διοικητικὸς Διευθυντὴς κατηγορεῖτε ὅτι με τὶς «υπερβάσεις» στὴ συμπεριφορά του καὶ τοὺς διαπληκτισμοὺς με προσωπικὸ καὶ ἀσθενεῖς δημιουργεῖ διασάλευση τῆς τάξης καὶ ἀναρχία στὸ ἴδρυμα. Δὲν ἔχει ξεχαστεῖ ἐπίσης ἡ «ἀνανδρῆ», σύμφωνα με τὸ κείμενο, ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸ ἴδρυμα στὶς 10 Ἀπριλίου 1941. Του καταλογίζουν μάλιστα τὴν εὐθύνῃ γιὰ τὸν θάνατο 25 ἀσθενῶν «ἀναγκασθῶσι νὰ ριφθῶσι εἰς τοὺς δρόμους» (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 84-86).

¹⁶³ Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 86.

¹⁶⁴ «Ἀναγινώσκεται τὸ ὑπ' ἀριθμ. 17181 ἔγγραφον τοῦ ὑπουργείου ὑγιεινῆς δι' οὗ γνωρίζεται ὅτι ἀποστέλλονται 10 κομμουνιστὰι ἀσθενεῖς ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἄκροναυπλίας πρὸς νοσηλείαν καὶ ἐγκρίνεται ἡ παροχὴ νοσηλείας εἰς τούτους» (Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, K2, σελ. 11).

αφορμή ένα πειθαρχικό επεισόδιο απρεπούς συμπεριφοράς νοσοκόμου,¹⁶⁵ αποφασίζουν να ζητήσουν την στελέχωση του Σταθμού Χωροφυλακής που εδρεύει στο Σανατόριο για την καλύτερη τήρηση της τάξης.¹⁶⁶

Μια άλλη ομάδα κομμουνιστών το 1942 αξιοποιεί τη διακομιδή στην Πέτρα στις 9 Μαΐου 1942 ως ευκαιρία εξόδου από το στρατόπεδο της Ακροναυπλίας.¹⁶⁷ Μετά από δύο μήνες, στις 15 Ιουλίου, κάποιοι από αυτούς με επικεφαλής τον Γιάννη Ιωαννίδη, σημαντικό στέλεχος του ΚΚΕ, καταφέρνουν με τη βοήθεια του ΕΑΜ Κατερίνης να αποδράσουν¹⁶⁸ από το Σανατόριο.¹⁶⁹ Όσοι δεν τα καταφέρνουν μεταφέρονται στις 12 Σεπτεμβρίου 1942 στο στρατόπεδο «Παύλος Μελάς» στη Θεσσαλονίκη. Στις 22 Φεβρουαρίου 1943, κι ενώ παραμένουν έγκλειστοι, υποβάλλουν αίτημα μεταφοράς σε σανατόριο υπογράφοντας ως «οί κάτωθι υπογεγραμμένοι φυματικοί, μεταχθέντες εκ τοῦ Σανατορίου Πέτρας», περιγράφοντας ταυτόχρονα την απελπιστική κατάσταση στην οποία βρίσκονται. Λίγες μέρες αργότερα, όμως, στις 1 Μαρτίου 1943 εκτελούνται στη Μίκρα (Γούναρης – Παπαπολυβίου 2019, 138, 167).¹⁷⁰

¹⁶⁵ Ο νοσοκόμος κατηγορείται ότι έβρισε τα μέλη του Συμβουλίου, βρισκόμενος μάλλον σε κατάσταση μέθης, με αποτέλεσμα να απολυθεί για λόγους εμπέδωσης της τάξης και σεβασμού στην ιεραρχία, καθώς επρόκειτο για έκτακτο υπάλληλο (Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ.88).

¹⁶⁶ Ο Πρόεδρος «προτείνει ὅπως παρακληθεῖ ἡ Ἀστυνομικὴ Διεύθυνση Χωροφυλακῆς Μακεδονίας ἵνα τοποθετήσῃ ἐν τῷ φυλακίῳ τοῦ Σανατορίου ὑπαξιωματικὸν μὲ δύο χωροφύλακας διὰ τὴν καλυτέρα καὶ σοβαροτέραν ἐμφάνησιν τῆς ἐξουσίας καὶ τήρησιν τῆς τάξεως τοῦτο δὲ ἐνδείκνυται διότι εἰσῆχθησαν πρὸς νοσηλείαν πολλοὶ κομμουνισταὶ ἐκ τῆς ἀκροναυπλίας ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου ἀσφαλείας» (Βιβλίο πρακτικών 1938-41, Κ2, σελ.88).

¹⁶⁷ Από το ελλιπές Μητρώον Ασθενών Σανατορίου/Γ.Α.Κ Πιερίας Κ101, παραθέτουμε τις παρακάτω σχετικές εγγραφές:

1. Αντωνιάδης Ιωάννης (246/1942)/ σελ.7
2. Θέος Κωνσταντίνος (242/1942) σελ. 19
3. Θεοδοσίου Χαράλαμπος (245/1942) σελ.20
4. Ιωαννίδης Ιωάννης (239/1942) σελ.22
5. Κοτσάβρης Βασίλειος (248/1942) σελ.33
6. Κοντορέλλης Γρηγόριος (250/1942) σελ. 33
7. Λιαπάτης Σπύρος (241/1942) σελ. 36
8. Μαρμαρινός Νικόλαος (252/1942) σελ. 48
9. Σιγανός Εμμανουήλ (240/1942) σελ. 72
10. Φραγκουδάκης Χριστόδουλος (244/1942) σελ. 84

¹⁶⁸ «[...]μόλις ἔφθασα ἐκεῖ (στην Πέτρα) ἡ πρώτη σκέψη μου ἦταν πῶς νὰ τὸ σκάσουμε ἀπὸ ἐκεῖ» (Ιωαννίδης 2018, 150).

¹⁶⁹ Πηγή: [https://el.wikipedia.org/wiki/Γιάννης_Ιωαννίδης_\(στέλεχος_ΚΚΕ\)](https://el.wikipedia.org/wiki/Γιάννης_Ιωαννίδης_(στέλεχος_ΚΚΕ)) με παραπομπή για την πληροφορία σε: Ιστορία της Αντίστασης 1940-45 (1979) σελ. 197, Γκριτζώνας (1985), σελ. 78.

¹⁷⁰ Τον Αύγουστο του 1942 με έγγραφο της Διεύθυνσης Ασφαλείας και του «Στρατοπέδου Κομμουνιστών Ακροναυπλίας» ανακοινώνεται στο Συμβούλιο η αποστολή του «φυματικού κομμουνιστοῦ Αὐξεντίου Δημητρίου τοῦ Γεωργίου». Ἐχοντας ὅμως προηγηθεῖ ἡ ἀπόδραση τοῦ Ιουλίου ἀλλὰ καὶ ἐξαιτίας τῆς δυσκολίας ἐξεύρεσης τροφίμων ἀποφασίζεται νὰ σταλεῖ ἐγγράφο στη Διεύθυνση Εσωτερικῶν «ὅπως παύσῃ τοῦ λοιποῦ τὴν ἀποστολὴν φυματικῶν κομμουνιστῶν» (Βιβλίο πρακτικῶν 1936-38, Κ1, σελ. 185).

Στο μεταξύ, οι ελλείψεις σε είδη πρώτης ανάγκης και η προσπάθεια της εξεύρεσής τους είναι ζωτικής σημασίας και καθημερινής αγωνίας.¹⁷¹ Η έλλειψη μεταφορικών μέσων ή καυσίμων αλλά και το ακριβό κόστος μεταφοράς αναγκάζει το ίδρυμα να πραγματοποιεί τη συγκοινωνιακή σύνδεση με την πόλη χρησιμοποιώντας κάρα και σούστες.¹⁷² Απελπιστική όμως είναι η κατάσταση και ως προς την επάρκεια τροφίμων¹⁷³ και την ποιότητα του διαιτολογίου των ασθενών. Και μπορεί να αναμένονται κάποιες προμήθειες από την αγορανομική υπηρεσία της Γ.Δ.Μ.,¹⁷⁴ αλλά ο γιατρός Παπαγιαβής ζητάει τη βελτίωση της τροφής των ασθενών, καθώς δεν ενδείκνυται για την πάθησή τους η έλλειψη γάλακτος, κρέατος κ.λ.π.¹⁷⁵ Ενδεικτικό στοιχείο της έλλειψης τροφίμων αποτελεί η έρευνα που διεξάγει μέλος του Συμβουλίου τον Ιούλιο του 1942 για την ανεύρεση του ελλείμματος 10 οκάδων σταφίδας τα οποία σύμφωνα με το «πόρισμα» «σφετερίστησαν οί έντεταλμένοι τήν παραλαβήν υπάλληλοι».¹⁷⁶

Οι συνέπειες της Κατοχής είναι όμως εμφανείς σε όλα τα επίπεδα λειτουργίας του ιδρύματος αναστέλλοντας προβλέψεις και διαδικασίες. Τον Μάρτιο του 1943 η διεύθυνση του Σανατορίου απευθύνεται στο ανασυγκροτημένο Συμβούλιο για λήψη μέτρων σε σχέση με την τραγική επισιτιστική κατάσταση του ιδρύματος. Αναφέρει λοιπόν ότι «λόγω κακής διαίτης τῶν ἀσθενῶν συνεπεία ἐλλείψεως τῶν κυριωτέρων τροφίμων, ἐπέδειξαν οἱ ἀσθενεῖς ζωηρωτάτας ἐκδηλώσεις, ἥτοι φωνασκίες, ὀχλοβοήν, ὁμαδικήν ἄρνησιν νὰ φάγουν κλπ καὶ ἐπικαλεῖται ὅπως ἡ Διοίκησις τοῦ Ἰδρύματος λάβει ὅσα κρίνει δραστικὰ

¹⁷¹ Μια περίεργη ιστορία αναζήτησης καυσίμων γίνεται αφορμή να πάρουμε μια γεύση από όσα συντελούνται πίσω από τις γραμμές των πρακτικών και γύρω από το Σανατόριο της κατοχικής περιόδου. Στα τέλη Αυγούστου 1941, ο γερμανομαθής Διοικητικός Διευθυντής προσπαθεί να κερδίσει την εύνοια του νέου Διοικητικού Συμβουλίου καταγγέλλοντας μέλη του προηγούμενου Δ.Σ. «Περὶ μῆνα Μάϊον ε.ε ἐπανελθὼν εἰς Κατερίνην, ἐπληροφορήθην ὅτι ἡ Γερμανικὴ Ἀρχὴ Κίτρος χορηγεῖ ἀκάθαρτον πετρέλαιον καὶ μετὰ τοῦ υπαλλήλου Χ.Π μετέβην εἰς Κίτρος καὶ παρεκάλεσα γνωστὸν μου ὑπαξιωματικὸν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Φρουραρχείου Κίτρος ὀνόματι Ὅττο Κρούζερ ὅπως μεσολαβήσῃ εἰς τὸν Φρούραρχον (φῆρ Κομμαντατοῦρ) Κίτρος καὶ χορηγήσῃ διὰ τὸ Σανατόριον Πέτρας μίαν μικρὰν ποσότητα ἀκαθάρτου πετρελαίου». Πράγματι οἱ Γερμανοὶ χορηγοῦν (με ἀντίτιμο) ἓναν τόνο πετρέλαιο (μαζούτ), το οποίο εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴν κίνηση τῆς ηλεκτρογεννήτριας, στο ὄνομα τοῦ Διευθυντή, το οποίο ὁμως γίνεται ἀντικείμενο διεκδίκησης ἀπὸ ἓνα μέλος τοῦ Συμβουλίου (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, Κ101, σελ. 61).

¹⁷² Βιβλίο πρακτικῶν 1948-55, Κ101, σελ. 47. (9.9.1941)

¹⁷³ Τον Ιούλιο 1941 το Δ.Σ διαπιστώνοντας ὅτι «καθημερινῶς καθίσταται προβληματικότερα ἡ εὐρεσις τροφίμων καὶ λοιπῶν εἰδῶν συντηρήσεως, ὅτι τὸ Σανατόριον στερεῖται καὶ τῶν πλέον ἀπαραιτήτων φαρμάκων καὶ ὅτι παρὰ τὰς καταβαλομένας προσπάθειάς δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ προμήθεια αὐτῶν ἐκ τῆς ἀγορᾶς Θέσ/νίκης καὶ Κατερίνης» αποφασίζεται νὰ σταλεῖ νέα ἐκθεση τῆς κατάστασης πρὸς τὸ Υπουργεῖο Ἐθνικῆς Πρόνοιας (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-43, Κ101, σελ. 3).

¹⁷⁴ Ὅπως «ζαχαρώς ἐνὸς σάκκου, ζυμαρικῶν, ἐλαίων, ποτάσεως, σάπωνος, οἶνοπνεύματος, ἀλεύρων καὶ 9 δοχείων βενζίνης» (Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 460).

¹⁷⁵ Βιβλίο πρακτικῶν 1938-41, Κ2, σελ. 457.

¹⁷⁶ Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, Κ101, σελ. 176.

μέτρα πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐπισιτιστικῆς ταύτης καταστάσεως». Από την πλευρά του το Συμβούλιο απαντά ότι κάνει ότι μπορεί να προμηθεύεται ἐγκαιρα τρόφιμα από την τοπική αγορά και από διάφορους οργανισμούς «ὥστε νὰ μὴν παρακωλύεται ἡ κανονικὴ λειτουργία διατροφῆς τῶν ἀσθενῶν οἱ ὅποιοι λόγω τῶν κρατουσῶν συνθηκῶν δὲν δύνανται νὰ διατραφῶσιν ὡς αἱ ἐνδείξεις τῆς Ἐπιστήμης ἐπιτάσσουσι [...]». Προτείνει μάλιστα στην Διεύθυνση ἀντὶ να υποβάλει υπομνήματα, να ενδιαφερθεῖ για την ἐξεύρεση τροφίμων ὅπως γάλα, αυγά, κρέας και πατάτες «ἄτινα ἀφθονοῦσι εἰς τὰ πέριξ καὶ ἐγγὺς χωρία¹⁷⁷ τοῦ ιδρύματος με ἄρκετὰ μάλιστα ἡλαττωμένας τιμᾶς». Γι' αὐτό αποφασίζεται να στέλνονται ἐναλλάξ υπάλληλοι για την προμήθεια τροφίμων ἀπευθείας ἀπὸ τους παραγωγούς.¹⁷⁸

Απὸ τη συνεδρίαση της 30^{ης} Μαΐου 1943 και με ἀφορμὴ την καταβολὴ καθυστερούμενων ἀποδοχῶν στους υπαλλήλους του Σανατορίου, μαθαίνουμε ὅτι υπάρχουν υπάλληλοι του ιδρύματος κρατούμενοι τῶν γερμανικῶν ἀρχῶν. Συγκεκριμένα διευκρινίζεται ἀπὸ το Συμβούλιο πρὸς την Διεύθυνση ὅτι ἔχοντας ὑπόψη τις ἀπαγορευτικὲς διατάξεις ἐγκυκλίου του Υπουργείου Οικονομικῶν «Περὶ τῶν ἀποδοχῶν τῶν συλλαμβανομένων ὑπὸ τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς ὡς πολιτικῶν αἰχμαλώτων», αποφασίζει να ζητηθεῖ ἡ γνώμη του Ἐπαρχου Πιερίας για την καταβολὴ τῶν ἀποδοχῶν «εἰς τοὺς παρὰ τῶν Γερμανικῶν ἀρχῶν κρατούμενους ὑπαλλήλους του Σανατορίου». Στὸ ἴδιο πρακτικὸ ἀναφέρεται μάλιστα ἡ εἰσήγηση του Διοικητικοῦ Διευθυντῆ για πρόσληψη ἄλλου υπαλλήλου στη θέση του κρατούμενου «παρὰ τῶν Γερμανικῶν ἀρχῶν» ξυλουργοῦ του ιδρύματος.¹⁷⁹

Τον Αὐγούστο του 1943 υποβάλλεται νέο ὑπόμνημα νοσηλευόμενων του Σανατορίου σχετικά με «τὴν ἀνεπαρκῆ καὶ ἀνελλιπῇ διατροφή» και αποφασίζεται να ζητηθεῖ «ἐμπιστευτικῶς» ἀπὸ την Διεύθυνση να ἐξακριβώσει τους «ὕποκινητὰς τῆς συντάξεως τοῦ ἀνωτέρω».¹⁸⁰ Ἡ πραγματικὰ τραγικὴ ἐπισιτιστικὴ κατάσταση του Σανατορίου ὁμως δεν μπορεί να παραβλεφθεῖ. Στα τέλη Νοεμβρίου του 1943 το μέλος Δημήτριος Κεραμίδας παρουσιάζεται στον Επιθεωρητὴ Υγειονομικῶν Ἰδρυμάτων στη

¹⁷⁷ Βροντού, Λόφος, Παλιάμπελα, Λόκοβη κλπ

¹⁷⁸ Παράλληλα αποφασίζεται ἡ ἀπόσπαση ἐνὸς υπαλλήλου στη Θεσσαλονίκη με μοναδικὴ μέριμνα τον ἐπισιτισμὸ τοῦ ιδρύματος, την λήψη διατακτικῶν του Επισιτισμοῦ και του Ερυθροῦ Σταυροῦ και την ἀμέση ἐκτέλεσή τους (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 202-203, 228).

¹⁷⁹ Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 218-219.

¹⁸⁰ Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 226.

Θεσσαλονίκη για να του εκθέσει την κατάσταση καθώς η έλλειψη χρηματοδότησης στερεί παντελώς από το ίδρυμα τη δυνατότητα προμήθειας τροφίμων. Πηγαίνουν μαζί στον Πρόεδρο του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού κι αυτός χορηγεί στο ίδρυμα ένα κιβώτιο τροφής. Ύστερα πηγαίνει με τον αντιπρόσωπο του ιδρύματος στη Θεσσαλονίκη στον Ερυθρό Σταυρό από όπου παίρνει 480 οκάδες αλεύρι και από τον Επισιτισμό 200 οκάδες σαπουνι και 80 οκάδες σταφιδίνης. Αποφασίζεται επίσης να πάει ο Πρόεδρος στη Θεσσαλονίκη και στην Ανωτέρα Γερμανική Διοίκηση για να αναφέρει λεπτομερώς τη δραματική θέση στην οποία έχει περιέλθει το ίδρυμα.¹⁸¹

Η κατάσταση όμως είναι περίπλοκη και οι δυσκολίες ανυπέρβλητες όχι μόνο ως προς την δυνατότητα εξασφάλισης επάρκειας τροφίμων και διατροφής των νοσηλεύομενων, αλλά και ως προς την ορεινή θέση του Σανατορίου και την τοποθέτησή του εντός του χώρου δράσης των συγκρούσεων μεταξύ των ανταρτών και των εισβολέων. Οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν υπάλληλοι και Διοίκηση από τις πιέσεις των γερμανικών αρχών αναφορικά με την παροχή πληροφοριών για την ανταρτική κίνηση καταγράφεται στην τελευταία κατοχική συνεδρίαση της 28^{ης} Νοεμβρίου 1943.¹⁸²

¹⁸¹ Ότι «ή επισιτιστική κατάσταση του Σανατορίου από διμήνου και πλέον είναι τραγική ελλείπει χρημάτων. Ότι οι ασθενείς και το προσωπικό σιτίζονται καθημερινώς με ελάχιστα όσπρια πολλάκις δέ άνευ ελαίου, ότι σπανίως χορηγείται κρέας άνευ συμπληρωμάτων τυροῦ, ὠῶν, ἐλαίων και τὸ σπουδαιότερον ὅτι δὲν χορηγείται γάλα. Ότι αἱ προμήθειαι γίνονται ὅλαι ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ εἰς τιμὰς ὑπερόγκους, ὅτι σήμερον προβαίνομεν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐλαίου καὶ με τιμὰς 200-230 χιλ. κατ'ὀκάν, σίτου ἀντὶ 14.000 δρχ. κατ' ὀκάν καὶ γενικῶς ὅλα τὰ εἶδη εἰς τιμὰς μεγάλας. Ότι διὰ τὴν προμήθειαν ἀπάντων τῶν ἀναγκασιούτων τροφίμων διὰ μίαν ἡμέραν ἀπαιτεῖται σήμερον ποσὸν 5.000.000 δραχμῶν. Ότι τὸ κὸν Ὑπουργεῖον κατόπιν τῶν συνεχῶν ἀναφορῶν ἡμῶν ἀπέστειλον μόνον 10.000.000 ποσοῦ ὅπερ μόλις ἐκάλυπεν τὰ ὀφειλόμενα εἰς διαφόρους προμηθευτάς. Ότι σήμερον τὸ ταμεῖον τοῦ Σανατορίου παρουσιάζει χρηματικὸν ὑπόλοιπον μηδὲν καὶ ὅτι ἀντιμετωπίζομεν καθημερινῶς τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Ότι εἰς τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Σανατορίου δὲν κατεβλήθησαν αἱ ἀποδοχαὶ τῶν ἀπὸ 1ης Ὀκτωβρίου συνεπεία δὲ τῆς καθυστερήσεως ταύτης αἱ οἰκογένειαι αὐτῶν λιμοκτονοῦσι. Ότι τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον λαβὼν ὑπόψιν τὴν σημερινὴν πενιχροτάτην διατροφήν τῶν ἀσθενῶν διὰ τὴν ὁποίαν καὶ δικαίως παραπονοῦντες ποικιλοτρόπως οὗτοι ἐπιρρίπτοντες τὴν εὐθύνην ἀτομικῶς εἰς τὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσίν των τὴν παραίτησίν του καὶ τέλος ὅτι εἶναι σκοπιμότερα τότε ἢ προσωρινὴ διακοπὴ τῆς λειτουργίας τοῦ Σανατορίου. Ἐπίσης ἀποφασίζει ὅπως κοινοποιηθῇ καὶ εἰς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Σανατορίου ἡ ἀνωτέρω ἀπόφασις τοῦ Διοικ. Συμβουλίου καὶ ἀναγνωσθῇ διὰ τῆς ἡμερησίας διαταγῆς εἰς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ προσωπικὸν καὶ νὰ τονισθῇ αὐτῷ ὅτι τὰ ἐν τῷ ὑπομνήμασι αὐτῶν τῆς 13/11/43 ἐν πολλοῖς δὲν ἔχουσι ἀληθείας» (Βιβλίον πρακτικῶν 1941-55, Κ101, σελ. 247-249).

¹⁸² «Ὁ Γραμματεὺς τοῦ Διοικ. Συμβουλίου Χ.Π. ἀναφέρει εἰς τὸ Διοικ. Συμβούλιον ὅτι πρὸ διμήνου καὶ πλέον διετάχθη παρὰ τοῦ κ. Φρουράρχου Κατερίνης ὅπως ἡ Διεύθυνσις τοῦ Σανατορίου μέσον αὐτοῦ καθ' ἑκάστον μῆνα ἀναφέρει τὴν κίνησιν τοῦ Σανατορίου ἀπὸ ἀνταρτικῆς κινήσεως. Οὕτῃ, λέγει, δὲν παρουσιάσθη εἰς τὸν Φρούραρχον διότι ἐνόμιζεν μόνον ὅταν θὰ εἶχεν σχετικὴ ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Δ/τοῦ τοῦ Σανατορίου θὰ εἶχεν ὑποχρέωσιν ν' ἀναφέρῃ καὶ ὅτι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ κ. Δ/ντὴς δὲν θὰ ἐγνώριζεν ἐπὶ αὐτοῦ οὐδὲν περὶ τῆς ἀνταρτικῆς κινήσεως δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παρουσιάζηται εἰς τὸν κ. Φρούραρχον. Λέγει ὅτι πρὸ δύο ἡμερῶν ἐκλήθη παρὰ τοῦ κ. Φρουράρχου Κατερίνης καὶ παρουσιάσθη μετὰ τοῦ κ. Προέδρου. Ὁ κ. Φρούραρχος ἐθεώρησεν τὴν μὴ παρουσίας αὐτὴν ὡς παράβασιν σιγῆς καὶ ἤθελεν νὰ διατάξῃ τὴν σύλληψίν του, μεσολαβήσῃ δὲ τοῦ κ. Προέδρου ὅτι ὁ Γραμματεὺς δὲν παρουσιάζετο διότι

Μετά από αυτά το Συμβούλιο αποφασίζει να σταλεί εμπιστευτική διαταγή προς τον Διευθυντή να υποβάλει, δύο φορές το μήνα με απεσταλμένο υπάλληλο, δελτίο όπου θα αναφέρει την ανταρτική κίνηση, εάν τυχόν κάποιος υπάλληλος ήθελε να εγκαταλείψει την θέση τους ή αναμιγνύονται σε αυτά. Το δελτίο θα στέλνεται ακόμη και αν δεν παρατηρείται καμία κίνηση.¹⁸³ Τελικά η συνεδρίαση με αριθμό 386 της 28^{ης} Νοεμβρίου 1943 θα είναι η τελευταία της κατοχικής περιόδου του ιδρύματος. Η επόμενη με τον συνεχόμενο αριθμό 387 της 6^{ης} Ιουνίου 1945 σηματοδοτεί μια συνέχεια που κρύβει μέσα της μια σιωπηρή και μη καταγεγραμμένη ασυνέχεια. Από μεταγενέστερη αναφορά στο μηχάνημα ακτινών του Σανατορίου και τη μεταφορά του, κατά το χρονικό διάστημα της αναστολής λειτουργίας του, στο Δημοτικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης από τον Διευθυντή του Υγειονομικού Κέντρου Θεσσαλονίκης, μαθαίνουμε ότι το Σανατόριο «διαλύεται» από τους Γερμανούς στις 20 Δεκεμβρίου 1943.¹⁸⁴

Για το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μέχρι την επανέναρξη των συνεδριάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου του ιδρύματος στις 6 Ιουνίου 1945, δεν υπάρχουν επίσημες αρχειακές πηγές. Κάποιες αποσπασματικές πληροφορίες για την περίοδο αυτή αντλούμε από ερευνητικές εργασίες που αξιοποιούν προφορικές μαρτυρίες και δημοσιεύματα στον Τύπο της εποχής. Από την εργασία του Καλιαρέκου για το Σανατόριο Ασβεστοχωρίου (Καλιαρέκος 2014, 79-81), μαθαίνουμε ότι μετά τη διάλυση του Σανατορίου της Πέτρας από τους Γερμανούς, δέκα υπάλληλοί του καταφεύγουν στο εκεί σανατόριο. Στις 26 Ιουλίου 1944 γερμανικά στρατεύματα μαζί με ταγματασφαλίτες και τον συνεργάτη τους Γεώργιο Γερμανάκη, κάνουν μπλόκο στο σανατόριο και στο χωριό. Στη συνέχεια συγκεντρώνουν ασθενείς και υπαλλήλους σε έναν κοντινό ανοιχτό χώρο και καλούν ονομαστικά τους δέκα υπαλλήλους του Σανατορίου της Πέτρας και πέντε στελέχη του Κ.Κ.Ε. Στις πέντε το απόγευμα μια θλιβερή πομπή από τους συγκεντρωμένους μαζί με συγγενείς των συλληφθέντων και κατοίκους του χωριού έχοντας επικεφαλής τους μελλοθάνατους, βαδίζουν μέχρι το σημείο εκτέλεσης στο δρόμο για το Σανατόριο. Εκεί

κακώς διεβιβάσθη παρά του διερμηνέως ή σιγή και άντελήφθη ταύτην έσφαλμένως, δηλαδή ότι έπρεπε να αναφέρη έφ' όσον ή δ/νσις θα έγνώριζεν αυτώ σχετικώς με τα άνωτέρω και ούχι και την περίπτωσιν καθ' ήν δέν είχεν ούδεμία πληροφορίαν έκ μέρους του κ. δ/ντου, άφέθη έλεύθερος με την ρητήν έντολήν του κ. Φρουράρχου ότι είς τό μέλλον κατά 15θήμερον παρουσιάζεται και αναφέρη σχετικώς παρουσιαζομένης ή μη άνταρτικής κινήσεως και ότι εάν δέν έκτελέσθη την ως άνω δ/γήν του θα ζητήση την άυστηράν τιμωρίαν αυτού. Κατέστησε δέ ύπευθύνους διά την άνωτέρω Δ/γήν τόν κ. Πρόεδρον του Διοικ. Συμβουλίου και αυτόν» (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 248-250).

¹⁸³ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 250-251.

¹⁸⁴ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 440.

υποχρεώνονται οι συγγενείς των θυμάτων να σκάσουν έναν ομαδικό τάφο, στο χείλος του οποίου ο συνεργάτης των κατακτητών Γερμανάκης οδηγεί κάθε έναν από τους δεκαπέντε, τους πυροβολεί και τους σπρώχνει στο κενό. Από τον ερευνητή επισημαίνεται ότι η εκτέλεση δεν πραγματοποιείται ως αντίποινα σε κάποιο βίαιο περιστατικό αντίστασης αλλά βάσει ονομαστικού καταλόγου με στόχο επιλεγμένα στελέχη του Κ.Κ.Ε και του Σανατορίου Ασβεστοχωρίου προερχόμενα από το Σανατόριο της Πέτρας «το οποίο ήταν γνωστό για τη διασύνδεσή τους με ομάδες αντιστασιακών της περιοχής Λιτοχώρου».¹⁸⁵ Σε άλλη καταγραφή αναφέρεται ότι η εκτέλεση πραγματοποιείται στις 28 Ιουλίου ως αντίποινα για το θάνατο ενός γερμανού γιατρού και ενός στρατιώτη μετά από επίθεση ανταρτών στο Σανατόριο Ασβεστοχωρίου στις 26 Ιουλίου 1944.¹⁸⁶

Κατά το χρονικό διάστημα μέχρι τις 26 Οκτωβρίου του 1944 και την αποχώρηση των Γερμανών από την περιοχή της Κατερίνης, φαίνεται ότι οι δυνάμεις κατοχής εγκαθίστανται στις εγκαταστάσεις του εγκαταλελειμμένου Σανατορίου και το χρησιμοποιούν ως ορμητήριο ενάντια στους αντάρτες. Σύμφωνα με μαρτυρία του Χ.Τ οι Γερμανοί κατά την παραμονή τους στην Πέτρα προβαίνουν σε λεηλασίες του υλικού του Σανατορίου.¹⁸⁷ Από την άλλη, σύμφωνα με μαρτυρία του Ι.Κ όπως μεταγράφεται και παρατίθεται στο βιβλίο με τίτλο *Η Κόκκινη Βία τη δεκαετία του '40 στην Πιερία*, το Σανατόριο χρησιμοποιείται, μετά την απελευθέρωση, από τους αντάρτες ως χώρος κράτησης, μέχρι περίπου τις 12 Φεβρουαρίου 1945 που υπογράφεται η Συμφωνία της Βάρκιζας.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Ο Καλιαρέκος αξιοποιεί προφορικές μαρτυρίες κατοίκων και δημοσιεύσεις στην εφημερίδα *Λαϊκή Φωνή* της 24^{ης} Ιουλίου 1945, αριθμός φύλλου 277 (Καλιαρέκος 2014, 79-81).

¹⁸⁶ Η καταγραφή της έρευνας των Γούναρη-Παπαπολυβίου επικαλείται ως πηγές δημοσιεύματα της εφημερίδας *Μακεδονία* της 10^{ης} Απριλίου 1945 και *Λαϊκή Φωνή* της 28^{ης} Ιουλίου 1945 (Γούναρης-Παπαπολυβίου 2019, 76-177).

¹⁸⁷ «Ο,τι, ό,τι, ό,τι μπορούσαν να πάρουν πήρανε, δεν υπήρχε θέμα». Και μετά την αποχώρηση των Γερμανών «[...] κατέβηκε, να πούμε, ο μόνιμος ΕΛΑΣ, κάθισε κάπου δυο-τρεις μήνες εκεί στο σανατόριο, κατέβηκε ο ΕΛΑΣ[...] Για μία δόση, δηλαδή κάνα μήνα, το κάνανε κρατητήριο δηλαδή φέρνανε τους ταγματасφалίτες από τη Θεσσαλονίκη στην Κατερίνη, συνοδεία, καμιά σαρανταριά πόσοι ήτανε, και τους πήγανε στο σανατόριο και τους κλείσανε εκεί. Μετά ήρθαν, να πούμε, το ελληνικό κράτος του Παπανδρέου, να πούμε και λοιπά, και τους αφήσανε. Όλοι αυτοί ήταν δωσίλογοι, συνεργάτες των Γερμανών» (Συνέντευξη του Χ.Τ (γεν.1928) στην Ειρήνη Σαλίμπα στις 5.1.2023 (Σαλίμπα 2024, 161,163)).

¹⁸⁸ «Μετά την αποχώρηση των Γερμανών και την παρέλαση των ανταρτών στην Κατερίνη, σε λίγες ημέρες, ήλθαν στο σπίτι και με πήραν. Με οδήγησαν στις αποθήκες του Παπακώστα όπου και με φυλάκισαν. Μεταξύ των κρατουμένων ήταν ο Βασιλειάδης, μετέπειτα βουλευτής, ο Ταβαντζής, αργότερα Δήμαρχος, ο Κόκκινος, οδοντίατρος κτλ. Μας κράτησαν υπό περιορισμό εκεί κάνα δυο εβδομάδες και μετά μας μετέφεραν στο Μοναστήρι της Πέτρας, όπου ήταν και το Σανατόριο. Εκεί μείναμε περίπου τέσσερις μήνες, μέχρι μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας, που έγινε στις 12 Φεβρουαρίου 1945» (Μαρτυρία του Ι.Κ όπως παρατίθεται στο Ζαρκανέλας 2022, 121).

4.3 Μετά την Κατοχή και ως το τέλος του Εμφυλίου

Στην εναρκτήρια συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου της 6^{ης} Ιουνίου 1945, ο Πρόεδρος, απευθυνόμενος στα νέα μέλη του Συμβουλίου, περιγράφει την τραγική εικόνα που παρουσιάζει το ίδρυμα αλλά και την πεποίθηση ότι θα «έπαναφέρουν τὸ Σανατόριο εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν, τὸ ὁποῖον ὡς γνωστὸν ἐσάρωσε ἢ μπότα τοῦ κατακτητοῦ καὶ ἄφησε ἓνα ἴδρυμα τελείως κατεστραμμένον καὶ λεηλατημένον. Βλέπει κανεῖς τέσσαρας τοίχους καὶ τίποτε ἄλλο».¹⁸⁹ Φαίνεται ὅμως ὅτι στην απογύμνωση των κτιρίων ἔχουν συμβάλει για μία ακόμη φορά κάποιοι ἀπὸ τους κατοίκους των γειτονικῶν χωριῶν μετὰ την ἀποχώρηση της Πολιτοφυλακῆς.¹⁹⁰

Για την φύλαξη και ἀνασυγκρότηση του ιδρύματος ἀποσπῶνται 12 πρώην εργαζόμενοι ἀπὸ τους οποίους ὅμως οἱ δύο «δεν προσήλθον», ἓνας νοσηλεύεται στο Δημοτικὸ Νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης, ἄλλος «συλληφθεὶς ἐκ τῆς Ἐθνοφυλακῆς κρατεῖται ὡς ὑπόδικος εἰς τὰς Φυλακάς της Θέσ/νίκης» και οἱ υπόλοιποι βρίσκονται στις θέσεις τους και ἀπασχολοῦνται με τον καθαρισμὸ των κτιρίων.¹⁹¹ Στις 9 Σεπτεμβρίου 1945 ἐπισκέπτεται τὸ Σανατόριο ὁ Ἀμερικανὸς φυματιολόγος Γκέλνερ ὁ οποίος διαβιβάζει στο Συμβούλιο τὸ έντονο ενδιαφέρον των Ἀμερικανῶν για την ἐπαναλειτουργία του ιδρύματος. Παράλληλα ὑπόσχεται τὴ χορήγηση ἀφθονοῦ υγειονομικοῦ υλικοῦ και ιματισμοῦ και τὴ δέσμευσή του ὅτι θα προσπαθήσει για τὴν λειτουργία του Σανατορίου πρὶν ἀπὸ τον χειμῶνα.¹⁹² Στο μεταξύ των Νοέμβριο ἔχουν ἐπανελθεῖ ὅλοι οἱ πρώην υπάλληλοι ἀπὸ τὸ Σανατόριο Ἀσβεστοχωρίου και ἄλλα ιδρύματα της Θεσσαλονίκης με τον Πρόεδρο να προβλέπει ὅτι σε δύο μήνες θα μπορεῖ να ξεκινήσει τὴ λειτουργία του.¹⁹³ Ὅμως, τὴν ἴδια στιγμή, με ἐμπιστευτικὴ διαταγή του Υπουργείου Υγιεινῆς τίθενται σε

¹⁸⁹ Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 252.

¹⁹⁰ Ὁ Γραμματέας του Συμβουλίου περιγράφει στα μέλη τους λόγους της ἀπογύμνωσης και τους τρόπους για τὴν ἀντιμετώπισή της: «Λέγει ὅτι μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τοῦ Σανατορίου Πέτρας καὶ τῶν τελευταίων Τμημάτων τῆς Πολιτοφυλακῆς τὸ Σανατόριον ἔμεινε ἄνευ φύλακος καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι οἱ ἐκ τῶν πέριξ αὐτοῦ χωριῶν κάτοικοι προβαίνουν εἰς λεηλασίας, ἀπέστειλε δι' ἐγγράφου ἐντολῆς του εἰς Σανατόριον τὸν ἐν Κατερίνῃ εὐρισκόμενον ἐργάτην του Σανατορίου, Δ.Γ. διὰ τὴν φύλαξιν αὐτοῦ, ἀμέσως δὲ προέβη εἰς τὴν σύνταξιν ἀναφορᾶς πρὸς τὴν Γ.Δ.Μ διὰ τὴν ἀπόσπασιν ὑπαλλήλων εἰς Σανατόριον Πέτρας διὰ τὴν φύλαξιν αὐτοῦ καὶ τὴν περισυλλογὴν υλικοῦ ἐκ τῶν πέριξ του Σανατορίου χωριῶν» (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 253).

¹⁹¹ Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 253.

¹⁹² Ὑπόσχεται ἐπίσης ὅτι θα ἐπιστραφεῖ με αὐτοκίνητο της UNRRA υλικὸ του Σανατορίου που βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 263).

¹⁹³ Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 268-269.

διαθεσιμότητα 13 υπάλληλοι «διότι ως οργανωμένοι και χρηματίσαντες ἅπαντες καθοδηγηταὶ περιφερειακοὶ συνήγγησαν εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ Στασιαστικοῦ κινήματος τῆς 3.12.44».¹⁹⁴ Παράλληλα η προσπάθεια ανεύρεσης των απωλεσθέντων υλικών του Σανατορίου ξεπερνά τα όρια της Πιερίας όταν ο Λογιστής του ιδρύματος διαβάζει στην εφημερίδα «Φώς» της Θεσσαλονίκης ότι οι στρατιωτικές αρχές των Σερβίων βρήκαν μια ηλεκτρική μηχανή για την οποία πιστεύεται ότι είναι η χαμένη του ΣΙΜΠΟ.¹⁹⁵

Τον Μάρτιο του 1946 στην τελετή ανάληψης καθηκόντων των νέων μελών του Δ.Σ, με την παρουσία των τοπικών αρχών, εκφωνούνται οι σχετικοί λόγοι και οι προγραμματικές δηλώσεις στο πνεύμα και την συγκυρία της εποχής. Εκεί ο νέος Πρόεδρος, μεταξύ άλλων, προειδοποιεί ότι «πᾶσα ἐκτροπὴ ὑπαλλήλου, ἐν γνώσῃ τῶν κακῶν ἔξεων, τῆς κακῆς κληρονομίας ἃς ἀπέκτησαν δυστυχῶς οἱ ὑπάλληλοι κατὰ τὸ διάστημα τῆς Κατοχῆς καὶ τῶν προσκαίρων ἀνωμάλων καταστάσεων τῆς χώρας, θὰ παταχθῇ κατὰ τρόπο ἀμείλικτον καὶ ριζικόν».¹⁹⁶

Μια σημαντική παρέμβαση στον τρόπο λειτουργίας του ιδρύματος παρατηρείται τον Ιούνιο του 1946 καθώς η UNRRA προτείνει την «κ. Τζέιλς πεπειραμένη πρὸς τὰ Νοσηλευτικὰ καὶ Ὑγειονομικὰ ζητήματα» για την «διοργάνωση» του κατώτερου νοσηλευτικού προσωπικού αλλά με την παροχή πλήρους πρωτοβουλίας. Επίσης ο Γκέλνερ προτείνει την εισαγωγή ασθενών και την έναρξη λειτουργίας μόλις ολοκληρωθεί η επισκευή ενός τμήματος.¹⁹⁷ Παρατηρεί επίσης ότι λόγω της μη λειτουργίας του ιδρύματος οι υπάλληλοι έχουν «ξεφύγει λίγο ἀπὸ τὸν ἴσιο δρόμο καὶ πρέπει νὰ σφιχθοῦν καὶ νὰ στρώσουν». Τέλος ζητά να ενημερώνεται για κάθε τι που αφορά το Σανατόριο και

¹⁹⁴ Το Συμβούλιο αποφασίζει να κοινοποιήσει την απόφαση στους υπαλλήλους αλλά και να υποβάλει έκθεση στο Υπουργείο θεωρώντας την απόφαση «ὡς μὴ ἀνταποκρινόμενη εἰς τὴν πραγματικότητα». Εκφράζει επίσης τη λύπη του γιατί πρόκειται για οικογενειάρχες που θα χάσουν τη δουλειά τους (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 269 - 270). Το «στασιαστικό κίνημα της 3.12.44» αναφέρεται στη σύγκρουση που ξεσπά στην Αθήνα στις 3 Δεκεμβρίου 1944 ανάμεσα στο Ε.Α.Μ από τη μία πλευρά και τους Άγγλους με την συνδρομή χωροφυλακῆς, αστυνομίας και παραστρατιωτικῶν αντικομμουνιστικῶν ομάδων ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ οποία «ἔχει μείνει γνωστὴ ὡς Δεκεμβριανὰ καὶ που ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐπεισόδια τοῦ ἐλληνικοῦ Εμφυλίου Πολέμου» (Κωστής 2023, 695-697). Δεν υπάρχουν ὁμως στοιχεῖα για ἐμπλοκὴ συγκεκριμένων ἀτόμων ἀπὸ τὴν Κατερίνη στα γεγονότα τοῦ Δεκέμβρη 1944. Η σύνδεση τῶν υπαλλήλων με τὰ γεγονότα ἔχει καταχρηστικὸ χαρακτήρα καὶ χρησιμοποιεῖται στο πλαίσιο τῆς γενικότερης αντικομμουνιστικῆς ρητορικῆς τῆς εποχῆς. Για τὸν ἴδιο λόγο, ἡ ἴδια ἐκφραση χρησιμοποιεῖται στὴ συνεδρίαση τῆς 6^{ης} Ιουνίου 1946 για τὴν ἀπόλυση ἄλλων 19 ἡμερομίσθιων υπαλλήλων (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 269).

¹⁹⁵ Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 272-273.

¹⁹⁶ Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 323.

¹⁹⁷ Το Συμβούλιο αποφασίζει μόλις τελειώσουν οι εργασίες να εισαχθοῦν ἀρχικὰ 20 ἀσθενεῖς τὸν Ιούλιο καὶ 30 τὸν Αύγουστο ἀπὸ τὴν περιφέρεια Κατερίνης καὶ ἀν υπάρχουν κενές κλίνες καὶ ἀπὸ ἄλλες περιφέρειες (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 338-339).

για τα οικονομικά ζητήματα και να προβαίνει σε ενέργειες μετά από τη σύμφωνη γνώμη του ιδρύματος.¹⁹⁸

Το ίδιο διάστημα μια τριμελής επιτροπή εργαζομένων υποβάλει παράπονα σχετικά με το συσσίτιο και τις ενέργειες του Συμβουλίου, όμως τα μέλη της προδίδονται από τον ιερέα και καλούνται σε απολογία για «παράπονα ψευδή και άνυπόστατα».¹⁹⁹ Φαίνεται ότι το νέο Συμβούλιο στο πλαίσιο του εμφυλιοπολεμικού κλίματος της εποχής είναι αποφασισμένο να απαλλαγεί από όσους υπαλλήλους θεωρεί πολιτικά επικίνδυνους για την κρατούσα τάξη. Στην ίδια συνεδρίαση της 13^{ης} Ιουνίου 1946 αποφασίζεται η απόλυση 19 ημερομίσθιων υπαλλήλων με το πρόσχημα της αργομισθίας και της προσωρινότητας της σχέσης εργασίας τους αλλά στην πραγματικότητα «[...] διότι οί πλείστοι ἐξ αὐτῶν εἶναι διαλυτικὰ στοιχεῖα ὀργανωμένοι καὶ χρηματίσαντες ὡς περιφερειακοὶ καθοδηγηταί, καὶ συνείργησαν εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ στασιαστικοῦ κινήματος τῆς 3/12/44²⁰⁰ [...]».²⁰¹

Στη μελέτη/έκθεση του J.B McDougal, ειδικού απεσταλμένου φυματιολόγου της UNRRA και του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας το 1945 στην μεταπολεμική Ελλάδα, σχετικά με την φυματίωση και τα μέσα αντιμετώπισής της, περιγράφεται η τραγική υγειονομική κατάσταση της χώρας. Τον Απρίλιο του 1946 συνοψίζοντας το έργο ενός έτους που έχει επιτευχθεί από το Τμήμα Φυματίωσης της UNRRA, ο McDougal παραθέτει στοιχεία δύναμης κλινών των σανατορικών μονάδων που υπάρχουν στην ελληνική επικράτεια. Σύμφωνα με την καταγραφή του, οι διαθέσιμες κλίνες στην Ελλάδα εκείνη τη στιγμή είναι 4.461 και αναμένεται να προστεθούν άλλες 1.622 μεταξύ των

¹⁹⁸ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 338.

¹⁹⁹ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 340.

²⁰⁰ Το ίδιο σχόλιο όπως παραπάνω στην αριθ.194 υποσημείωση.

²⁰¹ Σε μια μακροσκελέστατη παράθεση έκθεσης απόψεων και επιχειρημάτων κατά την διάρκεια της ίδιας συνεδρίασης, το Συμβούλιο αποφασίζει την ποινή της τρίμηνης προσωρινής παύσης και την παραπομπή στο πειθαρχικό συμβούλιο με το ερώτημα της οριστικής απόλυσης ενός μόνιμου υπαλλήλου. Με αφορμή την αίτηση για χορήγηση κανονικής και αναρρωτικής άδειας, οι οποίες δεν εγκρίθηκαν αλλά αυτός δεν ανέβηκε στο Σανατόριο, το Συμβούλιο δείχνει αποφασισμένο να τον τιμωρήσει για λόγους όμως πολιτικούς. Στην απόφαση αυτή, σύμφωνα με την απολογία του, δεν υπολογίζεται ούτε η δεκαετής του υπηρεσία στο ίδρυμα «ἀψηφίσαντος ἐπαπειλούντα αὐτὸν μικρόβια τοῦ Κῶχ», ούτε η επικινδυνότητα της μετάβασης στο Σανατόριο «λόγῳ τῆς δράσεως τελευταίως ἐπικινδύνων συμμοριῶν», ούτε η συμμετοχή του «εἰς τὴν ἔνδοξον ἐποποιίαν τοῦ Ἀλβανικοῦ Μετώπου (ὅπου) ὑπηρετήσεν εἰς τὴν γραμμὴν τῶν πρόσω τιμηθεὶς διὰ πολεμικῶν σταυρῶν καὶ μεταλλείων». Σύμφωνα με τον Πρόεδρο ο υπάλληλος ψεύδεται ότι φοβάται να ανέβει στο Σανατόριο αφού «ὁ ἐν λόγῳ ὑπάλληλος τυγχάνει στέλεχος τοῦ Κ.Κ.Ε μὲ τὸ ψευδώνυμον «Καπετὰν Βράχος», ἐνεκλίσθη δὲ διὰ τὰ ἐγκλήματά του εἰς τὰς φυλακὰς Ἑπταπυργίου καὶ ἀπελύθη δυνάμει τοῦ Νόμου περὶ ἀποσυμφορήσεως». Πιστεύει ακόμη ότι «δὲν πρόκειται περὶ ὑπάλληλου ἔχοντος ἀκράϊαν τὴν ὑπαλληλικὴν συνείδησιν, ἀλλὰ περὶ ὀργάνου τῆς κομμουνιστικῆς ὁργανώσεως σκοποῦ ἔχοντος τὴν δημιουργίαν ζητημάτων ἐν τῷ ἰδρύματι». Τελικά ο υπάλληλος απολύεται με απόφαση του Υπουργείου Υγιεινῆς της 25^{ης} Ιουλίου 1946 (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 341-344).

οποίων και οι 250 προβλεπόμενες κλίνες του Σανατορίου της Πέτρας (εκ των οποίων οι 100 θεωρούνται άμεσα διαθέσιμες). Αφού διαπιστώνει ότι η καθυστέρηση στην έναρξη λειτουργίας του Σανατορίου οφείλεται στις «ατέλειωτες καθυστερήσεις στην εξασφάλιση χρημάτων για δομικές επισκευές και για τους μισθούς των εργατών», επισημαίνει με βεβαιότητα ότι «οι πρώτοι ασθενείς θα εισαχθούν τον Σεπτέμβριο του 1946». Καθώς όμως η έκθεση είναι του 1948, τα στοιχεία της αφορούν στοιχεία ή εκτιμήσεις του πρόσφατου παρελθόντος που τελικά δεν επιβεβαιώνονται. Ως προς την χρηματοδότηση αναφέρεται καταβληθείσα επιχορήγηση 250.000.000 (πληθωριστικών δραχμών) για πολεμικές επανορθώσεις και καταστροφές στην Πέτρα μέχρι τον Μάρτιο του 1947 (McDougal 1948, 146-148, 154-155). Σύμφωνα με την Ειρήνη Σαλίμπα το πρόβλημα που αντιμετωπίζει το Σανατόριο και η ελληνική δημόσια διοίκηση, συνδέεται με την έλλειψη συνεργασίας, οργάνωσης και στελέχωσης τα οποία εμποδίζουν την έγκαιρη εκταμίευση των όποιων διαθέσιμων κονδυλίων (Σαλίμπα 2024, 31).²⁰²

Τον Οκτώβριο του 1946 δύο περιστατικά ανταρτικών επιδρομών στο Σανατόριο υποχρεώνουν το Συμβούλιο σε εκκένωση των κτιρίων του ιδρύματος από κινητά υλικά και προσωπικό εκτός από πέντε υπαλλήλους που παραμένουν για φύλαξη ύστερα από διαταγή του τοπικού Ταξίαρχου. Ο τελευταίος στέλνει φορτηγό στο Σανατόριο για να μεταφερθεί στην Κατερίνη όλο το υλικό που είναι εύκολο να μετακινηθεί όπως κλινοσκεπάσματα, ραπτομηχανές και τα υπόλοιπα τρόφιμα.²⁰³ Παράλληλα στις 16 Οκτωβρίου την ίδια στιγμή που απολύεται και άλλο ημερομίσθιο προσωπικό,²⁰⁴ ενώ

²⁰² «Οι πληροφορίες των πρακτικών του Σ.Ι.Μ.Π.Ο επιβεβαιώνουν τον ισχυρισμό του Mc Dougal για φοβερές καθυστερήσεις, καθώς φαίνεται ότι πέντε μήνες ακριβώς (Πρακτικό Ν° 389/30.7.1945) μετά το αρχικό αίτημα του Δ.Σ για κονδύλια επισκευών, είχε δοθεί πίστωση μόλις πέντε (5) εκατομμυρίων για το σκοπό αυτό. Η προβληματική διαδικασία εκταμίευσης των επιχορηγήσεων, για την οποία επίσης γίνεται λόγος στον Mc Dougal, γίνεται εμφανής στην περίπτωση του Σανατορίου Πέτρας. Για την εκταμίευση έστω και αυτού του μικρού ποσού που θα χρησίμευε για την εκκίνηση των εργασιών επισκευής, προέκυψε ένα σημαντικό πρόβλημα. Η διαδικασία προέβλεπε να εισπραχθεί το ποσό με γραμμάτιο είσπραξης από τον Διοικητικό Διευθυντή, τον Προϊστάμενο Οικονομικών Υπηρεσιών και τον Ταμία του Σανατορίου, όμως καμία από αυτές τις θέσεις δεν είχε πληρωθεί μέχρι τη στιγμή εκείνη (Σαλίμπα 2024, 31)».

²⁰³ Ο Πρόεδρος ανακοινώνει στα μέλη ότι «τὴν 4ην τρέχοντος μηνὸς καὶ ὥραν 8 μ.μ ἐπέδραμον εἰς τὸ Σανατόριον ὁμᾶς συμμοριτῶν, καὶ ἀφῆρσεν ἐκ τοῦ Σανατορίου 10 κλινοσκεπάσματα, 36 ὀκάδες ζάχαρι, 10 κυτία γάλα ἔβαπορέ, 2 κυτία μαρμελάδας, καὶ 7 ἄρτους τῶν τριακοσίων δραμίων. Ἐπίσης τὴν 5ην τρέχοντος μηνὸς ἐπέδραμον εἰς Σανατόριον ἑτέρα ὁμᾶς συμμοριτῶν καὶ ἀφῆρσεν ἑτέρα 12 κλινοσκεπάσματα. Κατόπιν τῶν ἄνωτέρω λέγει ὅτι ὁ κ. Ταξίαρχος τῆς ἐνταῦθα ἐδρευούσης Ταξιαρχίας διέταξεν ὅπως ἅπαντες οἱ ὑπάλληλοι κατέλθουσι εἰς Κατερίνην πλὴν 5 οἱ ὅποιοι θὰ παραμείνωσι εἰς τὸ Σανατόριον διὰ τὴν φύλαξιν τῶν κτιρίων καὶ ἐγκαταστάσεων αὐτοῦ» (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, Κ101, σελ. 360).

²⁰⁴ Απολύονται 9 ημερομίσθιοι υπάλληλοι. Ένας ιερέας, ένας σιδηρωτής, ένας κηπουρός, πέντε νοσοκόμες και μία καθαρίστρια (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, Κ101, σελ. 361).

κάποιοι από τους μόνιμους τίθενται στη διάθεση της Γ.Δ.Μ, παραλαμβάνεται ένα ασθενοφόρο αυτοκίνητο²⁰⁵ που στέλνει το Υπουργείο Υγείας.²⁰⁶

Τον Μάρτιο του 1947 η Γ.Δ.Μ καλεί την διοίκηση να φροντίσει την μεταφορά χορηγούμενων κλινών και υλικών στην Κατερίνη σε αποθήκες που παραχωρούνται με ενοίκιο από μέλος του Συμβουλίου τα οποία βρίσκονται στις Υγειονομικές Αποθήκες Θεσσαλονίκης.²⁰⁷ Στις 26 Μαρτίου τρεις υπάλληλοι που βρίσκονται στο Σανατόριο για την φύλαξη κτιρίων, υλικών και μηχανημάτων δέχονται την επίσκεψη 20μελούς ανταρτικής ομάδας η οποία τους διατάζει να αποχωρήσουν από το ίδρυμα γιατί «εις εδάφη κατεχόμενα υπό τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ δὲν δύνανται νὰ ὑπηρετοῦν ὑπάλληλοι τῆς παρούσης Κυβερνήσεως τὴν ὁποίαν δὲν ἀναγνωρίζουν».²⁰⁸ Η δύσκολή κατάσταση που αντιμετωπίζει το Σανατόριο της Πέτρας αναγνωρίζεται και στην έκθεση McDougal. Σε αυτήν επισημαίνεται ότι ο αρχικός σχεδιασμός του Γκέλνερ για άνοιγμα του Σανατορίου τον Ιούλιο (1947) σκοντάφτει στις ανησυχίες που προκαλεί η θέση του στο κέντρο μιας «ληστρικής» περιοχής (brigand area), επικίνδυνης τόσο για τους ασθενείς όσο και για το προσωπικό (McDougal 1948, 158, 168, 173).

Το επόμενο χρονικό διάστημα το ίδρυμα παραμένει σε κατάσταση αδράνειας και στασιμότητας αναμένοντας τις εξελίξεις στο μέτωπο των εμφυλιοπολεμικών συγκρούσεων. Το Συμβούλιο συνεδριάζει μία φορά το μήνα ή το δίμηνο ασχολούμενο με λίγες εγκρίσεις δαπανών για την τροφοδοσία και τις προαγωγές του εναπομείναντος

²⁰⁵ Το 1952 το ασθενοφόρο αυτό θα αποδειχθεί πεπαλαιωμένο και τελείως ακατάλληλο για τη συγκοινωνία με την Κατερίνη και τότε ζητείται η αντικατάστασή του (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 691).

²⁰⁶ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 361.

²⁰⁷ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 390-391.

²⁰⁸ Οι υπάλληλοι δήλωσαν στο Συμβούλιο ότι οι αντάρτες δεν τους άφησαν να πάρουν τίποτε μαζί τους, ενώ τους παρακράτησαν 13 κλινοσκεπάσματα και όλα τα κλειδιά των διαμερισμάτων του Σανατορίου (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 393).

προσωπικού,²⁰⁹ με πειθαρχικά θέματα υπαλλήλων,²¹⁰ με δικαστικές υποθέσεις για αποζημίωση απολυμένων ή με ασήμαντα ζητήματα.²¹¹

Στη συνεδρίαση της 11^{ης} Ιανουαρίου 1948 ο τότε πρόεδρος του Δ.Σ. γιατρός Χρήστος Σουσσώνης βλέποντας ότι η εμπόλεμη κατάσταση συνεχίζεται στερώντας από τους φυματικούς την περίθαλψη και διασπείροντας παράλληλα την μόλυνση στην κοινότητα, η οποία ασφυκτιά από τους χιλιάδες συνωστισμένους «ανταρτόπληκτους», προτείνει την ίδρυση παραρτήματος του Σανατορίου στην πόλη της Κατερίνης.²¹² Υποδεικνύει μάλιστα τον τόπο, τον τρόπο και τα μέσα εφαρμογής του σχεδίου του. Σύμφωνα με την πρόταση του Προέδρου το παράρτημα δυναμικότητας 40-50 κλινών μπορεί να λειτουργήσει σε διώροφο οίκημα που βρίσκεται εντός του περιτειχισμένου χώρου του Αλβανικού Τεκέ. Η έκταση και τα οικήματα που βρίσκονται εντός του Τεκέ, κάποια από τα οποία μπορούν να λειτουργήσουν ως βοηθητικοί χώροι (μαγειρεία κλπ), βρίσκονται στις παρυφές της βόρειας πλευράς της πόλης και σε απόσταση 300 μέτρων από το πάρκο και τα τελευταία σπίτια. Το Σανατόριο, σύμφωνα με την πρόταση, μπορεί να λειτουργήσει με το προσωπικό που βρίσκεται αποσπασμένο σε διάφορες άλλες υπηρεσίες και με τη συμβολή έμπειρων γιατρών της πόλης. Ως προς τον απαραίτητο

²⁰⁹ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 403-4042.

²¹⁰ Το Συμβούλιο ασχολείται με την περίπτωση αμέλειας του οδηγού του αυτοκινήτου και την απόλυση του Ν.Κ με το νόμο περί «Εξυγιάνσεως των Δημοσίων Ύπηρεσιών» διότι «ἐγκατέλειπεν αὐθαιρέτως καὶ ἄνευ ἀδείας ἀπὸ 1/5/47 μέχρι 15/7/47 τὴν ὑπηρεσίαν του καὶ προσεχώρησεν κατὰ πληροφoρίας εἰς ἀναρχικὰς ὁμάδας κλπ. ἀπελογήθη δὲ ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν του διότι ὁ 20ετὴς υἱός του ἐν ἀγνοίᾳ του μετέβη εἰς βουνό. Ὅτι παρoυσιάσθη εἰς Στρατιωτικὰς ἀρχάς. Ὅτι ὁ υἱός του ἦτο ἐκ τῶν παρασυρθέντων καὶ παρoυσιασθῆς ἀπηλλάγη ἀπὸ τὸ Ἐκτακτoν Στρατοδικεῖoν καὶ τέλος ὅτι οἱ ἀναρχικοὶ του ἐνέπρυσαν (ορθὸ ἐνέπρυσαν=έκαψαν) τὴν οἰκίαν καὶ ζητεῖ τὴν ἐπιείκῃαν τοῦ Συμβουλίου» (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 409,415).

²¹¹ Ὅπως τὴν ἀγορὰ γραφομηχανῆς, τὴν ἀνάγκη προμήθειας σημαίας «ἐκ μαλλίνου ὑφάσματος Δημοσίου Γραφείου» ἢ «τὸν ὑδροχρωματισμὸ τοῦ Γραφείου τοῦ Δ.Σ καὶ τὸν ἐλαιοχρωματισμὸ τῶν θυρῶν καὶ παραθύρων (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 419).

²¹² «Λαβὼν τὸν λόγον ὁ Πρόεδρος λέγει, ὅτι ἀπὸ ἐνὸς ἔτους καὶ πλέον ἡ δρᾶσις τῶν ἀναρχικῶν τῆς ὑπαίθρου, προκάλεσε αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως Κατερίνης εἰς τὸ ὑπερδιπλάσιον περίπου ὑπερβαίνοντος ἤδη τὰς 40.000 κατοίκων ὡς ἐκ τῆς συρροῆς τῶν ἀνταρτοπλήκτων. Ἡ στέγασις τούτων ἐντελῶς πρόχειρος ἀπήτησε τὴν διάθεσιν καὶ τοῦ τελευταίου κατοικισίμου χώρου οὐδεμία δὲ τρώγλη ἀπέμεινε μὴ στεγάζουσα καὶ μίαν πολυμελῆ οἰκογένειαν. Βοηθούτων οὕτω τῶν δυσμενῶν αὐτῶν συνθηκῶν στεγάσεως τοῦ ὑποσιτισμοῦ, τῆς ἀθλίας διαβιώσεως καὶ ἐλλείψεως παρ'αυτοῖς καὶ τῆς στοιχειώδους ὑγιεινῆς διαπαιδαγωγήσεως παρετηρήθη, ὡς ἀσφαλῶς ἀνεμένετο ἔξαρσις τῆς νοσηρότητος καὶ εἰς πάντα μὲν τὰ νοσήματα, ἰδιαίτερος ὁμως τοιαύτη εἰς τὴν φυματίωσιν. Ὡς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματός μου εἶμαι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω μεταξὺ τῶν πλείστων οὕτω κακῶς ἐστεγασμένων καὶ διαβιουσῶν οἰκογενειῶν συζοῦν πλείστοι φυματικοὶ μὲ ἀνοικτὴν τοιαύτην συμφορῶμενοι μετὰ τῶν λοιπῶν συκοικούντων ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου ἐνδοιασμοῦ καὶ προφυλακτικοῦ μέτρου συγκοιμώμενοι ἐν ἐνὶ καὶ μοναδικῷ δωματίῳ μετὰ τῶν λοιπῶν μελῶν δέκα καὶ πλέον εἰς μερικὰς περιπτώσεις καὶ διασπείραντες οὕτω ἀφειδῶς τὴν ἐπάρατον νόσον καὶ εἰς τοὺς λοιπούς. Παραλείπω τὴν προσγινομένην ὁμοίαν βλάβην καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἀνυπόπτους θαμῶνας τῶν καφενείων καὶ λοιπῶν κέντρων ἔνθα τακτικώτατα φοιτῶσιν οἱ ἀσθενεῖς οὗτοι ἀργόσχολοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον» (Βιβλίο πρακτικῶν 1941-55, K101, σελ. 424).

ξενοδοχειακό και ιατρικό εξοπλισμό υπενθυμίζει τις 250 πλήρεις κλίνες που έχουν παραχωρηθεί από την UNRRA και το ακτινολογικό μηχάνημα του Σανατορίου που βρίσκεται στο Κεντρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης.²¹³

Η έγκριση της πρότασης από το Υπουργείο Υγιεινής για την ίδρυση «Περιπτέρου Φυματιώντων Ανταρτοπλήκτων» και την χρηματοδότηση της επισκευής των κτιρίων του αλβανικού Τεκέ «πρὸς περισυλλογὴν τῶν φυματικῶν τῆς πόλεως Κατερίνης καὶ τῶν περιχώρων» προσφέρει μια νέα προοπτική υγειονομικής παρέμβασης και αντιφυματικής δράσης.²¹⁴ Τον Σεπτέμβριο αποφασίζεται η αποστολή επιτροπής του Σανατορίου για την παραλαβή και μεταφορά από το Δημοτικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης του μηχανήματος ακτίνων και άλλων υλικών του ιδρύματος που βρίσκονται στο Σανατόριο Ασβεστοχωρίου²¹⁵ και τον Οκτώβριο διατάζεται η απόδοση των κτιρίων του Τεκέ στο Διοικητικό Συμβούλιο του Σανατορίου.²¹⁶ Η αποχώρηση όμως του Τάγματος Εθνοφυλακής που στρατοπεδεύει στο χώρο του Αλβανικού Τεκέ αργεί, παρά τις πιέσεις που ασκούνται στις στρατιωτικές αρχές,²¹⁷ με αποτέλεσμα η πρόταση να εγκαταλειφθεί αφού στο μεταξύ η λήξη του Εμφυλίου επαναφέρει στην επικαιρότητα την επανέναρξη της λειτουργίας του Σανατορίου.²¹⁸

4.4 Η δεκαετία του '50. Από την ανασυγκρότηση στην μετατροπή.

Η συνεδρίαση της 20^{ης} Απριλίου 1950 σηματοδοτεί την αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για την ανασυγκρότηση του Σανατορίου. Με την ευκαιρία της εγκατάστασης του νέου Διοικητικού Συμβουλίου ο Νομάρχης προσκαλεί και άλλους υπηρεσιακούς παράγοντες για να τους ανακοινώσει τα συμπεράσματα από την μετάβασή του στο ίδρυμα μαζί με τον Δ/ντή της Χωροφυλακής και τον Στρατιωτικό Διοικητή. Σύμφωνα με την εισήγησή του οι ζημιές στον όροφο του κεντρικού κτιρίου είναι μεγάλες

²¹³ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 424-426.

²¹⁴ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 434-435.

²¹⁵ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 441.

²¹⁶ Με διαταγή του Γ.Σ.Στρατού της 14^{ης} Οκτωβρίου 1948 εντέλλεται η Στρατιωτική Διοίκηση Κατερίνης να αποδώσει τα επιταγμένα κτίρια του Αλβανικού Τεκέ και το 46^ο Τ.Ε να εκκενώσει το συγκεκριμένο ακίνητο του Τεκέ Ριζά Χότζα Εφέντη και να βρει άλλο κατάλληλο ακίνητο να επιτάξει (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 447).

²¹⁷ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 472-473.

²¹⁸ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 481.

αλλά το ισόγειο με κάποιες μικροεπισκευές μπορεί να φιλοξενήσει 100-125 ασθενείς. Καθώς όμως η έλλειψη φύλαξης το καθιστά έρμαιο της λεηλασίας που προκαλούν οι «επαναπατρισθέντες» κάτοικοι των γειτονικών χωριών, προτείνει την μετάβαση και παραμονή προσωπικού στο Σανατόριο μέχρι την ίδρυση μόνιμου Σταθμού Χωροφυλακής από οπλίτες των Μ.Ε.Α (Μονάδες Εθνοφυλακής Αμύνης). Έτσι αποφασίζεται η πρόσληψη 11 εργατών για την καθαριότητα και φρούρηση των χώρων και την αποστολή 7-8 υπάλληλων για την οργάνωση και εποπτεία των έργων αποκατάστασης.²¹⁹

Τα τρία σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει στην παρούσα χρονική στιγμή το Σανατόριο είναι η ασφάλεια των κτιρίων, η κατασκευή της γέφυρας στο 17^ο χλμ. του δρόμου για την Κατερίνη και η πρόσληψη επιστημονικού προσωπικού. Από την Δ/ση Δημόσιας Υγείας Θεσσαλονίκης ενημερώνουν τον Πρόεδρο για τη δυσκολία πρόσληψης φυματιολόγων, ακόμη και από το Σανατόριο Ασβεστοχωρίου, λόγω των μη ικανοποιητικών αμοιβών που προσφέρουν τα νοσοκομεία και προτείνουν την αναζήτηση υποστήριξης από τους τοπικούς γιατρούς.²²⁰ Η συνάντηση όμως με τους γιατρούς αποβαίνει άκαρπη καθώς αρνούνται την εκ περιτροπής μετάβασή τους στο Σανατόριο.²²¹ Την ίδια στιγμή επισκέπτεται το Σανατόριο η Αγγλίδα Δ^{ης} Ρίζ ως προσκεκλημένη του Ι.Κ.Α μαζί με την Κ^α Ριάδη του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και τον Νομίατρο Κ. Ευκαρπίδη,²²² λίγο αργότερα τον Ιούνιο του 1950 ο Διευθυντής και ο Αρχιτέκτονας του Υπουργείου Υγιεινής μένοντας εκεί μια εβδομάδα, και στη συνέχεια ο Υπουργός Υγιεινής Μπακατσέλος, μαζί με κλιμάκιο Διευθυντών του Υπουργείου, εκφράζοντας έτσι το ζωνό τους ενδιαφέρον για την επαναλειτουργία του σε βάθος μηνών και αφού εξοπλιστεί πλήρως.²²³

²¹⁹ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 481-482.

²²⁰ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 489-490.

²²¹ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 492.

²²² «Η Δ^{ης} Ρίζ έκράτησε σημειώσεις των διαφόρων ελλείψεων ως και της γεφύρας [...] (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 491)».

²²³ Τον Αύγουστο του 1950 αποσπάται για έξι μήνες ο Γενικός Διευθυντής του «Σωτηρία» Ιωάννης Παπατσώρης για την οργάνωση του ιδρύματος, με προοπτική να λειτουργήσει μέχρι το χειμώνα, και τον Σεπτέμβριο ο Ιωάννης Ζορμπάς σε θέση Διοικητικού Διευθυντή με ημερήσια αποζημίωση 200 προπολεμικές δραχμές. Τον Νοέμβριο ο Υπουργός ρωτάει τηλεγραφικώς αν είναι έτοιμες οι υποδομές ώστε να στείλει 150.000.000 δρχ. για να αρχίσει να λειτουργεί και ο πρόεδρος απαντά ότι αν σταλεί το ποσό για να ολοκληρωθεί το δίκτυο ηλεκτροφωτισμού, σε ένα μήνα θα είναι έτοιμο να λειτουργήσει (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 494-495, 504, 506, 513, 525).

Τελικά μπαίνουμε και στο 1951 με υποσχέσεις και πιέσεις για σύντομη επαναλειτουργία του Ιδρύματος.²²⁴ Τον Φεβρουάριο, κι ενώ ετοιμάζεται να εγκατασταθεί ο εργολάβος επισκευής των κτιρίων, ανακύπτει το πρόβλημα της αποχώρησης ενός τάγματος στρατού το οποίο βρίσκεται στρατωνισμένο στα κτίρια αλλά για να αποχωρήσει απαιτείται η επισκευή του κτιρίου χωροφυλακής.²²⁵ Στις αρχές Φεβρουαρίου 1952 επισκέπτεται το Σανατόριο ο Διευθυντής Φυματώσεως του Υπουργείου Κοινωνικής Προνοίας προκειμένου να επιβλέψει και να επιλύσει τυχόν προβλήματα με σκοπό την τέλεση των εγκαινίων επαναλειτουργίας του Σανατορίου στις 17 Φεβρουαρίου 1952. Για τον λόγο αυτόν διατάζεται η προώθηση όλου του υλικού από τις αποθήκες της Κατερίνης μέσα σε τρεις μέρες, η πρόσληψη καθαριστριών, η προμήθεια καυσοξύλων και η ανάκληση όλου του προσωπικού που υπηρετεί σε άλλα ιδρύματα.²²⁶ Τον Απρίλιο ο γιατρός Κουτρομανίδης αναφέρει ότι επισκέπτεται δύο φορές την εβδομάδα τους ασθενείς η δύναμη των οποίων ανέρχεται σε 100 άτομα,²²⁷ και επισημαίνει τις ελλείψεις όπως κλίνη εξέτασης, ιατρείο κλπ με σημαντικότερη την έλλειψη μηχανήματος ακτινών το οποίο ακόμη δεν λειτουργεί εξαιτίας κάποιων εξαρτημάτων που λείπουν.²²⁸ Παράλληλα διαπιστώνεται η ανεπάρκεια του προσωπικού καθώς αναλογούν 4 νοσοκόμες για 100 ασθενείς και προτείνεται η πρόσληψη τριών επιπλέον νοσοκόμων.²²⁹

Από την προμήθεια του νέου αντιφυματικού φαρμάκου Ιντραζίν από τον «Φαρμακεμπορικό Οίκο Αθηνών» διαπιστώνεται η πρόσβαση στα νεότερα αντιφυματικά φάρμακα. Επειδή όμως δεν διατίθεται δωρεάν και το κόστος επιβαρύνει τους ασθενείς, με δημοσίευση στην τοπική εφημερίδα «Μακεδονικός Αγών» ζητείται η προαιρετική οικονομική εισφορά της κοινωνίας του νομού για να μην στερηθούν το νέο φάρμακο «ασθενείς τελείως άποροι οϊτινες δέν δύνανται νά διαθέσουν ἔστω καὶ ἐλάχιστα χρηματικά ποσά». ²³⁰ Έτσι τον Ιούνιο του 1952 το Συμβούλιο έρχεται αντιμέτωπο με δημοσιεύματα σε εφημερίδες Θεσσαλονίκης και Αθηνών τα οποία δυσφημούν το ίδρυμα

²²⁴ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 531.

²²⁵ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 540-541, 543.

²²⁶ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 605, Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 590-592.

²²⁷ Σύμφωνα με τον αριθμό των σισσιτούντων (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 610).

²²⁸ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 605.

²²⁹ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 615.

²³⁰ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 621-621.

σχετικά με την παρεχόμενη ιατρική περίθαλψη με επίκεντρο την έλλειψη ακτινολογικού μηχανήματος και αντιφυματικών φαρμάκων.²³¹

Τον Ιούλιο του 1952 το Υποκατάστημα του Ι.Κ.Α στην Κατερίνη ενημερώνει ότι «έπιθυμεί όπως συμβληθῇ μετά του Σανατορίου διὰ τὴν θεραπείαν ἡσφαλισμένων ἀσθενῶν τοῦ Ι.Κ.Α καὶ παρακαλεῖ ὅπως γνωρίσωμεν τοὺς ὄρους κ.λ.π διαβιώσεως τῶν ἀσθενῶν». Φυσικά το ίδρυμα ενδιαφέρεται για μια τέτοια σύμβαση προκειμένου να «ἐπιτευχθῇ ἡ εἰσπραξις νοσηλείων». ²³² Ταυτόχρονα γίνονται προσλήψεις προσωπικού, ²³³ κάποιες από τις οποίες από τις τάξεις των απολυομένων του στρατού με την προσκόμιση σχετικής απόφασης του «Τοπικού Συμβουλίου Απολυομένων Α.Ν 1836/51» ως «Προστατευόμενοι». ²³⁴

Ένα περιστατικό που αναγκάζεται να διαχειρισθεί το Συμβούλιο επισημαίνει το γεγονός ότι οι υπάλληλοι και οι ασθενείς είναι άνθρωποι με αισθήματα, κάποιιοι από τους οποίους σε νεαρότατη ηλικία, με συμπάθειες, εμπάθειες και αντιπάθειες. Η μακρόχρονη συμβίωση μερικές φορές τους φέρνει πιο κοντά και άλλες φορές τους οδηγεί σε συγκρούσεις. Το Συμβούλιο ασκεί πειθαρχικό έλεγχο σε κάθε περίπτωση ηθικής παρεκτροπής ή απρεπούς συμπεριφοράς. Έτσι επβάλλει ποινή 10/ήμερης απομάκρυνσης στην καθαρίστρια Κ.Μ επειδή εθεάθη μετά του ασθενούς Ν. «ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τὴν 12ην νυκτερινὴν ὥραν» με αιτιολογία την «ἀσέβειαν πρὸς τὰ θεῖα». Σε ἄλλη περίπτωση επιβάλλεται ποινή θέσης εκτός υπηρεσίας για πέντε ημέρες σε καθαρίστρια «διότι ἐρράπισε τὴν συνάδελφόν της καθαρίστριαν». ²³⁵ Μην ξεχνάμε ότι οι υπάλληλοι του ΣΙΜΠΟ παραμένουν διαρκώς στο ίδρυμα κατεβαίνοντας μόνο για τρεις ημέρες στην Κατερίνη ή στο διάστημα της άδειάς τους.

Ση συνεδρίαση της 15^{ης} Δεκεμβρίου 1952 ο Επιστημονικός Διευθυντής προτείνει την ίδρυση χειρουργείου στο Σανατόριο στο οποίο να μετακαλείται χειρουργός από την Κατερίνη για επεμβάσεις καθώς και την προμήθεια ειδικών μηχανημάτων για

²³¹ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 628-629.

²³² Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 641.

²³³ Στους προσληφθέντες περιλαμβάνονται πάντοτε φυματικοί κάποιοι από τους οποίους είναι παράλληλα απολυθέντες του Θ΄ Ψηφίσματος της 28^{ης} Ιουνίου 1946 «Περὶ ἐξυγιάνσεως τῶν Δημοσίων Ὑπηρεσιῶν». Στο μεταξύ παραιτείται ο νεοπροσληφθείς γιατρός Παπαδάκης και καθώς μοναδικός γιατρός είναι πλέον ο Κουτρομυανίδης καλούν από Θεσσαλονίκη τον γιατρό Τσιλικά στις 3 Αυγούστου 1952 για εφαρμογή θεραπείας πνευμονοθώρακα σε ασθενείς (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 653, 660).

²³⁴ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 645, 656, 657.

²³⁵ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 661.

βρογχοσκοπήσεις και συμφισωλήσεις.²³⁶ Από την άλλη η προσέλευση επιστημονικού ιατρικού προσωπικού αποβαίνει άκαρπη λόγω των χαμηλών αποδοχών και έτσι προτείνεται νέος οργανισμός με δύο κλινικές άρα και με δύο Διευθυντές που θα έχουν μεγαλύτερες απολαβές.²³⁷

Τον Φεβρουάριο του 1953 αποσοβείται ο κίνδυνος αναστολής λειτουργίας του Σανατορίου. Οι ελλείψεις, η κακή διοίκηση του προηγούμενου εκτελούντα χρέη Διοικητικού Διευθυντή και η αποχώρηση του φιλόπονου φυματιολόγου Κουτρουμανίδη λόγω επιστράτευσης, δημιουργεί άσχημο αντίκτυπο στη φήμη του με αποτέλεσμα η Αμερικάνικη Αποστολή να έχει βάσιμες αμφιβολίες για τη συνέχιση λειτουργίας του. Μέχρι να έρθει όμως ο ειδικός επιθεωρητής, ο Διοικητικός Διευθυντής απολύεται, προσλαμβάνεται σε θέση δεύτερου φυματιολόγου ο Κεχαγιόγλου, η καθαριότητα, η σίτιση και η τάξη βελτιώνονται. Έτσι η έκθεση του Υπουργείου προς την Διεύθυνση Υγείας της Αμερικανικής Αποστολής εισηγείται τη συνέχιση λειτουργίας του λόγω της μεγάλης έλλειψης κλινών στη χώρα.²³⁸

Τελικά η παρουσία του επιθεωρητή αφήνει πίσω της μια έκθεση με 21 προτάσεις βελτίωσης της λειτουργίας του ιδρύματος τις οποίες το Συμβούλιο στοχεύει να εφαρμόσει μέσα σε 15 μέρες.²³⁹ Μεταξύ των προτάσεων που υποβάλει ο επιθεωρητής του Υπουργείου Κοινωνικής Προνοίας τον Φεβρουάριο 1953 περιλαμβάνονται διάφορες παρεμβάσεις για την βελτίωση της ψυχαγωγίας των ασθενών μεταξύ των οποίων η δημιουργία αίθουσας ψυχαγωγίας και η προβολή κινηματογραφικών ταινιών.²⁴⁰ Μόνο όμως από τον Απρίλιο του 1958 αρχίζουν να προβάλλονται κινηματογραφικές ταινίες στο ίδρυμα.²⁴¹

²³⁶ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 689.

²³⁷ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 700.

²³⁸ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 708.

²³⁹ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 709.

²⁴⁰ Από τη συζήτηση επί των προτάσεων μαθαίνουμε ότι «διὰ τὴν δημιουργίαν αἰθούσης ψυχαγωγίας ὁ κ. Πρόεδρος λέγει ὅτι ἐξήτησεν ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον τὴν χορήγησιν μιᾶς κινηματογραφικῆς μηχανῆς, ἐπίσης εἰς τὸν προυπολογισμὸν αἱ οἰκονομαὶ ὑπηρεσίαι νὰ ἀναγράψουν πίστωσιν διὰ τὴν ἀγορὰ ἐνὸς ραδιοφώνου δεδομένου ὅτι ἀγορασθέντος τοῦ ραδιοφώνου τὸ χρησιμοποιούμενον διὰ τοὺς ἀσθενεῖς ἢ πίστωσης ἐξηντήθη. Πάντως κατεβλήθη ἐπ' αὐτῷ μεγάλη προσπάθεια καὶ ἀνέρχεται δις τοῦ μηνὸς ἡ μουσικὴ τῆς Μεραρχίας. Ἐπίσης διὰ τὸν σκοπὸν τῆς ψυχαγωγίας ὑπάρχει πίστωσης εἰς τὸν προυπολογισμὸν 10.000.000 δραχμῶν καὶ ὡσάκις διέρχονται θεατρικὰ συγκροτήματα ἐκ τῆς πόλεως Κατερίνης δέον νὰ γίνωνται ἐνέργειαι ὅπως δίδουν καὶ εἰς τὸ Σανατόριον 1-2 παραστάσεις ἐπ' ἀμοιβῇ» (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 710).

²⁴¹ Τότε καταβάλλεται ἓνα ποσό στον Πρόεδρο του «Ελληνικού Ορειβατικού Συνδέσμου Κατερίνης» για την προβολή ταινίας στο Σανατόριο (Βιβλίο πρακτικών 1955-59, K3, σελ. 466). Το χειμώνα του 1964

Τον Μάρτιο του 1953 ο Πρόεδρος Αθανάσιος Βασιλειάδης εισηγείται στο Συμβούλιο μια φιλόδοξη πρόταση η οποία δυστυχώς δεν θα υλοποιηθεί. Η πρόταση αφορά την ανέγερση κτιρίου για την φιλοξενία γραφείων, γκαράζ, αποθηκών αλλά και ενός πλήρως εξοπλισμένου Αντιφυματικού Ιατρείου στην πόλη της Κατερίνης, που τόσο έχει ανάγκη ο νομός για τον αντιφυματικό αγώνα. Η χρηματοδότηση του σχεδίου προβλέπεται να γίνει με χρήματα από την πώληση ενός αγρού 200 στρεμμάτων στην περιοχή Βαρικού, του οποίου η μίσθωση δεν αποφέρει εισοδήματα λόγω της μείωσης των μισθωμάτων εξαιτίας των καταστροφών λόγω κακών καιρικών συνθηκών που υφίστανται οι μισθωτές. Η πρόταση γίνεται ομόφωνα αποδεκτή και αποφασίζεται να σταλεί για έγκριση από το Υπουργείο, χωρίς, όμως, αποτέλεσμα.²⁴²

Στο μεταξύ η πρόσληψη κλινικών ιαθέντων και πρώην νοσηλευόμενων ασθενών σε θέσεις υπαλλήλων, κάποιες φορές αμισθί και με αντάλλαγμα τροφή και ύπνο, πολλαπλασιάζεται εξυπηρετώντας το ίδρυμα αλλά και τους ασθενείς οι οποίοι έρχονται αντιμέτωποι με το κοινωνικό πρόβλημα της απασχόλησής τους.²⁴³ Από την άλλη η πρόσληψη ιατρικού προσωπικού εξακολουθεί να αποδεικνύεται μια ιδιαίτερα δύσκολη επιδίωξη. Οι μικρές αποδοχές και η απόσταση από τα αστικά κέντρα είναι οι κυριότερες αιτίες της έλλειψης ενδιαφέροντος.

Στα μέσα Μαΐου 1953 κηρύσσεται μια απεργία πείνας των νοσηλευόμενων στο ίδρυμα. Στις 17 Μαΐου τα μέλη του Συμβουλίου ανεβαίνουν στο Σανατόριο για εξέταση

ανεβαίνει στο ίδρυμα ο κινηματογραφιστής Κ. Γεωργούλης για δύο προβολές,²⁴¹ ενώ τον Απρίλιο του ίδιου έτους δίνονται άλλες δύο παραστάσεις κινηματογράφου για τους ασθενείς. Τον Φεβρουάριο του 1965 όμως το νέο Δ.Σ διαπιστώνει παντελή έλλειψη ψυχαγωγίας και προτείνει την μετάκληση φορητού κινηματογράφου δύο φορές τον μήνα για την ψυχαγωγία των ασθενών. Το κόστος εκτιμάται σε 700 δρχ. το μήνα και βεβαιώνεται ότι υπάρχει οικονομική ευχέρεια ενώ παράλληλα εγκρίνεται η προμήθεια βιβλίων για τον εξοπλισμό της βιβλιοθήκης των ασθενών.²⁴¹ Τελικά τον Αύγουστο του 1965 αγοράζεται κινηματογραφική μηχανή 35 χιλιοστών μετά από διαγωνισμό και αποφασίζεται πριν από την παραλαβή της να πάει επιτροπή στη Θεσσαλονίκη να παρακολουθήσει δοκιμαστική μηχανή.

Τον Απρίλιο του 1967 στον απολογισμό των 14 προβολών κινηματογραφικών ταινιών από τις αρχές του έτους επισημαίνεται ότι οι ταινίες προβάλλονται με την κινηματογραφική μηχανή του ιδρύματος και προέρχονται από τον κινηματογράφο «ΣΟΝΙΑ» ο οποίος είναι ο μοναδικός της πόλης που παρέχει ταινίες στο Σανατόριο.²⁴¹ Από τις δαπάνες όμως μηνός Ιουλίου 1967 προκύπτει ότι και ο ιδιοκτήτης του κινηματογράφου «ΔΙΟΝΥΣΙΑ» Σταύρος Παπαδόπουλος προβάλλει πέντε κινηματογραφικές ταινίες τον Απρίλιο και τον Μάιο και τέσσερις τον Ιούνιο αντί 200 δρχ. η κάθε μία.²⁴¹ Τελικά η ψυχαγωγική αυτή δραστηριότητα της προβολής τεσσάρων ή πέντε κινηματογραφικών ταινιών κάθε μήνα, συνεχίζεται μέχρι και λίγες ημέρες πριν από το κλείσιμο του Σανατορίου (Βιβλίο πρακτικών 1964-65, Κ4, σελ. 31, 55, 82 και Βιβλίο πρακτικών 1965-67, Κ5, σελ. 413, 467-468).

²⁴² Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 716-717.

²⁴³ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 718.

των παραπόνων ασθενών και προσωπικού και για ενημέρωση γύρω από την αιτία της απεργίας. Σύμφωνα με τα πρακτικά, μετά από την εξέταση αρκετών νοσηλευόμενων, διαπιστώνεται ότι η πραγματική αιτία της απεργίας βρίσκεται στα περιοριστικά μέτρα για την έξοδο και κυκλοφορία των ασθενών μετά από κάποια ώρα και η «ολοσχερής» απαγόρευση του καπνίσματος, και όχι η κακή ποιότητα παρασκευής του συσσιτίου (όπως συνήθως). Η απεργία λήγει με συστάσεις από την πλευρά της διοίκησης προς τους νοσηλευόμενους να μην προχωρούν σε τέτοιες ενέργειες χωρίς να έχουν πρώτα υποβάλει τα παράπονά τους στην Διεύθυνση ή στο Διοικητικό Συμβούλιο.²⁴⁴

Λίγους μήνες αργότερα τον Αύγουστο του 1953 οι ασθενείς βρίσκουν την ευκαιρία υποβολής των ιδίων παραπόνων στον ενεργούντα διοικητική επιθεώρηση Δ/ντή Υγιεινής της Γ.Δ.Β.Ε.²⁴⁵ Βλέποντας όμως ότι το μέτρο της παντελούς απαγόρευσης του καπνίσματος προκαλεί αντιδράσεις και κατ' επίφαση συμμόρφωση δημιουργώντας άλλα σοβαρότερα θέματα υγιεινής, αποφασίζουν να χαλαρώσουν κάπως το απαγορευτικό μέτρο περιορίζοντας το κάπνισμα σε τέσσερις φορές την ημέρα, μόνο στο εστιατόριο και μετά φαγητού.²⁴⁶ Παρ' όλα αυτά οι ασθενείς εξακολουθούν να παραπονούνται για διάφορα θέματα. Έτσι εμφανίζονται στη συνεδρίαση της 5^{ης} Αυγούστου 1953 που πραγματοποιείται στο Σανατόριο, σε ομάδες των 25 νοσηλευόμενων, ζητώντας τη χορήγηση φαρμάκων (στρεπτομυκίνης και αντιφυματικού), την τροποποίηση του συσσιτίου με περισσότερα λαχανικά αντί ζυμαρικών, ενώ άλλοι παρουσιάζουν την ζωή τους στο ίδρυμα ως «μαρτυρικήν καὶ ἀφόρητον λόγω τῶν περιοριστικῶν μέτρων τῆς Δ/νσεως, τῆς στενῆς παρακολούθησης παρὰ τὰς λεγόμενας κλίκας τοῦ Διευθυντοῦ καὶ τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ καπνίσματος».²⁴⁷

Οι καταγγελίες τρομάζουν τα μέλη του Συμβουλίου καθώς τα αυστηρά μέτρα του Διοικητικού Διευθυντή έχουν αρνητική επίπτωση στο ηθικό των νοσηλευόμενων και όπως

²⁴⁴ Ο επίλογος της κινητοποίησης των ασθενών κλείνει με σύσκεψη των μελών του Συμβουλίου και των Διευθυντών και την παροχή οδηγιών και λύσεων γύρω από τα θέματα της εποπτείας και των παραπόνων ασθενών και προσωπικού. Η πληροφόρηση, βέβαια, που παρέχεται από τα πρακτικά είναι μονομερής και ελεγχόμενη με συνέπεια να μην παρέχεται σφαιρική, αντικειμενική και ισότιμη άποψη για το θέμα (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 749).

²⁴⁵ «ἤτοι τοῦ μικροῦ χρόνου περιπάτων των, τῆς ἀπαγορεύσεως ἀπομακρύνσεώς των εἰς γύρω πυκνοφύτους ἐκτάσεις, τῆς μὴ χορηγήσεως ἰχθύων καὶ ἀντ' αὐτῶν κρέατος, τῆς παντελοῦς ἀπαγορεύσεως τοῦ καπνίσματος» (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 770).

²⁴⁶ «[...] πλεῖστοι ἐξ' αὐτῶν καπνίζουν ἐκ τοῦ ἐδάφους ὑπολλείμματα καὶ ἄλλοι κατ'ομάδας ἐν τσιγάρον περιφερόμενον ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μέχρι τέρματος πρᾶγμα ὅπερ ἀπὸ ἱατρικῆς πλευρᾶς εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνον [...]» (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 771).

²⁴⁷ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 774.

αναφέρει χαρακτηριστικά ο Πρόεδρος «έλλειπεν από τους ασθενείς το χαμόγελον». Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι πολλοί από τους 124 ασθενείς της δύναμης του Μαΐου 1953 να χάσουν σωματικό βάρος και άλλοι να επιλέξουν την οικειοθελή αποχώρηση. Όσοι παραμένουν είναι τρομοκρατημένοι, και καθώς ο Διευθυντής τους απειλεί με εξιτήριο, επιδιώκουν οι ίδιοι την αμοιβαία μετάθεσή τους σε άλλα σανατόρια, ενώ κανείς ασθενής άλλου σανατορίου δεν επιθυμεί να έρθει στην Πέτρα. Με το θέμα ασχολείται και η εφημερίδα «Άντιφυματικὸς Ἀγών» σε δημοσίευμα της 25^{ης} Ιουνίου 1953, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι «ὁ Μυριδάκης μετέβαλε τὸ Σανατόριον Πέτρας εἰς Στρατόπεδον Συγκεντρώσεως καὶ ὅτι ἔδωσε ἐξετάσεις καὶ ἀπέτυχε». Τελικά το Συμβούλιο με απόφασή του περιορίζει τις αρμοδιότητες του Διοικητικού Διευθυντή προσπαθώντας να επαναφέρει την ηρεμία στο ίδρυμα.²⁴⁸

Τον Σεπτέμβριο του 1953 αντιμετωπίζεται το ζήτημα της μαζικής αποχώρησης ασθενών με εξιτήριο, λόγω συμπλήρωσης 16μηνος παραμονής. Το θέμα απασχολεί το Συμβούλιο και αποφασίζεται η περιοδική αποχώρηση ασθενών των οποίων το όριο παραμονής έχει λήξει, ενώ στην περίπτωση που υπάρχουν κενές θέσεις και για όσους υπάρχει ανάγκη νοσηλείας να παραμένουν και πέραν του «προβλεπόμενου χρονικού ορίου».²⁴⁹ Από την άλλη τον Μάρτιο του 1954, σύμφωνα με το πρακτικό της 568^{ης} συνεδρίασης, μια ομάδα ασφαλισμένων του Ι.Κ.Α δημιουργούν αναστάτωση προκαλώντας την «διασάλευσιν τῆς πειθαρχίας», με σκοπό την παραμονή τους στο ίδρυμα. Αντιδρώντας το Συμβούλιο αποφασίζει να εισηγηθεί στο Υποκατάστημα Ι.Κ.Α Κατερίνης την απομάκρυνση των πέντε υπαιτίων και την διασπορά τους σε άλλα σανατόρια. Η αναφορά αυτού του γεγονότος δεν προσφέρει περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το είδος και την αιτία της αναστάτωσης.²⁵⁰

Από τα μέσα της δεκαετίας του '50 παρατηρείται μια αύξηση του ενδιαφέροντος της κοινότητας για τους φυματικούς του Σανατορίου. Μητρόπολη, Δήμος, κοινότητες και φιλανθρωπικές οργανώσεις προσφέρουν δώρα στις γιορτές (Πάσχα, Χριστούγεννα),²⁵¹ ενώ το Γυμνάσιο Αρρένων Κατερίνης προσφέρει δωρεά 15 φιλολογικών βιβλίων,²⁵² και το Επαγγελματικό και Βιοτεχνικό Επιμελητήριο Κατερίνης άλλα 12 για τον εμπλουτισμό

²⁴⁸ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, Κ101, σελ. 776, 780..

²⁴⁹ Βιβλίο πρακτικών 1948-55, Κ101, σελ. 784.

²⁵⁰ Βιβλίο πρακτικών 1948-55, Κ101, σελ. 949.

²⁵¹ Βιβλίο πρακτικών 1955-59, Κ3, σελ. 253, 260, 261.

²⁵² Βιβλίο πρακτικών 1955-59, Κ3, σελ. 268.

της βιβλιοθήκης των ασθενών.²⁵³ Το ενδιαφέρον των νοσηλευόμενων του Σανατορίου συγκεντρώνει και η μαθητική κοινότητα. Την Κυριακή 30 Μαρτίου 1958 οι μαθητές του Δημοτικού Σχολείου Κάτω Μηλιάς, ενός χωριού που βρίσκεται 16 χιλιόμετρα από την Κατερίνη και πάνω στη διαδρομή για το Σανατόριο, επισκέπτονται το ίδρυμα διανέμοντας φρούτα και μπισκότα στους ασθενείς, «ἐπὶ πλέον δὲ ἐψυχαγωγῆσαν αὐτοὺς διὰ πλουσίου ἐθνικοῦ προγράμματος». ²⁵⁴

Φαίνεται ότι οι δράσεις συγκέντρωσης και διανομής δώρων προς τους ασθενείς με τον καιρό πολλαπλασιάζονται. Ἐτσι το Πάσχα του 1958 το Σανατόριο στέλνει ευχαριστήριες επιστολές σε διάφορες αρχές, οργανώσεις και συλλόγους για δωρεές φρούτων, αυγών, τσουρεκιών, φαρμάκων κ.λ.π. ²⁵⁵ Παράλληλα στις 15 Μαρτίου 1959, τελευταία Κυριακή της Απόκριω, ανεβαίνουν στο Σανατόριο δύο «ακορδιονιστές» για την ψυχαγωγία των ασθενών.²⁵⁶ Το ζήτημα της ψυχαγωγίας θα απασχολήσει και πάλι το Συμβούλιο τον Απρίλιο του 1965 όταν και θα ληφθούν αποφάσεις για την λειτουργία βιβλιοθήκης και την προμήθεια επιτραπέζιων παιχνιδιών. Τόσο τα βιβλία όσο και τα παιχνίδια βέβαια πρέπει να είναι τα ενδεδειγμένα και έτσι περιγράφονται οι θεματικές κατηγορίες και τα είδη που μπορούν να ενταχθούν σε αυτά και θεωρούνται ωφέλιμα και ψυχαγωγικά.²⁵⁷

Τον Ιανουάριο του 1954 η δύναμη των ασθενών έχει ανέβει σε 150 με πρόβλεψη να φτάσει τους 200 με την ένταξη άλλων 50 ασφαλισμένων του Ι.Κ.Α κάνοντας έτσι επιτακτική την ανάγκη πρόσληψης νοσηλευτικού προσωπικού σε υπάρχουσες κενές οργανικές θέσεις.²⁵⁸ Τον Αύγουστο του 1954 ο Γ.Α είναι 19 ετών και παίκτης

²⁵³ Από τις εγκρίσεις δαπανών της 30^{ης} Ιουνίου 1954 μαθαίνουμε ότι πληρώνονται πέντε εισιτήρια για το λεωφορείο του Σανατορίου με επιστροφή για την μετάβαση «ὀρχήστρας πρὸς ψυχαγωγίαν τῶν ἀσθενῶν του Σανατορίου. Πάλι ἀπὸ τις δαπάνες διαπιστώνουμε το ενδιαφέρον του ιδρύματος για τον στολισμό του χριστογεννιάτικου δέντρου²⁵³ και την ψυχαγωγία των ασθενών με την πρόσκληση της ορχήστρας της Εστίας Πιερίδων Μουσών για συναυλία στις 2 Ιανουαρίου 1955 (Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 954 και Βιβλίο πρακτικών 1955-59, K3, σελ. 359).

²⁵⁴ Βιβλίο πρακτικών 1955-59, K3, σελ. 424.

²⁵⁵ Βιβλίο πρακτικών 1955-59, K3, σελ. 438.

²⁵⁶ Βιβλίο πρακτικών 1955-59, K3, σελ. 580.

²⁵⁷ Στο πλαίσιο καθορισμού της μορφής που οφείλει να λαμβάνει η ψυχαγωγία του σανατορικού ασθενή προτείνεται «ἡ προμήθεια διαφόρων παιχνιδιών, ἥτοι σκάκι, ντόμινο, ντάμα, ἐννιάρα, τάβλι (ἀπαγορευμένης αὐστηρῶς της χαρτοπαιξίας) διὰ τὴν ψυχαγωγίαν καὶ ἀπασχόλησιν τῶν ἀσθενῶν κατὰ τὰς μὴ ἀναπauσίμους ὥρας» και «ἡ λειτουργία βιβλιοθήκης ἐν τῷ ἰδρύματι, ἥτις δέον νὰ περιλαμβάνῃ βιβλία ἐγκυκλοπαιδικὰ, θρησκευτικὰ, ἱστορικὰ, ἐλαφρᾶς φιλολογίας καὶ ἐπαγγελματικὰ (πτηνοτροφικὰ, γεωργικὰ, δενδροκομικὰ) ἅτινα θεωροῦνται ὠφέλιμα διὰ τὴν κατάρτισιν καὶ ψυχαγωγίαν τῶν ἀσθενῶν [...]» (Βιβλίο πρακτικών 1965-67, K5, σελ. 25).

²⁵⁸ Βιβλίο πρακτικών 1941-55, K101, σελ. 828-829.

ποδοσφαιρικής ομάδας της Κατερίνης. Σε ένα τοπικό ντέρμπι κάνει αιμόπτυση αλλά δεν το λέει αρχικά στη μητέρα του γιατί είναι ορφανός και δεν θέλει να την στενοχωρήσει. Με τη βοήθεια κάποιου γνωστού πηγαίνει σε γιατρό της πόλης ο οποίος τον εξετάζει, του βγάζει «μια πλάκα» και τον στέλνει για νοσηλεία στο Σανατόριο της Πέτρας. Τον Ιούνιο του 2022 μας μιλάει για την εμπειρία του από τη νοσηλεία στην Πέτρα.²⁵⁹

«Ο γιατρός ήταν πάρα πολύ καλός. Κουτρομανίδης. Ήταν... είχε και ιατρείο εδώ κοντά στην Κατερίνη. Έκατσα, ζήτημα να έκατσα 30 μέρες εγώ. (Στην πραγματικότητα έκατσε 6 μήνες από 23.8.1954 μέχρι 26.2.1955 όπως προκύπτει από το Μητρώο Ασθενών) Δεν είχα... ήμουν συνεχώς αρνητικός, δεν είχα... Δεν ήμουν θετικός. Και έτρωγα με θετικούς, έτρωγα με αρνητικούς. Έστειλε η μαμά μου καλάθι... έστειλε μέλι με βούτυρο αγελαδινό. Με ζύγισε ο Κουτρομανίδης, μου λέει, «θα φύγεις». Από ηλικίες ήταν ο Ε., πιο μικρός από μένα ήταν, και από ηλικίες 70, 80. Και πιο μικρά κορίτσα... είχε πολλά μικρά. Κορίτσα από 20, 25, 30 χρονών είχε πάρα πολλά. Και μέσ' στη μέση είχε εκκλησία. Κάθε πρωί πήγαινα έφτιανα την προσευχή μου εκεί. Είχα τάξει ότι θα 'νάβω ένα καντήλι κι όπως το πήρα ένα καντήλι, το 'βαλα στην εκκλησία μέσα. Και πήγα στο ιατρείο του, μου λέει «είσαι μια χαρά, μη φοβάσαι όπου θες να πας». Ε, ήρθε η σειρά να πάω φαντάρος. Κι εκεί ... με φτιάναν εξέτασ'. Τους εξήγησα ότι έτσι και έτσι για να πάρω αναβολή. Δεν με δώσανε αναβολή. Υπερέτσα 24 μήνες. Δύο χρόνια. Από κει και πέρα, ήρθα εδώ και μάζευα καπνά με τη μαμά μου. Συνέχεια στα καπνά».

Η εντύπωση ή η πεποίθηση την οποία εκφράζει σε όλη τη διάρκεια της αφήγησης είναι ότι δεν είχε τίποτε και ότι η νοσηλεία του, ως εκ τούτου, δεν ήταν απαραίτητη. Σε αντίθεση, όμως, με τα λεγόμενά του, παρατηρούμε ότι δεν αναφέρει ποτέ τη λέξη φυματίωση. Στην ερώτηση αν συνέχισε το ποδόσφαιρο μετά την περιπέτεια με τη υγεία του απαντά:

Αφηγ: Το συνέχισα. Αφού δεν είχα τίποτα, να πούμε, να με βρουν εκεί στο 401 νοσοκομείο. Λέω έτσι και έτσι εγώ, λέω αυτό έχω. «Μια χαρά είσαι», λέει, δεν έχεις τίποτα. Και από δω που είχαμε το γιατρό απάνω...ένας γιατρός ήταν μικρασιάτης (ο Κεχαγιόγλου). Αυτός ο... Κουτρομανίδης λεγόταν, πολύ καλός γιατρός.

Ερευν: Αυτός ήταν ο μικρασιάτης;

²⁵⁹ Απόσπασμα συνέντευξης του Γ.Σ στον Γιάννη Ποικιλίδη στις 12.6.2022.

Αφηγ: Όχι ο μικρασιάτης (εννοεί τον Κεχαγιόγλου) μιλούσε τουρκικά εκείνος. Με πρόσεχε γιατί γνώριζε και τον μπαμπά μου και... πηγαίναμε στο γιατρείο του (τόρα εννοεί του Κουτρουμανίδη). Το γιατρείο του ήτανε... τότες δίναν και συσσίτιο, μάς δίναν συσσίτιο. Πίναμε με ένα κουτάλι μουντέλαιο.

Ερευν: Πού σας το δίναν αυτό; Στο Σανατόριο;

Αφηγ: Όχι εδώ. Εγώ δεν... εξόν από κάτι χάπια που έπαιρνα τίποτα άλλο δεν... ούτε ούτε ενέσεις τίποτα. Αμέσως συνήλθα. Με έβγαλαν εκεί τις ακτίνες μου λέει «Αναστασιάδη θα φύγεις».

Ερευν: Πάντως, δεν είχατε φυματίωση.

Αφηγ: Ναι... τίποτα.

Ερευν: Και ούτε και κολλήσατε φυματίωση.

Αφηγ: Ούτε. Αφού έτρωγα με... ό,τι έστελνε η μαμά μου τα μοίραζα και τρώγαμε όλοι μαζί. Μ' έλεγε άλλος μην πας, μην πας. Δεν έδωνα σημασία.

Ερευν: Εκεί μόνος σας μένατε, πού μένατε εκεί; Μαζί με άλλους;

Αφηγ: Ναι.... 4 άτομα στο δωμάτιο. Πήγες καθόλου προς τα πάνω;

Ερευν: Βέβαια, έχω πάει, ναι. Και πώς ήταν αλλιώς το κλίμα εκεί πέρα; Τι θυμάστε από την... από αυτή την περίοδο;

Αφηγ: Όλο πηγαίναμε στου Γιαγκούλα τη βρύση. Εκεί.

Ερευν: Μπορούσατε να βγείτε και έξω; Μπορούσατε να κάνετε...

Αφηγ: Ναι, να πάμε εκεί, να φάμε, να πιούμε νερό από εκεί, το καλύτερο νερό.

Ερευν: Τι τρώγατε εκεί δηλαδή;

Αφηγ: Εκεί, ότι μας δίναν το παίρναμε μαζί και τρώγαμε εκεί.

Ερευν: Οπότε κάνατε και τις εκδρομές σας.

Αφηγ: Καλά θα ήταν αλλά...

Ερευν: Αυτοί που ήταν εκεί οι άνθρωποι, τι άνθρωποι ήταν αυτοί που ήταν μαζί σας εκεί που νοσηλεύονταν;

Αφηγ: Από άλλα μέρη. Εγώ είχα 4 άτομα, ο ένας ήταν από την Αθήνα, ότι έφερνα μου ζητούσε, τον έδωνα ντομάτες τέτοια. Προπάντως το μέλι και το βούτυρο... ήτανε.

Ερευν: Τι εποχή ήταν όταν πήγατε εκεί;

Αφηγ: Καλοκαιράκι ήτανε, καλοκαιράκι ήτανε. Καλό κλίμα είχε.

Ερευν: Πώς ανεβήκατε πάνω;

Αφηγ: Πού;

Ερευν: Εκεί πάνω. Πώς σας πήγανε; Με αυτοκίνητο; Με τι; Πώς;

Αφηγ: Με πήγε ο αδελφός μου. Βάζω κάτι κλάματα.

Ερευν: Πώς σας πήγε; Με αυτοκίνητο;

Αφηγ: Ναι, με το λεωφορείο.

Ερευν: Με το λεωφορείο; (απορία)

Αφηγ: Είχε κάποιες μέρες που είχε λεωφορείο συνέχεια.

Ερευν: Γιατί βάλατε τα κλάματα;

Αφηγ: Όχι εγώ. Ο αδερφός μου έκλαψε, εκείνος, κι έκλαψα κι εγώ. Σου λέει... Μετά από κάμποσες μέρες ήρθε η μαμά μου με τη θεία. Με τη νύφη της, του αδερφού, του αδελφού της τη γυναίκα. Ήρθαν, με είδαν, το καλάθι γεμάτο.

Ερευν: Και αυτοί με το λεωφορείο;

Αφηγ: Ναι, με το λεωφορείο.

Ερευν: Υπήρχε άλλος, υπήρχαν άλλοι εκεί που ήταν έτσι βαριά; Που ήτανε... που δεν μπορούσανε;

Αφηγ: Είχε, είχε, είχε. Αυτοί οι ηλικιωμένοι πολλοί πεθαίνουν. Πολλοί πεθαίνουν. Αυτός ο Ε, τον γλύτωσε ο γιατρός που σου λέω.

Ερευν: Αυτός είχε φυματίωση;

Αφηγ: Ποιός;

Ερευν: Ο Ε.

Αφηγ: Είχε... είχε και τον έκανε πνευμοθώρακα. Κατευθείαν στον πνεύμονα. Μια ένεση αυτή. Στο πνευμόνι.

Ερευν: Και τον έσωσε;

Αφηγ: «Μ' έσωσε ο γιατρός» (έλεγε ο Ε.).

Ερευν: Αυτός πως είχε κολλήσει; Αυτός ο Ε.;

Αφηγ: Αυτός από μικρός είχανε φούρνο. Τον έπαιρνε ο μπαμπάς του πρωί πρωί στο φούρνο, από κει.

Ερευν: Θα κόλλησε από κάποιον άλλον δηλαδή.

Αφηγ: Ναι.

Ερευν: Τους φυματικούς δεν τους προσέχαν οι άλλοι άνθρωποι; Δηλαδή προσέχαν να μην έρθουν σε επαφή με φυματικό, έτσι δεν είναι; Ήτανε...

Αφηγ: Όλοι στο διάδρομο βόλτες.

Ερευν: Για το σανατόριο (λες).

Αφηγ: Ναι.

Ερευν: Εδώ όταν ήταν κάποιος φυματικός, τον προσέχατε, δεν τον πλησιάζατε έτσι δεν είναι;

Αφηγ: Όχι. Δεν σημαίνει ... Μαζί τρώγαμε με αυτόν τον Ε. Και είχα έναν φίλο απ' το Λιτόχωρο. Τ. Κ. Αυτός την προϊσταμένη την είχε θεία. Τον Δ. αυτοί που ήταν μηχανικοί, ο Κ. και αυτοί. Είχε συγγένεια με αυτούς. Και με... μ' αυτήνα. Τον πρόσεχαν πολύ. Έχει τώρα... δυο χρόνια απ' όταν έσπασα το πόδι έτυχε να 'ναι και κάνα δύο απ' το Λιτόχωρο. Λέω ρε παιδιά «Ζάει αυτό το παιδί; Ο Τ. ο Κ. ζάει;». Π. τον φωνάζαν. Ήταν γεμάτος. Πέθανε. Παλικάρι, γερό.

Ερευν: Ξέρετε εσείς κανέναν άλλον, ο οποίος να πέρασε από τον Σανατόριο;

Αφηγ: Αυτόνα ήξερα.... Τον Ε.... Ήταν και ένας φωτογράφος, τώρα δεν θυμάμαι τ' όνομα τ'.

Ερευν: Κατερινιώτης;

Αφηγ: Στο Λιτόχωρο έμενε.

Ερευν: Το νοσηλευτικό προσωπικό ήταν από δω από Κατερίνη;

Αφηγ: Όχι διάφορες νοσοκόμες. Δηλαδή αυτοί ήταν άρρωστοι, γεννήκανε καλά και μετά μείνανε και γίνανε νοσοκόμοι. Ήταν μία απ' το Μακρύγιαλο πολύ φοβερή νοσοκόμα. Αυτοί ήταν άρρωστοι και ο άντρας της και αυτή. Και ο άντρας της έπιασε δουλειά εκεί καθαριστής και η γυναίκα ήξερε να φτιάχνει ενέσεις. Ε., τη λέγανε. Α. λέγαν τον άντρα της. Αυτά τα θυμάμαι.

Ερευν: Πώς περνούσανε την ώρα τους εκεί οι τρόφιμοι, ας πούμε, του Σανατορίου; Τι κάνανε; Παίζανε κάτι; Ξέρω 'γω παίζανε χαρτιά, παίζανε τάβλι;

Αφηγ: Δεν είχε τέτοια πράματα.

Ερευν: Και πώς περνούσανε την ώρα τους;

Αφηγ: Με βόλτες. Μπορούσες να κατεβείς κάτω, να βγεις γύρω – γύρω το νοσοκομείο. Εκεί ήταν μια έκταση μεγάλη. Άλλοι πηγαίνανε κάτω στη βρύση πίναν νερό από 'κεί. Του Γιαγκούλα η βρύση είναι.²⁶⁰

²⁶⁰Η απόσταση από τη βρύση του Γιαγκούλα υπολογίζεται σε περίπου 3 χιλιόμετρα δύσβατου μονοπατιού και σύμφωνα με πρόσφατη μαρτυρία υπήρχε εκεί κάποιο είδος πρόχειρου εστιατορίου καθώς ήταν πάνω

Ερευν:Εσείς μετά τα επόμενα χρόνια πήγατε καθόλου πάνω στο Σανατόριο;

Αφηγ:Δεν πήγα καθόλου.

Ερευν:Από τότε δηλαδή δεν ξαναπήγατε ποτέ;

Αφηγ:Όχι. Εγώ...ήθελα να πάω, να πάω στην εκκλησία μέσα.

Ερευν:Η εκκλησία λειτουργεί κάθε 21 Νοεμβρίου την ανοίγουνε και γίνεται λειτουργία.

Αφηγ:Μόνο εκεί θέλω να πάω, στην εκκλησία. Και το δωμάτιο ξέρω που ήμουν και όλα. Εγώ γύριζα με το σωβρακάκι και μου λέει ο γιατρός με μάλωνε από κάτω μ' έβλεπε. (γέλιο). Ο δικός μας ο γιατρός, ο μικρασιάτης (εννοεί τον Κεχαγιόγλου).

Ερευν:Το δωμάτιο ήτανε στο ισόγειο ή ήταν στον όροφο;

Αφηγ:Στον πρώτο όροφο.

Ερευν:Όπως μπαίνουμε από την κεντρική είσοδο που ήτανε δεξιά ή αριστερά, θυμάστε;

Αφηγ:Δεξιά.

Ερευν:Δεξιά;

Αφηγ:Μία φορά ήμουν μόνος μου. Μετά ήρθε ένας από την Αθήνα, ήταν. Ό,τι έφερνε η μαμά μου, έπρεπε να τα δοκιμάσει όλα. Αυτοί όλοι ήταν θετικοί. Άλλος από τη Θεσσαλονίκη ήταν, άλλος... Όλοι... οι περισσότεροι ήταν θετικοί.

Ερευν:Οι γυναίκες ήτανε σε διαφορετικό θάλαμο; Σε άλλη πτέρυγα;

Αφηγ:Ξεχωριστά. Σε άλλη πτέρυγα.

Ερευν:Δηλαδή όπως μπαίνουμε, ας πούμε, στην κεντρική είσοδο εσείς ήσασταν δεξιά και αυτές ήταν αριστερά;

Αφηγ:Εμείς ήσασταν όπως μπαίνουμε δεξιά και οι γυναίκες στο βάθος δεξιά. Αφού βγήκα φαντάρος πήγα...πήγα στη «Σωτηρία». Και τι να... Είχα μία πιτσιρίκα που την είχα γνωρίσει και την βρήκα εκεί.

Ερευν:Α, την είχατε γνωρίσει εδώ στο Σανατόριο και τη βρήκατε εκεί.

Αφηγ:Τη βρήκα. Και να έχω επιλοχία τον πρώτον εξάδερφό της. Είχα τη φωτογραφία. Και όπως ανοίγω το πορτοφόλι με τη βλέπουνε. Λέει πού την...; Λέω, έτσι και έτσι με την έδωσε, λέω είχα... Σαν επιστάτης, ήταν ο θείος μου που πήγαινε τα τρόφιμα.

Ερευν:Στο Σανατόριο; (της Πέτρας)

Αφηγ:Ναι. Τα τρόφιμα αυτός τα πήγαινε..

στον παλιό χωμάτινο δρόμο Κατερίνης – Ελασσόνας. Σήμερα το σημείο έχει καλυφθεί από έντονη βλάστηση και δεν είναι πλέον ορατό.

Ερευν: Ποιος ήταν ο θεός σας;

Αφηγ: Μ. λεγόταν.

Ερευν: Αυτός δηλαδή τι ήτανε; Δούλευε στο σανατόριο;

Αφηγ: Ναι, δούλευε στα γραφεία και ότι πράγματα... αυτός τα έστελνε, τα συνόδευε. Και μόλις την είδε ο επιλοχίας (λέει) «που την βρήκες αυτήν την φωτογραφία;» Λέω έτσι κι έτσι, λέω, με την έδωσε ο θεός μου. Μόλις τον είπα έτσι σταμάτησε. Σου λέει...

Ερευν: Εκεί πώς ήτανε στο Σωτηρία; Πώς ήταν τα πράγματα;

Αφηγ: Εκεί βρήκα πολλές που ήταν από δω. Εκεί μέσα. Γιομάτο ήταν εκεί.

Ερευν: Γιατί πηγαίνανε εκεί; Για να αλλάζουνε κλίμα;

Αφηγ: Όχι. Δεν ξέρω γιατί τους πηγαίνουν. Αλλά είχε πολλούς από αυτό το νοσοκομείο εκεί. Ναι, όλες πήγαινα τις χαιρετούσα. Έμπαινα μέσα, δεν...

Ερευν: Δεν φοβόσασταν να μην κολλήσετε;

Αφηγ: Όχι αφού και στο Σανατόριο έπαιζα μπάλα ...έπαιζα μπάλα».

Τον Οκτώβριο του 1955 η δύναμη των ασθενών είναι γύρω στους διακόσιους αλλά η δύναμη του νοσηλευτικού προσωπικού είναι μόλις 13 άτομα, από τα 20 που έχουν προσληφθεί αλλά απασχολούνται σε διοικητικά καθήκοντα.²⁶¹ Τον Ιούλιο όμως του 1956, με αφορμή μια απόφαση του Υπουργείου για τον περιορισμό των πιστώσεων αρχίζουν να ξεδιπλώνονται τα σχέδια για την μετατροπή του Σανατορίου σε Ψυχιατρείο. Ο τοπικός συναγερμός ενεργοποιείται από την υπ. αριθ. 4409/24-7-1956 απόφαση της Διεύθυνσης Οικονομικών Υπηρεσιών του Υπουργείου Κοινωνικής Προνοίας, σύμφωνα με την οποία η μηνιαία επιχορήγηση του ιδρύματος περιορίζεται αυστηρά σε 120.000 δρχ.²⁶²

Στην πορεία όμως της συζήτησης εμφανίζεται για πρώτη φορά η πρόθεση του Υπουργείου για τη μετατροπή του Σανατορίου σε Ψυχιατρείο. Μάλιστα μετά την

²⁶¹ Βιβλίο πρακτικών 1955-59, Κ3, σελ.18.

²⁶² Παράλληλα η έναρξη εφαρμογής του νόμου 3487/55²⁶² ορίζει ότι οι επιπλέον πιστώσεις που θα λαμβάνουν στο εξής τα δύο νοσηλευτικά ιδρύματα της Πιερίας, το Σανατόριο και το Γενικό Νοσοκομείο Κατερίνης, θα κατανέμονται πλέον όχι από την Υγειονομική Περιφέρεια Θεσσαλονίκης αλλά από το Νομαρχιακό Συμβούλιο Υγείας και Ασφαλίσεως που συστήνεται στο Νομό Πιερίας. Δεδομένου όμως ότι από τον Φεβρουάριο μέχρι και τον Ιούνιο του 1956 οι πιστώσεις που έχει στη διάθεσή του το Συμβούλιο είναι 170.000 δρχ καλύπτοντας μόνον το 60% των αναγκών, δημιουργούνται ανεξόφλητες υποχρεώσεις δύο μηνών προς το προσωπικό και τους προμηθευτές. Για να διασφαλισθεί όμως η υποτυπώδης λειτουργία των δύο ιδρυμάτων, αναφέρει ο υπεύθυνος για τον προληπτικό έλεγχο Κ. Κλωνιάς, απαιτούνται μηνιαίως 200.000 δρχ για το Σανατόριο και 65.000 δρχ για το Γενικό Νοσοκομείο (Βιβλίο πρακτικών 1955 – 59, Κ3, Αποφ. 606/6-8-1956, σελ. 134).

ανάγνωση του σχετικού τηλεγραφήματος του βουλευτή Παπαγεωργίου, ρωτάει ο ίδιος «εάν θα πρέπει να υποχωρήσωμεν διὰ τὴν ἴδρυσιν Ψυχιατρείου ἢ νὰ παραμείνῃ Σανατόριον». Στην ερώτηση αυτή ο Νομάρχης απαντά ότι εάν το Υπουργείο αποφάσισε να γίνει Ψυχιατρεῖο πρέπει να γίνει πρώτα η μεταβολή σε Ψυχιατρεῖο και ύστερα η κατάργηση του Σανατορίου με την προϋπόθεση της «εξασφάλισης» των ασθενών γιατί όπως μαθαίνουν από τον Δ/ντή Αποστολίδη στο Ασβεστοχώρι δεν υπάρχουν κενές κλίνες.²⁶³

Καθώς όμως τα νέα για το κλείσιμο του Σανατορίου κυκλοφορούν ήδη στην Κατερίνη ενεργοποιούν τα ασφαλιστικά αντανakλαστικά του τοπικού υποκαταστήματος Ι.Κ.Α. Έτσι στα τέλη Ιουλίου στέλνει επιστολή προς το Συμβούλιο με σκοπό να πληροφορηθεί σχετικά και να μεριμνήσει ανάλογα για τους ασφαλισμένους ασθενείς.²⁶⁴ Λίγες μέρες αργότερα στις 10.8.1956 σε νέα εξαιρετικά επείγουσα διαταγή από το Υπουργείο,²⁶⁵ «περὶ πραγματοποιήσεως οἰκονομιῶν», το ίδρυμα αντιπροτείνει την «μείωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπαλλήλων ἀπὸ 69 εἰς 48 καὶ τὴν μείωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀσθενῶν εἰς 90» προκειμένου να συνεχίσει να λειτουργεί με τις 120.000 δρχ μηνιαίως. Παράλληλα αρχίζουν να λαμβάνονται τα πρώτα μέτρα «οικονομίας» με περικοπές στο πρόγραμμα διατροφῆς «κατὰ δύο συσσίτια κρέατος καὶ τρία πρωινὰ ροφήματα γάλακτος», την επιστροφή αποσπασμένων υπαλλήλων ἀπὸ ἄλλα νοσοκομεία, την απόλυση «ημερομίσθιου» προσωπικού και την χορήγηση εξιτηρίων σε ασθενείς που συμπληρώνουν 12 μήνες παραμονῆς και θεωρούνται κλινικῶς ιαθέντες ἢ βρίσκονται σε σταθεροποιημένη κατάσταση.²⁶⁶ Ἀπὸ τις περικοπές δεν γλυτώνει ούτε ο ιερέας του ιδρύματος ο οποίος απολύεται «δια λόγους οικονομίας», ενώ οι λειτουργίες της Κυριακῆς

²⁶³ Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ πρόταση τοῦ Παπαγεωργίου νὰ κλείσει κάποιο ἄλλο ἀπὸ τὰ 14 Σανατόρια ποὺ λειτουργοῦν στὴν Ελλάδα καὶ ὁποσδήποτε ὄχι ἓνα ἀπὸ τὰ τρία μόνο ποὺ λειτουργοῦν στὴ Βόρεια Ελλάδα (Ασβεστοχώρι, Πέτρα, Καβάλα) ὅπως καὶ ἡ πρόταση γιὰ κινητοποίηση διαμαρτυρίας τῶν τοπικῶν «οργανώσεων» στὴν περίπτωση ποὺ ἀποτύχουν οἱ δικές τοῦ παρεμβάσεις, φαίνονται νὰ εἶναι φραστικοὶ πολιτικοὶ ελιγμοὶ γιὰ ψηφοθηρικοὺς λόγους (Βιβλίο πρακτικῶν Δ.Σ ΣΙΜΠΟ 19.8.1955 – 4.6.1959, Ἀποφ. 606/6-8-1956, σελ. 136).

²⁶⁴ «Ἐν συνεχείᾳ ἀναγινώσκειται τὸ ὑπ' ἀριθμ. 2660/28-7-56 ἔγγραφον τοῦ Ὑποκαταστήματος Ι.Κ.Α Κατερίνης ἵνα καταστήσωμεν ἐνημέρους τῶν μελλόντων νὰ συμβῶσι σχετικῶς μὲ τὴν κατάργησιν τοῦ Σανατορίου, προκειμένου νὰ μεριμνήσουν διὰ τοὺς ἐν Σανατορίῳ νοσηλευομένους ἀσθενεῖς τοῦ Ι.Κ.Α. Τὸ Δ.Σ ἀποφασίζει ὅπως οἱ νοσηλευόμενοι τοῦ Ι.Κ.Α νὰ παραμείνωσι καὶ θὰ διακομισθῶσι τελευταῖοι, ἐφ' ὅσον τὸ ἴδρυμα ἤθελεν μετατραπῇ εἰς ψυχιατεῖον» (Βιβλίο πρακτικῶν Δ.Σ ΣΙΜΠΟ 19.8.1955 – 4.6.1959, Ἀποφ. 606/6-8-1956, σελ. 138).

²⁶⁵ Ο.Υ.Β 4825/394/10-8-1956 ἐγκύκλιος διαταγῆ τοῦ Υπουργείου Κοινωνικῆς Προνοίας.

²⁶⁶ Βιβλίο πρακτικῶν 19.8.1955 – 4.6.1959, Ἀποφ. 606/6-8-1956, σελ. 143.

και των εορτών θα γίνονται πλέον με μετακίνηση ιερέων και πληρωμή κατ' αποκοπή.²⁶⁷ Αυτό που αξίζει να κρατήσουμε ως συμπέρασμα, από τη μελέτη των πρακτικών αυτής της περιόδου, είναι η άμεση προσαρμογή στα νέα οικονομικά δεδομένα που τίθενται από το Υπουργείο και η πρόθεση να συνεχίσει να λειτουργεί μια νοσοκομειακή δομή στην περιφέρεια της Κατερίνης συνεισφέροντας στην τοπική οικονομική δραστηριότητα και την απασχόληση.

Ξαφνικά όμως στις 30 Μαΐου 1957 επισκέπτεται το Σανατόριο ο Διευθυντής Φυματιώσεως του Υπουργείου Κοινωνικής Προνοίας ζητώντας την κατ' εξαίρεση φιλοξενία και πέρα από τον αριθμό των 100 ασθενών για λόγους άμεσης ανάγκης. Έτσι εισάγονται έξι ασθενείς από διάφορους νομούς «λόγω της βαρείας των καταστάσεως»²⁶⁸ και στο επόμενο διάστημα 47 ασθενείς από νομούς της Βόρειας Ελλάδας, ενώ προβλέπεται και η μεταφορά 100 ασθενών από το «Σωτηρία» γιατί θα κλείσει ένα περίπτερο 300 ασθενών.²⁶⁹ Μέχρι τον Αύγουστο του 1958 που εκδίδεται νέα διαταγή αναστολής των εισαγωγών στο ίδρυμα έχουν εισαχθεί δεκάδες ασθενείς δημιουργώντας την εντύπωση επανόδου σε κατάσταση υψηλής κάλυψης των κλινών και αύξησης της σημαντικότητάς του.²⁷⁰

Τον Σεπτέμβριο του 1958 το Συμβούλιο αποφασίζει την υποβολή αιτήματος προς το Υπουργείο για την ανάκληση της αναστολής νέων εισαγωγών για ασθενείς από τον νομό Πιερίας «μὲ βαρείας καταστάσεις οἵτινες ἔχουσιν ἄμεσον ἀνάγκην εἰσαγωγῆς εἰς Σανατόριον».²⁷¹ Τελικά το Υπουργείο επιτρέπει την εισαγωγή μόνο 3-4 έκτακτων περιστατικών από το νομό και μόνο στην περίπτωση που δεν ξεπερνά την προκαθορισμένη δύναμη των 150 ασθενών.²⁷² Όλο αυτό το χρονικό διάστημα το Σανατόριο λειτουργεί με επιστημονικό προσωπικό δύο γιατρούς, τον Επιστημονικό Διευθυντή φυματιολόγο Απόστολο Κουτρομανίδη και τον επιμελητή Σταύρο

²⁶⁷ Βιβλίο πρακτικών 19.8.1955 – 4.6.1959, Αποφ. 606/6-8-1956, σελ. 144.

²⁶⁸ Ο Πρόεδρος σε μια προσπάθεια να πετύχει την επαναφορά στο προηγούμενο καθεστώς κάλυψης των κλινών βρίσκει την ευκαιρία να πει στον Διευθυντή ότι το ίδρυμα μπορεί να φιλοξενήσει και περισσότερους από 200 ασθενείς και ότι η αύξηση του αριθμού των νοσηλευόμενων θα μειώσει το κόστος νοσηλείας (Βιβλίο πρακτικών 1955-59, Κ3, σελ. 266).

²⁶⁹ Βιβλίο πρακτικών 1955-59, Κ3, σελ. 277, 290, 299, 305.

²⁷⁰ Συνολικά μέσα σε 16 μήνες εισάγονται 225 νέοι ασθενείς από τον νομό Πιερίας και άλλους νομούς της Βόρειας Ελλάδας (Βιβλίο πρακτικών 1955-59, Κ3, σελ. 261, 311, 325, 351, 368, 381, 406, 438, 450, 465, 479, 480, 489, 490, 492).

²⁷¹ Βιβλίο πρακτικών 1955-59, Κ3, σελ. 494-495.

²⁷² Βιβλίο πρακτικών 1955-59, Κ3, σελ. 518-519.

Κεχαγιόγλου, έναν βοηθό ακτινολόγου και έναν νοσοκόμο εκτελούντα χρέη βοηθού φαρμακείου.²⁷³

Στη συνεδρίαση της 19^{ης} Νοεμβρίου 1958 το Συμβούλιο συζητά και πάλι «περί της μελετωμένης μετατροπής του Σανατορίου Πέτρας εις Αποικίαν Ψυχοπαθών» και ο κυβερνητικός επίτροπος Σ. Κούμουλος, Διευθυντής του Υγειονομικού Κέντρου Πιερίας, εισηγείται την ανάγκη διατήρησης του Σανατορίου εξηγώντας τους λόγους που επιβάλουν αυτήν την ανάγκη. Σύμφωνα λοιπόν με τον Επίτροπο, στη Μακεδονία με πληθυσμό 3.500.000 κατοίκων λειτουργεί ένα πλήρες Σανατόριο (εννοεί του Ασβεστοχωρίου) και δύο μικρής δυναμικότητας όπως αυτά της Καβάλας και της Πέτρας. Καθώς όμως η νοσηρότητα εξακολουθεί να υφίσταται, ενώ οι υπάρχουσες κλίνες δεν επαρκούν και στη Βόρεια Ελλάδα δεν υπάρχουν ιδιωτικές κλινικές όπως στη Νότια Ελλάδα, η λειτουργία της Πέτρας είναι απαραίτητη. Αποφασίζεται λοιπόν να συγκεντρωθούν στοιχεία που να στηρίζουν την πρόταση και να υποβληθεί σχετικό υπόμνημα στο Υπουργείο.²⁷⁴

Η δεκαετία του '50 κλείνει με την επίσκεψη του Ελβετού ψυχιάτρου και Προέδρου της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Ψυχικής Υγείας Αντρέ Ρεπόν (Andre Repond) στο Σανατόριο στις 1 Ιουνίου 1959. Τον συνοδεύουν υπηρεσιακοί παράγοντες και γιατροί του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης. Σκοπός της επίσκεψης είναι η επιτόπια παρατήρηση των εγκαταστάσεων εν όψει της σχεδιαζόμενης μετατροπής του Σανατορίου σε Ψυχιατρείο.²⁷⁵ Θα περάσει όμως άλλη μια δεκαετία μέχρι τον επόμενο σταθμό της υγειονομικής διαδρομής του ιδρύματος.

4.5 Η δεκαετία του '60. Το Σανατόριο ολοκληρώνει τον κύκλο του.

Η αρχειακή προσέγγιση του Σανατορίου στην δεκαετία του '60 ξεκινάει με ένα μεγάλο κενό 4,5 περίπου ετών, λόγω απώλειας των πρακτικών των συνεδριάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου αυτής της περιόδου. Η πιο σημαντική πληροφορία που αντλείται

²⁷³ Βιβλίο πρακτικών 1955-59, Κ3, σελ. 523,525.

²⁷⁴ Η αύξηση της δύναμης των ασθενών δεν συνοδεύεται και από αύξηση των εσόδων ενώ αντίθετα το Υπουργείο με εμπιστευτικό έγγραφο προειδοποιεί τα νοσοκομεία ότι οποιαδήποτε αύξηση των δαπανών θα πρέπει να την αντιμετωπίζουν μόνα τους. Το Συμβούλιο αποφασίζει ότι η μόνη λύση είναι η αύξηση των κλινών του ΙΚΑ και ανατίθεται στον Πρόεδρο να ζητήσει από τον Διευθυντή του τοπικού ΙΚΑ Κατερίνης να στέλνει ασφαλισμένους για νοσηλεία (Βιβλίο πρακτικών 1955-59, Κ3, σελ. 526,527, 564).

²⁷⁵ Βιβλίο πρακτικών 1955-59, Κ3, σελ. 604.

από τα πρακτικά του Ιανουαρίου 1964 αφορά τη λειτουργία Αντιφυματικού Ιατρείου στην πόλη της Κατερίνης χωρίς να γνωρίζουμε την ακριβή ημερομηνία ίδρυσής του. Το Ιατρείο λειτουργεί με προσωπικό δύο Επισκέπτριες Αδελφές οι οποίες μετακινούνται για υπηρεσία από την Πέτρα προς την Κατερίνη και με Διευθυντή τον φυματιολόγο ιατρό Νικόλαο Καραδήμο.²⁷⁶ Από τις παραγγελίες «συρίγγων και βελόνων δια μαντού» του Απριλίου 1964 συμπεραίνεται η πραγματοποίηση διαγνωστικών εξετάσεων στο Ιατρείο για την ανίχνευση φορέων του βάκिलου της φυματίωσης.²⁷⁷ Τον Φεβρουάριο του 1965 και στο πλαίσιο του Αντιφυματικού Αγώνα, διαπιστώνεται η ανάγκη «χρησιμοποίησεως τοῦ αὐτοκινήτου τοῦ ιδρύματος δια μετάβασιν φυματιολόγου ἱατροῦ εἰς χωρία τοῦ Νομοῦ». Η κινητή αυτή μονάδα, όπως θα την ονομάζαμε σήμερα, στελεχώνεται από το προσωπικό του Αντιφυματικού Ιατρείου, δηλαδή από τις δύο επισκέπτριες αδελφές και τον φυματιολόγο και επισκέπτεται τα χωριά της περιφέρειας μία φορά την εβδομάδα.²⁷⁸

Σε όλη τη διάρκεια λειτουργίας του Σανατορίου η σταθερή προσήλωση των εκάστοτε διοικήσεων στην ορθή και συντηρητική κατανομή των εσόδων, στον περιορισμό της σπατάλης και στην προσπάθεια εξοικονόμησης πόρων μπορεί να ερμηνευτεί με διάφορους τρόπους. Συνδέεται σίγουρα με τις περιορισμένες κρατικές επιχορηγήσεις, όπως καταγράφεται και στην έκθεση McDougal του 1948, και με τις μάλλον αποτυχημένες προσπάθειες αύξησης των εσόδων από την διαχείριση του αγροδοασοκτήματος και των εσόδων από νοσήλια και ασφαλιστικά ταμεία, αφού οι περισσότεροι νοσηλευόμενοι είναι πάντα άποροι και ανασφάλιστοι. Συνδέεται, όμως, και με μια κουλτούρα διαχείρισης των περιορισμένων πόρων, ανακύκλωσης και επανάχρησης ή «μετασχηματισμού» υλικών που έχει εμπεδωθεί από τη μη καταναλωτική, προπολεμική, ελληνική κοινωνία και έχει σφυρηλατηθεί από τις εμπόλεμες δεκαετίες του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα, τον αγροτικοκτηνοτροφικό τρόπο παραγωγής και την εμπειρία στερήσεων της Κατοχής.

Έτσι δεν μας προκαλεί εντύπωση η συνεχής προσπάθεια αξιοποίησης κάθε υλικού από τους εργαζόμενους του Σανατορίου και ειδικότερα των υφασμάτων (με πιο συνηθισμένο τον τύπο του Κάμποτ) για την παραγωγή ενδυμάτων, ποδιών, γαντιών,

²⁷⁶ Βιβλία πρακτικών 1964-65, Κ4, σελ.24,51, 94 και 1965-67, Κ5, σελ. 1.

²⁷⁷ Βιβλίο πρακτικών 1964-65, Κ4, σελ.72.

²⁷⁸ Τον Απρίλιο του ίδιου έτους η κίνηση του Ιατρείου έχει αυξηθεί με αποτέλεσμα να γίνει αποδεκτή η αίτηση μετακίνησης στο Ιατρείο της έμπειρης Προϊσταμένης Νοσηλεύτριας Α.Σ²⁷⁸, και να διαπιστώνεται η ανάγκη πρόσληψης νοσηλευτικού προσωπικού (Βιβλίο πρακτικών 1965-67, Κ5, σελ. 1, 2, 23, 24).

κλινοσκεπασμάτων και άλλων απαραίτητων χρηστικών ειδών. Παρ' όλα αυτά η απόφαση για μετασχηματισμό «πεντακοσίων όκτώ (508) κενών σάκκων έξ αλεύρων ΚΑΡΕ δια τήν κατασκευήν 1) 53 σινδονίων 2) 200 μαξιλαροθηκών 3) 5 μπλουζών μαγείρων 4) 8 ποδιών μαγείρων 5) 14 μάκτρων μαγειρείου και 6) δια τὸ καθάρισμα τῶν κτιρίων 6 σάκκους», δημιουργεί μια έκπληξη ως προς την αξιοποίηση ακόμη και του πιο ευτελούς υλικού, αλλά και μια θλίψη για την μεταποίηση ακόμη και των αλευρόσακων με σκοπό την κατασκευή σεντονιών και μαξιλαροθηκών για τους ασθενείς.²⁷⁹

Ωστόσο η δεκαετία του '60 φέρνει μαζί της νέες τεχνολογικές ευκολίες και αυτοματισμούς στην καθημερινότητα των ανθρώπων αλλά και του Σανατορίου. Έτσι οι λέβητες καυσοξύλων αντικαθίστανται σταδιακά από αντίστοιχους «βαρέως πετρελαίου» (μαζούτ), ενώ ηλεκτρικά ζυμωτήρια, συσκευές «πλύσεως και αποστειρώσεως πινακίων» και «αποστειρώσεως πτυελοδοχείων» κάνουν την εμφάνισή τους και ένα λεωφορείο 28 θέσεων (έστω και μεταχειρισμένο από τα υπάρχοντα του ΚΤΕΛ Κατερίνης) προστίθεται στα οχήματα του ιδρύματος.²⁸⁰

Τα νέα τεχνολογικά μέσα και η παλαιότητα κάποιων άλλων θέτουν στο περιθώριο ή καταργούν παραδοσιακά μέσα και λειτουργίες όπως την εκποίηση του ημιόνου γιατί πλέον δεν χρησιμοποιείται καθόλου, την κατάργηση του βουστασίου αγελάδων αφού η προμήθεια λεωφορείου²⁸¹ το καθιστά ασύμφορο καθώς πλέον θα μεταφέρεται κάθε μέρα φρέσκο γάλα από την Κατερίνη,²⁸² ενώ αποφασίζεται και η εκποίηση του από 12ετίας υπηρεσιακού ποδηλάτου του κλητήρα γιατί όλο χαλάει και κοστίζει η επισκευή του.²⁸³ Εντούτοις τον Ιανουάριο του 1968 αποφασίζεται η αγορά νέου όνου «δια τήν μεταφορᾶν

²⁷⁹ Όσον αφορά τα μυστηριώδη άλευρα ΚΑΡΕ που εμφανίζονται συνεχώς στις μεταπολεμικές διαδικασίες προμήθειας των πρακτικών, η αναζήτηση κάποιας σχετικής μάρκας αλεύρων στο διαδίκτυο αρχικά δεν επέστρεψε κάποιο αποτέλεσμα. Πλην όμως, μια τυχαία καταγραφή κάποιου πρακτικογράφου για προμήθεια αλεύρων CARE αντί για ΚΑΡΕ ξεκλείδωσε το ζήτημα της ερμηνείας των αινιγματικών αυτών αλεύρων. Έτσι γίνεται πια αντιληπτό ότι πρόκειται για άλευρα του μεταπολεμικού προγράμματος CARE της αμερικανικής ανθρωπιστικής βοήθειας ή αλλιώς του συνασπισμού «22 αμερικανικών φιλανθρωπικών οργανώσεων» για την Ευρώπη και φυσικά την Ελλάδα: <https://www.care.org/about-us/our-history/>

²⁸⁰ Βιβλίο πρακτικών 1964-65, Κ4, σελ.17, 18, 30,31,113.

²⁸¹ Πρόταση αγοράς νέου αυτοκινήτου γιατί το υπάρχον τύπου Στέσιον Βάγκον μάρκας Land Rover του 1958 αδυνατεί να εξυπηρετήσει τις αυξημένες ανάγκες του ιδρύματος. Η αδυναμία αυτή συντελεί στην απομόνωση του ιδρύματος και περιορίζει το ενδιαφέρον ιατρικού, διοικητικού και νοσηλευτικού προσωπικού να εργαστεί εκεί με αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλές κενές θέσεις. Προτείνεται η προμήθεια μεταχειρισμένου λεωφορείου έως 28 θέσεων από τα υπάρχοντα του ΚΤΕΛ Κατερίνης για μεταφορά ανθρώπων και διάφορων ειδών (Βιβλίο πρακτικών 1964-65, Κ4, σελ.30-31).

²⁸² Έτσι αποφασίζεται η εκποίηση των 11 αγελάδων και των 3 μόσχων του ιδρύματος τα οποία πωλούνται σε ζωέμπορα της Θεσσαλονίκης αντί 65.000 δρχ. (Βιβλίο πρακτικών 1964-65, Κ4, σελ. 100, 132).

²⁸³ Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.90.

των απορριμμάτων εκτός προαυλίου του Σανατορίου» γιατί ο «μέχρι τουδε χρησιμοποιούμενος ὄνος συνεπεία κάμψεως τῆς υγείας του λόγω τοῦ προκεχωρηκότος τῆς ἡλικίας του δὲν δύναται ν' ἀνταποκριθῇ στὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀναγκαιούντων μεταφορῶν».²⁸⁴ Ἡ ἐλλειψη ὁμως ἀκόμη εναλλασσόμενου ρεύματος ηλεκτρικοῦ δικτύου (το ρεύμα ἐξακολουθεῖ νὰ παράγεται με γεννήτριες) δὲν ἐπιτρέπει τὴν προμήθεια σύγχρονων ψυγείων με ἀποτέλεσμα νὰ συνεχίζεται ἡ προμήθεια πάγου σε παγοκολόνες.²⁸⁵

Απὸ τὴν ἄλλη ἡ ἱατρικὴ καὶ φαρμακευτικὴ πρόοδος δὲν συμπαρασύρει πρὸς ἀναθεώρηση ὅλες τὶς θεραπευτικὲς πρακτικὲς. Ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὶς παραγγελίες ἀλλαγῆς τῶν υφασμάτων τῶν ἀνακλίντρων (σέξ λόγκ) ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ ἀσθενεῖς παρὰ τὴν θεραπευτικὴ ἐπανάσταση ποὺ ἔχουν ἐπιφέρει τὰ ἀντιφυματικά φάρμακα, δὲν ἐγκαταλείπονται οἱ πρακτικὲς τῆς υγειονομιοκρατικῆς παραδοσιακῆς μεθόδου.²⁸⁶ Σὲ εὐθεία σύνδεση με τὶς παραδοσιακὲς πρακτικὲς εἶναι καὶ αὐτὴ τῶν πτυελοδοχείων. Ἐτσι τὸν Ἰούνιο τοῦ 1964 παραγγέλλονται 200 ἐπιτραπέζια πτυελοδοχεῖα γιατί τὰ παλιά «ἐφθάρησαν καὶ παρουσιάζουν θέαμα ἀκαλαίσθητον».²⁸⁷

Ἡ παρατεταμένη συνύπαρξη τοῦ προσωπικοῦ στοὺς ἴδιους ἐργασιακοὺς χώρους δημιουργεῖ πολλὰς φορές συνθήκη γνωριμίας ποὺ οδηγεῖ τελικὰ στο γάμο. Στὴ δεκαετία τοῦ '60 συναντάμε ἀκόμη καὶ μαζικὲς ἀλλαγές ἐπιθέτων τῶν γυναικῶν υπαλλήλων οἱ ὁποῖες υποχρεώνονται νὰ υιοθετοῦν τὸ ἐπώνυμο τοῦ συζύγου τοὺς μεταβάλλοντας παράλληλα τὰ υπηρεσιακὰ καὶ οικογενειακὰ τοὺς στοιχεῖα λόγω γάμου καὶ τεκνοποίησης.²⁸⁸ Τὸ ἰδιαίτερο αὐτὸ χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῶν ἐργαζομένων τοῦ Σανατορίου καὶ στὴ συνέχεια τοῦ Ψυχιατρείου, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι θεωροῦνταν δυσμενὲς ἡ μετάθεση στὴν Πέτρα, περιγράφει με χιούμορ ἡ πρῶν διοικητικὴ υπάλληλος τοῦ Ψυχιατρείου Χ.Τ. σὲ συνέντευξη τῆς 14^{ης} Φεβρουαρίου 2026.²⁸⁹ Τὸ 1975 ἔχει μόλις ἔρθει με μετάθεση ἀπὸ ἄλλο νοσοκομεῖο καὶ τὴν υποδέχονται στὰ γραφεῖα τῆς Κατερίνης:

²⁸⁴ Βιβλίο πρακτικῶν 1964-65, Κ4,

²⁸⁵ Βιβλίο πρακτικῶν 1964-65, Κ4, σελ.23.

²⁸⁶ Βιβλίο πρακτικῶν 1964-65, Κ4, σελ.72.

²⁸⁷ Βιβλίο πρακτικῶν 1964-65, Κ4, σελ.94.

²⁸⁸ Τὸν Μάρτιο τοῦ 1964 ἑξὶ γυναῖκες υπάλληλοι προσκομίζουν ληξιαρχικὲς πράξεις γάμων παλαιότερων ἐτῶν γιὰ επικαιροποίηση μάλλον τῶν υπηρεσιακῶν τοὺς στοιχείων (Βιβλίο πρακτικῶν 1964-65, Κ4, σελ.38-39).

²⁸⁹ Απόσπασμα συνέντευξης τῆς Χ.Τ. στὸν Γιάννη Ποικιλίδη στὶς 1 Φεβρουαρίου 2026.

«Όταν πρωτοήρθα το '75 ήρθα εδώ και κάθισα. Ήμουν στα γραφεία κάτω (της οδού) Κρέσνας, οπότε με βάλαν δίπλα στον κύριο Π. Και με φώναζε ο διευθυντής, ο κύριος Μεταξάς, μου λέει «Τι ακριβώς κάνατε κάτω στο νοσοκομείο;». Λέω «διαιτολόγιο και μη αναλώσιμο υλικό». «Δεν σας λέω» λέει «αυτό, σας λέω τι άσχημο πράγμα κάνατε;». «Δεν έκανα τίποτα» λέω «άσχημο, έχω τον άντρα μου εδώ και πήρα μετάθεση και ήρθα να είμαι με τον άντρα μου μαζί». Μετά ήρθαν τα χαρτιά από κάτω, είδε τις εκθέσεις που είχα και με ξαναφωνάζει μέσα και λέει «Κυρία Τ. μπράβο, συγχαρητήρια, ήρθατε γι' αυτό. Πράγματι είναι για τον άντρα σας (η μετάθεση) τι να πω;»

Ερευν: Γιατί θεωρούνταν όμως δυσμενής;

Αφηγ: Δεν ξέρω, το είχανε δυσμενή, για δυσμενή μετάθεση, και αυτός που έφυγε και ήρθα εγώ στη θέση του, είχε έρθει με δυσμενή μετάθεση από τη Θεσσαλονίκη και έληξε πια αυτή και ξαναγύρισε πίσω, αλλά δεν θυμάμαι πια το όνομα τ', ποιος ήταν που με πήρε και είπε «υπάρχει μία θέση στο ψυχιατρείο».

Ερευν: Για πες αυτήν την ιστορία που είπες για τον Π. όταν πήγες στο γραφείο.

Αφηγ: Στα γραφεία πήγα και με συστήναν, ο κύριος και η κυρία Μ., ο κύριος και η κυρία Β, ο κύριος και η κυρία Τ., ο κύριος και η κυρία....ποιός ήταν... ο Α. ήταν. Η κυρία Α. λέει ήταν πάνω στο ... ράφτρια. Αυτός και άλλος ένας ήτανε εκεί πέρα ο Χ., ο κύριος Χ. και η γυναίκα του ήταν αυτή. Λέω καλά, ζευγάρια και τέτοια, πάμε στον κύριο Π., λέει «ο κύριος Π.». (Λέω) «Χάρηκα πολύ, η γυναίκα σας;». Λέει «Στο σπίτι την έχω, δεν την έχω να στη γνωρίσω εδώ» (γέλια). (Ο κύριος Π. ήταν ο μόνος του οποίου η γυναίκα δεν ήταν εργαζόμενη στο ίδρυμα).

Ερευν: Γιατί όμως συνέβαινε αυτό;

Αφηγ: Γιατί μέναν επάνω. Όλοι, ήτανε... οι πιο πολλοί ήτανε ασθενείς στο σανατόριο. Και οι άνθρωποι μέναν επάνω, οπότε κάναν τις βόλτες τους επάνω... Από εκεί και πέρα βγαίνουν μία φορά την βδομάδα και κατεβαίνουν κάτω και αυτοί έγιναν ζευγάρια... Και όταν έγινε το ψυχιατρείο, σταμάτησε το σανατόριο, πήραν όποιος ήξερε ότι ήταν καλοί, είχαν τελειώσει το γυμνάσιο ή έστω και πρακτικές νοσοκόμες και τέτοια, τους πήραν και τους βάλαν στο ψυχιατρείο. Και οι πιο πολλοί ήτανε ζευγάρια καμωμένα.

Τη δεκαετία του '60 εμφανίζονται και οι πρώτοι ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι με πτυχία πανεπιστημίων όπως ο Προϊστάμενος Οικονομικών Υπηρεσιών με πτυχίο Οικονομικών & Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ, η Γραμματέας με πτυχίο Νομικής ΑΠΘ και

η Λογίστρια με πτυχίο Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής Θεσ/νίκης.²⁹⁰ Λίγο αργότερα θα ακολουθήσουν και οι αδελφές νοσοκόμες με πτυχία νοσηλευτικών σχολών. Ο αέρας εκσυγχρονισμού που φαίνεται να φυσά στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '60 συμπαρασύρει και τις διαδικασίες της εσωτερικής λειτουργίας του ιδρύματος.²⁹¹

Στις 19 Μαρτίου 1965 δίνεται πειθαρχικό εξιτήριο στον ασθενή Α.Ρ για λόγους που δεν αναφέρονται στα πρακτικά. Φαίνεται όμως ότι η αποβολή του ασθενή προκαλεί κάποια γεγονότα στο ίδρυμα αλλά και την αντίδραση της «Πανελλήνιας Ένωσης Ανασφαλιστών Φυματικών» αφού ο Ρ. και άλλοι τρεις ασθενείς στέλνουν σχετική καταγγελία στην εφημερίδα «Δημοκρατική Αλλαγή» της 29^{ης} Μαρτίου 1965.²⁹² Μια άλλη περίεργη απόφαση του Συμβουλίου, χωρίς αιτιολόγηση, αναφέρεται στην οριοθέτηση του περιπάτου των ασθενών. Στη συνεδρίαση της 2ας Αυγούστου 1965 προτείνεται όπως «οί ασθενείς περπατούν μόνο προς την κατεύθυνση του "Σωληναρίου" (τοποθεσία εκτός του περιβόλου) μη άπομακρυνόμενοι εκ του ιδρύματος πέραν των 300 μέτρων, εντός δὲ τοῦ περιβόλου του Σανατορίου νὰ τοποθετηθοῦν πινακίδες ἀπαγορεύουσας τὴν διέλευσιν τῶν ἀσθενῶν πρὸς τὸ κτίριον τοῦ προσωπικοῦ καὶ πρὸς τὸ μηχανοστάσιον, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων καὶ προστριβῶν μετὰ τοῦ προσωπικοῦ». ²⁹³

Τον Οκτώβριο του 1965 το ίδρυμα ασχολείται με την παράνομη εγκατάσταση κατοίκων του χωριού Σκοτεινά σε τοποθεσία επί του 20^{ου} χιλιομέτρου της οδού Κατερίνης - Ελασσόνας. Επιτροπή των κατοίκων υποβάλλει αίτηση προς το Συμβούλιο για την εξαγορά της έκτασης «αντί ευλόγου τιμήματος» ενώ το ίδρυμα υποβάλλει μήνυση και αίτηση για λήψη προσωρινών μέτρων.²⁹⁴ Δυο χρόνια αργότερα στη συνεδρίαση της 11^{ης} Ιουλίου 1967 το Συμβούλιο αποφασίζει την δωρεάν παραχώρηση έκτασης 180 στρεμμάτων στο Υπουργείο Κοινωνικής Προνοίας – Διεύθυνση Λαϊκής Στέγης για την

²⁹⁰ Βιβλίο πρακτικών 1964-65, Κ4, σελ.214 (6.1.1965).

²⁹¹ Στις αρχές του 1965 αποφασίζεται η εφαρμογή της ιεραρχικής προσφυγής του προσωπικού μέσω του Διοικητικού Διευθυντή. Εφιστάται λοιπόν η προσοχή στην αποφυγή ενόχλησης των μελών του Δ.Σ «πρὸς ἐπίλυσιν προσωπικῶν ἢ ὑπηρεσιακῶν θεμάτων» με επισκέψεις «εἰς τὰς οἰκίας ἢ τὰ γραφεῖα τῶν μελῶν τοῦ Δ/κοῦ Σύμ/λιου». Παράλληλα τονίζεται η απαγόρευση της «παλαιᾶς κακῆς συνήθειας τοῦ νὰ ἐνοχλοῦν διὰ ὑπηρεσιακὰ θέματα τρίτα πρόσωπα» και ειδικότερα «τοὺς κ.κ Βουλευτὰς τοῦ Ν. Πιερίας καὶ τοὺς ἰδιαιτέρους αὐτῶν» (Βιβλίο πρακτικών 1964-65, Κ4, σελ.226).

²⁹² Η υπόθεση συζητείται στη συνεδρίαση της 2ας Απριλίου 1965 και αποφασίζεται ότι οι ενέργειες του Προέδρου και της Διεύθυνσης είναι οι ενδεδειγμένες χωρίς να μάθουμε περισσότερα για το λόγο της καταγγελίας (Βιβλίο πρακτικών 1965-67, Κ5, σελ.22).

²⁹³ Βιβλίο πρακτικών 1965-67, Κ5, σελ.85.

²⁹⁴ Βιβλίο πρακτικών 1965-67, Κ5, σελ.120,123 (18.10.1965).

στεγαστική αποκατάσταση των κατοίκων των Σκοτεινών.²⁹⁵ Στο μέλλον θα ακολουθήσουν και άλλες παραχωρήσεις τμημάτων του κτήματος του Σανατορίου για την στεγαστική αποκατάσταση των κατοίκων του νέου χωριού με την ονομασία Φωτεινά και για τους ακτήμονες του χωριού Λόκοβη (σημερινή Πέτρα).

Το πρόβλημα της παραμονής σε έναν μολυσματικό χώρο εργασίας με τον κίνδυνο της μετάδοσης να αποτελεί καθημερινή πραγματικότητα σίγουρα απασχολεί μόνο τους «υγιείς». Ο Κ.Κ. προσλαμβάνεται σε θέση υδραυλικού του ιδρύματος μετά από προκήρυξη πρόσληψης προσωπικού της 8^{ης} Δεκεμβρίου 1967. Έχει τελειώσει την Βασιλική Τεχνική Σχολή της Λέρου, έχει προϋπηρεσία και επιλέγεται λόγω προσόντων αντί υποψηφίου προτεινόμενου από τον «Σύλλογο Παλαιών Πολεμιστών κατά του Συμμοριακού Αγώνος».²⁹⁶ Σε συνέντευξη της 18^{ης} Δεκεμβρίου 2022 ερωτάται αν τον τρώαζε το γεγονός ότι εργαζόταν σε Σανατόριο και μπορούσε να κολλήσει:

«Ναι, κάποια στιγμή υπέβαλα αίτηση για να φύγω. Γιατί κάποιος από κει που εργαζόταν στο ψυχιατρείο (εννοεί σανατόριο) γιατί πολλοί εργαζόταν, ας πούμε, εργαζόμενοι ήταν αφού αποθεραπευθήκανε, ας πούμε, τους κρατήσανε επάνω για υπάλληλους, νοσοκόμους, βοηθοί, ας πούμε, ξέρω 'γω σε κάποιες δουλειές. Ένας εξ αυτών, ας πούμε, μου είπε «Καλά ρε εσύ, παρθένος οργανισμός, ας πούμε, καινούργιος, πώς ήρθες, λέει, εδώ; Δεν φοβάσαι να μην κολλήσεις;». Εκεί ήταν πράγματι με προβληματίσε, ας πούμε. Κι έκανα μία αίτηση, ας πούμε, αίτηση έκανα παραίτησης να φύγω»».²⁹⁷

Στη συνέχεια σε ερώτηση σχετικά με τους λόγους που τον έκαναν να ανακαλέσει την αίτηση παραίτησης αναφέρεται στην προτροπή του Διοικητικού Διευθυντή Δημητρίου Μεταξά αλλά και στη πειστική στάση του γιατρού Κεχαγιόγλου²⁹⁸ απέναντι στο φόβο της μετάδοσης με λόγια αλλά κυρίως με πράξεις:

²⁹⁵ Βιβλίο πρακτικών 1965-67, Κ5, σελ.461-462.

²⁹⁶ Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ. 59-61.

²⁹⁷ Συνέντευξη Κ.Κ στον Γιάννη Ποικιλίδη, 18.12.2022, 41:58.

²⁹⁸ Στις αρχές Σεπτεμβρίου 1968 παραιτείται για λόγους υγείας ο επιμελητής γιατρός Σταύρος Κεχαγιόγλου μετά από 14 χρόνια υπηρεσίας στο ίδρυμα. Η περίπτωση αυτού του πρώην στρατιωτικού γιατρού είναι μοναδική στην ιστορία του Σανατορίου γιατί είναι ο μόνος γιατρός που δεν σταμάτησε να διαμένει συνεχώς στο ίδρυμα. Στα πρώτα χρόνια λειτουργίας του Σανατορίου συμμετέχει και στο Συμβούλιο σε προσωρινή αναπλήρωση άλλου μέλους. Σε αναγνώριση της προσφοράς του αποφασίζεται «όπως όνομασθῇ ἡ βορεία πτέρυξ τοῦ πρώτου ὀρόφου (ἰσογείου) εἰς "Πτέρυγα Σταύρου Κεχαγιόγλου", τὰ ἀποκαλυπτήρια δὲ τῶν ἐπιγραφῶν θὰ γίνονιν ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ τὴν 21ην Νοεμβρίου 1968» την ημέρα δηλαδή της γιορτής των Εισοδίων της Θεοτόκου στην οποία είναι αφιερωμένος ο ναός (Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.243-244)

«Αυτός ο γιατρός που λέω, (εννοεί τον Κεχαγιόγλου) ήτανε... επειδή δεν πηγαίναν γιατροί, ας πούμε, τότε είχαμε... τον είδα, έκανε, πήρε ακριβώς... οι ασθενείς, ας πούμε, συνήθως, τότε με το σανατόριο, ήταν όλο... γκρινιάζανε, το γάλα είναι άγλυκο, το τσάι δεν είναι γλυκό, ξέρω 'γω και έπαιρνε και δοκίμαζε εκείνη την ώρα, έπινε έτσι αυτό απ' το ποτήρι του ενός ασθενή που ήξερε αυτός ότι ... γιατί από ότι λέγανε, ένας που έρχεται, ας πούμε, είναι με φυματίωση ενεργή, μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα εάν κάνει θεραπεία γίνεται αρνητικό, δηλαδή δεν μεταδίδει. Δεν μεταδίδει... είναι μικρόβιο, ας πούμε, αδρανοποιείται, δεν ξέρω, τώρα να μην μου ζητήσετε τέτοια πράγματα που δεν γνωρίζω. Δεν μπορεί να μεταδώσει, οπότε δοκιμάζει και «ήπια» λέει «από αυτό», ας πούμε, για αυτό και το... εγώ τον είπα «γιατρέ, δεν φοβάστε να μην κολλήσετε;». Δεν ξέρω πώς πήρα αυτό το θάρρος, τώρα θράσος πήρα, πες το εσύ. Και μου λέει «άκουσε παιδί μου» λέει «ναι, μη φοβάσαι, δεν θα κολλήσεις και δεν κολλάς, μη φοβάσαι». Αυτός, ας πούμε, έτσι θα είναι, και με έβγαλε το φόβο, ας πούμε».²⁹⁹

Το ζήτημα της ομαλής επανένταξης των ασθενών στο κοινωνικό ή οικογενειακό περιβάλλον απασχολεί τους ίδιους αλλά και τους επαγγελματίες φροντιστές τους. Όπως αποδεικνύεται από τους διάφορους τρόπους που επιλέγονται για την παραμονή τους στο ίδρυμα (υπαλληλοποίηση, διαμαρτυρία, αξιοποίηση δικτύων εξυπηρετήσεων για ψηφοθηρικούς λόγους κ.λ.π) δεν είναι μια εύκολη και ρεαλιστική απόφαση. Το κοινωνικό στίγμα αλλά και η μακρόχρονη απομάκρυνση από το κοινωνικό και επαγγελματικό περιβάλλον καθιστούν την αποχώρηση από δύσκολη έως αδύνατη.

Για τις μετακινήσεις των ασθενών, για τις συνήθειές τους, για τους «επαγγελματίες» ασθενείς, για τις σιωπές τους αλλά και για τις αποδημίες τους, μας λέει ο πληροφοροφρητής Κ.Κ.³⁰⁰

Ερευν: Αυτοί οι ίδιοι, ας πούμε, που μέναν εκεί υπήρχε κάποια φύλαξη για αυτούς; Δηλαδή υπήρχαν κάποιες απαγορεύσεις, μάλλον δηλαδή, δεν έπρεπε να φύγουν από το χώρο του σανατορίου; Μένανε επειδή θέλανε;

Αφηγ: Μα έπαιρναν άδεια και κατέβαιναν στην Κατερίνη. Έπαιρναν άδεια, ας πούμε, και κατεβαίνουν, ας πούμε, και γυρίζανε. Έφευγαν, ξέρω 'γω το πρωί και ερχόταν το μεσημέρι επάνω. Δεν απαγορευόταν, ας πούμε, [...].

²⁹⁹ Απόσπασμα συνέντευξης του Κ.Κ στον Γιάννη Ποικιλίδη στις 18.12.2022.

³⁰⁰ Απόσπασμα συνέντευξης του Κ.Κ στον Γιάννη Ποικιλίδη στις 18.12.2022.

Ερευν: Την περίοδο αυτή που λειτουργούσε ως σανατόριο αυτοί οι άνθρωποι, οι οποίοι κατά τα άλλα, ας πούμε, ήτανε, δηλαδή είχαν το θέμα της υγείας τους, αλλά θα μπορούσαν, ας πούμε, να έχουν... για παράδειγμα, να πιούνε ένα κρασάκι, θα μπορούσαν να κάνουν κάτι; Γινόντουσαν τέτοια πράγματα στο...

Αφηγ: Όχι στο νοσοκομείο στο χώρο εκεί όχι, όχι όχι. Καταρχήν δεν υπήρχε μέρος που να το κάνεις και γιατί; Άλλωστε δεν τους ...δεν ξέρω, δεν τους επιτρέπαν να πιουν κιόλας, ας πούμε. Και όταν φεύγαν με άδεια τους λέγανε, ας πούμε, ότι να παίρνουν τα φάρμακά τους και να μην κάνουν και αυτήν την κατάχρηση. Κάποιοι, μπορώ να σας πω ότι κάποιοι... οι οποίοι τους λέγαμε «επαγγελματίες», ας πούμε, διότι αυτοί ήθελαν να περάσουν όλη τους τη ζωή, την περνούσανε μέσα στο σανατόριο. Βγαίνανε έξω με άδεια και πηγαίνουν και... σε σημείο που περπάτησα. Πίνανε τόσο πολύ που τους βλέπεις και ερχόταν μες στο λεωφορείο μπαίνουν και ήταν κατουρημένοι, που λέει ο λόγος τώρα, τι να σου πω; Δεν...σε αυτούς γινόταν, με τους ασθενείς τους ψυχιατρικούς, όχι, ας πούμε κάτι τέτοιο δεν συνέβαινε.

Ερευν: Τους λες επαγγελματίες μέσα σε εισαγωγικά;

Αφηγ: Επειδή, ναι, πολλοί ήταν αυτό, ναι, διότι ξέρεις αυτοί πολλοί από αυτούς, επικοινωνούσαν, ας πούμε, με επιστολή, ας πούμε, με γράμματα και ζητούσαν από κάποιο άτομο... πώς γνωρίζανε, δεν ξέρω, κάποιες αυτές οργανώσεις γυναικείες χριστιανικές, ας πούμε και αυτό, και ζητούσαν χρήματα. Και τους στέλνανε,, παρόλα αυτά, τους στέλνανε, ας πούμε, αυτοί. Αυτό επειδή είπαμε είναι λογικοί, ας πούμε, η κοινωνία... δεν είναι ψυχασθενείς. Ξέραν και ζητούσαν ας πούμε χρήματα, βοήθεια, δηλαδή οι άνθρωποι αυτοί.

Ερευν: Εκμεταλλευόντουσαν δηλαδή το γεγονός ότι βρίσκονταν σε αυτή τη θέση...

Αφηγ: Ναι ας πούμε.

Ερευν:...και τη δομή που τους φιλοξενούσε. Δηλαδή λες ότι ήταν επαγγελματίες, δηλαδή κατέβαιναν, ας πούμε, και ξανανέβαιναν.

Αφηγ: Ναι, κατεβαίνουν κάτω, ας πούμε, αυτοί δεν φεύγαν, φεύγαν από το... από το Σανατόριο, πηγαίνουν στα σπίτια τους, ξέρω 'γω και ξαναεπιστρέφαν πίσω. Ερχόταν πίσω, δεν είναι... αυτούς έτσι τους χαρακτηρίζαν τότε, ας πούμε, αυτός είναι επαγγελματίας έλεγαν, ας πούμε, τώρα.³⁰¹ Όχι ότι επισήμως, ας πούμε, είχε χαρακτηριστεί έτσι, αυτό, ας

³⁰¹ «Βαρέως πάσχοντες» ασθενείς οι οποίοι καταλήγουν στα σανατόρια λίγο πριν πεθάνουν χαρακτηρίζονται από τους μελετητές των σανατορίων ως «περαστικοί» λόγω της μικρής ή ελάχιστης νοσηλείας τους. Από την άλλη μακροχρόνιοι ή επανοσηλεύομενοι ασθενείς χαρακτηρίζονται ως «επαγγελματίες» λόγω της σταθερά περιοδικής τους σχέσης με τα σανατόρια (Μουστάνη-Τζαφλήρης 2008, 397-398). Η αποχώρηση

πούμε, το λέγαμε εμείς εκεί, ας πούμε. Ότι φεύγει και ερχόταν. Πολλοί, ας πούμε, κατεβαίνουν κάτω και πίνανε τσίπουρα τέτοια και γυρίζαν, ας πούμε, σας είπα σε κατάσταση, ας πούμε που...Αυτά συμβαίνουν, ας πούμε. Μετά τόσα χρόνια κλεισμένοι μέσα εκεί όταν βγαίνουν ξεδίνουν, ας πούμε.

Ερευν: Αυτούς που θάβονταν εκεί, προφανώς ήταν άνθρωποι τους οποίους δεν αναζητούσαν οι δικοί τους.

Αφηγ: Κοίταζε ειδικά με το... τους ψυχιατρικούς. Ναι, κάποιοι δεν τους αναζητούσαν. Για τους φυματικούς πολλοί, ας πούμε, τους αναζητούσαν, τους παίρναν τους δικούς τους. Αυτοί που ήταν από μακριά, ας πούμε, μέναν στα αζήτητα και τους θάβανε εκεί πάνω, ας πούμε. Δεν είχε όταν εγώ πήγα, ας πούμε, ... επί σανατορίου δεν είχε, ας πούμε, πεθαμένους πολλούς, δεν πεθαίνουν επί σανατορίου άνθρωποι. Δεν πεθαίνουν άνθρωποι. Δεν είχαμε θανάτους, δεν ξέρω, ας πούμε. Θανάτους επί σανατορίου δεν είχαμε, επειδή ίσως αυτοί οι άνθρωποι θεραπευόταν, ας πούμε, γινότανε ας πούμε, μπορούσε.³⁰² (Ο πληροφορητής προσλαμβάνεται στα τέλη του 1967 όταν η φυματίωση πλέον αντιμετωπίζεται θεραπευτικά).

Ερευν: Εσύ όταν πήγες εκεί είχες προφανώς και παλιούς υπαλλήλους, έτσι; Αυτοί σου λέγανε ιστορίες για παλιότερα, μιλούσανε, έτσι; Στο λέω επειδή δεν είμαστε σε θέση να βρούμε παλιότερους.

Αφηγ: Κοίταζε δεν, όχι, δεν συζητούσαν, ας πούμε. Κοίταζε ο κάθε ασθενής που πέρασε, ας πούμε σαν σανατόριο δεν συζητούσε την περίπτωσή του. Οι περισσότεροι το αποφεύγανε, ας πούμε. Τώρα για λόγους ας πούμε, καταλαβαίνετε, ας πούμε ότι όλοι θέλαν να κρυφτούν, ας πούμε, να μην το συζητήσουν ότι υπήρξαν. Δεν ήθελαν, ας πούμε. Για αυτό σας είπα ότι είναι μία ασθένεια που μάλλον είναι ζηλόφθονη. Δεν ήθελαν, ας πούμε, να ήξερε ο άλλος ότι ήταν...

των ασθενών μετά τη συμπλήρωση του ανώτατου ορίου παραμονής στο ίδρυμα δεν είναι πάντα μια αυτονόητη και απλή διαδικασία.

³⁰² «Κάποιοι ασθενείς πέθαιναν. Τότε έστελνα τηλεγράφημα στους συγγενείς (ήταν και αυτό στις αρμοδιότητές μου) αν θα πάρουν το νεκρό ή όχι. Πολλοί δεν μας απαντούσαν καθόλου. Μία περίοδο έρχονταν οι φοιτητές της ιατρικής και έπαιρναν τους νεκρούς για άσκηση. Αλλιώς τους θάβαμε στο νεκροταφείο του Σανατορίου. Υπήρχε και ένας νεκροθάλαμος κοντά στο Φαρμακείο. Και εκεί κοντά ήταν και τα Μαγειρεία του Σανατορίου. Η καθαριότητα ήταν σχολαστική. Ο χώρος δεν ήταν περιφραγμένος ούτε υπήρχαν κάγκελα στα παράθυρα. Αυτά προστέθηκαν μετά κατά τη μετατροπή του σε Θεραπευτήριο» (Μαρτυρία πρώην εργαζόμενου στο Σανατόριο στις Ρ. Παρασκευαΐδου και Γ. Καραθάνου, 16 Μαΐου 2015)

Στα τέλη Ιουνίου 1968 ο φυματιολόγος γιατρός Ν. Καραδήμος αναφέρει στο Συμβούλιο ότι ένας αριθμός έξι ασθενών έχουν εξαντλήσει από καιρό το «προβλεπόμενον ανώτατον όριον νοσηλείας» αλλά επιμένουν να παραμένουν στο ίδρυμα «είτε διὰ λόγους κοινωνικούς, είτε διατι ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τῶν οἰκείων τους». Το Συμβούλιο αποφασίζει να σταλούν έγγραφα στους οικείους για να τους παραλάβουν και σε περίπτωση που δεν έχουν συγγενείς «θὰ ληφθῇ περὶ τούτων σχετική ἀπόφασις εἰς προσεχῇ Συνεδρίαση». Επειδή όμως δεν συναντάμε το θέμα σε μελλοντική συνεδρίαση είναι πιθανόν να παραλήφθηκαν από συγγενείς ή να μεταφέρθηκαν σε άλλα σανατόρια με το κλείσιμο της Πέτρας.³⁰³

Την ημέρα της γιορτής της 21^{ης} Νοεμβρίου 1968 συγκαλείται από τον Νομάρχη Πιερίας έκτακτη συνεδρίαση στο γραφείο της Διευθύνουσας Αδελφής στο Σανατόριο με τη συμμετοχή πέντε μελών του Συμβουλίου, του κυβερνητικού επιτρόπου, του Διοικητικού Διευθυντή, στρατιωτικών και αστυνομικών αρχών (τον Στρατιωτικό Διοικητή και τον Διοικητή της Δ/σης Χωροφυλακής) αλλά και της τοπικής πολιτικής ηγεσίας (τον Δήμαρχο, τον Αντιδήμαρχο και τον Πρόεδρο του Δημοτικού Συμβουλίου). Με την έναρξη της διαδικασίας ο Νομάρχης ανακοινώνει στους παρευρισκόμενους ότι «ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Κοινωνικῆς Προνοίας ἐλήφθη ἀπόφασις μετατροπῆς τοῦ Σανατορίου εἰς Ψυχιατρικὸν Νοσοκομεῖον, οὐχὶ ὑπὸ τὴν μορφή ἀποικίας ψυχοπαθῶν ἀνιάτων, ἀλλὰ ὡς ψυχοθεραπευτικὸν (μικτόν)» και επισημαίνει ότι πρέπει να τεθεί σε λειτουργία μέσα σε έξι μήνες.³⁰⁴

Διευκρινίζεται επίσης ότι για να συμβεί αυτό θα πρέπει να προηγηθούν εργασίες επισκευής και συντήρησης των κτιρίων, η αντικατάσταση των ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων, η περίφραξη του γύρω χώρου με συρματοπλέγματα καθώς και η ασφαλτόστρωση του δρόμου που συνδέει το ίδρυμα με την εθνική οδό Κατερίνης Ελασσόνας. Ενημερώνει επίσης τους παριστάμενους ότι εντός των ημερών αναμένεται «αρμόδιος καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» ο οποίος θα δώσει οδηγίες και κατευθύνσεις για τις αναγκαίες τροποποιήσεις και διαρρυθμίσεις που απαιτούνται προκειμένου να αρχίσουν το συντομότερο οι εργασίες.³⁰⁵

³⁰³ Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ. 200-201.

³⁰⁴ Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ. 293.

³⁰⁵ Στο πλαίσιο των έργων που απαιτούνται περιλαμβάνεται ακόμη η σύνδεση με το δίκτυο της Δ.Ε.Η, η τοπογραφική αποτύπωση του εδάφους και η κάτοψη των κτιριακών εγκαταστάσεων, η διακομιδή των

Τελικά στο διάστημα μεταξύ 13 Μαρτίου και 4 Απριλίου 1969 διακομίζονται οι ασθενείς σε άλλα σανατόρια και ξεκινούν οι εργασίες μετατροπής του Σανατορίου σε Ψυχιατρείο. Παράλληλα γίνονται ενέργειες για την τακτοποίηση των υφιστάμενων υπαλλήλων με απόσπαση σε άλλες υπηρεσίες καθώς μένουν χωρίς αντικείμενο εργασίας, εκτός από κάποιους που συνεχίζουν να εκτελούν εργασίες στις εγκαταστάσεις της Πέτρας.³⁰⁶

Στο μεταξύ οι εργασίες μετατροπής συνεχίζονται με καθυστερήσεις, παρατάσεις, αστοχίες αλλά και μερικές ολοκληρώσεις τμημάτων του έργου.³⁰⁷ Τοποθετούνται κάθετες σωληνώσεις στα μπαλκόνια τις οποίες ονομάζουν περιφράξεις για την αποτροπή ατυχημάτων, προσδίδοντας ταυτόχρονα στα κτίρια όψη φυλακής.³⁰⁸ Για την αλλαγή της όψης του ιδρύματος ο πληροφορητής μας Κ.Κ έχει διαφορετική άποψη:³⁰⁹

Ερευν: *Να πούμε για τα κάγκελα αυτά που υπάρχουν; Αυτοί οι σωλήνες; Πότε τοποθετήθηκαν;*

Αφηγ: *Το '69. Αυτά γίνανε, βεβαίως, έπρεπε να είναι επειδή υπήρχε φόβος, ας πούμε, για να πέσουν από κει από τις βεράντες. Γίναν έτσι ούτως ώστε να μην μπορούν να είναι εκεί, ας πούμε. Θα είχαμε... αυτό... ίσως και αυτοκτονίες, ας πούμε. Εκτός του ότι θα υπήρχαν πολλά ατυχήματα ή σπασίματα, είτε οι ίδιοι, ξέρω 'γω, λόγω ότι δεν θα μπορούσε να.... Και τα παράθυρα και πολλοί λέγανε ότι είναι φυλακές. Δεν έχουν δίκιο, ας πούμε. Διότι ο ψυχασθενής ας πούμε, δεν μπορεί να έχεις, ας πούμε, να είσαι σίγουρος, διώροφο κτήριο, ακόμα και το ισόγειο, ας πούμε στο κτίριο των ανδρών [...].*

Παράλληλα, την ίδια εποχή, προκηρύσσονται θέσεις ιατρικού προσωπικού ανάλογων ειδικοτήτων (Ψυχίατροι, βοηθοί, δ/ντής ηλεκτροεγκεφαλογράφου κλπ).³¹⁰ Σε όλα τα παραπάνω έρχεται να προστεθεί και η αγορά νέου λεωφορείου 32 θέσεων

ασθενών σε άλλα σανατόρια και όλα αυτά με κρατική χρηματοδότηση και με τη διαδικασία του κατεπείγοντος (Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.293-295.)

³⁰⁶ Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.369. Επίσης Απόσπασμα συνέντευξης Κ.Κ στον Γ. Ποικιλίδη, 18.12.2022: «Οι υπάλληλοι ήμασταν επάνω, δουλεύαμε, ας πούμε, κάναμε κάποιες δουλειές, ας πούμε, και για να μην απολυθούν και πάνε στα σπίτια τους, μείναμε επάνω και μέναμε και συνεχίζαμε να μένουμε πάνω, ας πούμε, στο κτίριο του προσωπικού, δεν φεύγαμε, ας πούμε, κάναμε πάλι το ωράριο αυτό που κάναμε που συνεχίζαμε ως εργαζόμενοι».

³⁰⁷ Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.394, 430, 431, 434, 442,443, 487.

³⁰⁸ Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.420, 421, 433.

³⁰⁹ Απόσπασμα συνέντευξης του Κ.Κ στον Γιάννη Ποικιλίδη στις 18.12.2022.

³¹⁰ Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.513.

προκειμένου να συμβάλει αποφασιστικά στην αντιμετώπιση του χρόνιου προβλήματος της απόστασης από την Κατερίνη.³¹¹ Τον Οκτώβριο του 1969 επισκέπτεται την Πέτρα κλιμάκιο ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης και γίνονται διάφορες προτάσεις τροποποίησης των εγκαταστάσεων.³¹²

Στις 31 Οκτωβρίου 1969 συνεδριάζει το τελευταίο Διοικητικό Συμβούλιο του Σανατορίου. Από την επόμενη συνεδρίαση της 14^{ης} Νοεμβρίου 1969 το ίδρυμα θα ονομάζεται πλέον Θεραπευτήριο Ψυχικών Παθήσεων Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου.³¹³ Οι εργασίες όμως δεν ολοκληρώνονται εντός του έτους και έτσι στις 12 Ιανουαρίου 1970 σε συνεδρίαση υπό την προεδρία του Νομάρχη Πιερίας και με παρουσία όλων των εργολάβων των έργων διαμόρφωσης των κτιρίων, παρουσιάζονται οι λόγοι της καθυστέρησης ολοκλήρωσης των έργων.³¹⁴ Σε όλο αυτό το διάστημα γίνονται συνεχώς διαγωνισμοί προμήθειας διαφόρων υλικών, επίπλων, οργάνων κλπ.³¹⁵ Παράλληλα στέλνεται υλικό στο Θεραπευτήριο Φυματιώντων Πατρών «Άγιος Ανδρέας»,³¹⁶ και αντίστοιχα παραλαμβάνονται δύο ηλεκτρικά ψυγεία από το Νοσοκομείο Σανατόριο Λαμίας.³¹⁷ Τα εγκαίνια του νέου Ψυχιατρικού Νοσοκομείου της Πέτρας γίνονται στις 20 Απριλίου 1970.

³¹¹ Πρόκειται για την απόκτηση καινούργιου πετρελαιοκίνητου λεωφορείου μάρκας BEPFOR SB5 (MIM26) 32 θέσεων μετά από διαγωνισμό (Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.444).

³¹² Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.484.

³¹³ Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.482, 493.

³¹⁴ Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.523.

³¹⁵ Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.574.

³¹⁶ Με απόφαση του Συμβουλίου της 19^{ης} Ιανουαρίου 1970 στέλνονται «20 ερμάρια, τριθέσια μεταλλικά δια την φύλαξιν των αντικειμένων των ασθενών» (Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.531).

³¹⁷ Βιβλίο πρακτικών 1967-70, Κ6, σελ.536.

5. Το Σανατόριο ως τόπος μνήμης

Όπως είδαμε και παραπάνω ο κύκλος της ζωής του Σανατορίου της Πέτρας κλείνει οριστικά το 1969 με τη μετατροπή του σε Ψυχιατρείο. Το υγειονομικό εγχείρημα όμως δεν εγκαταλείπεται αλλά μεταλλάσσεται σε μια νέα μορφή νοσοκομειακής περίθαλψης ασυλικού τύπου πάνω στα απαλλοτριωμένα και μετασχηματισμένα κτίρια της παλιάς μονής. Όμως και αυτός ο κύκλος επανάχρησης του μοναστικού κτιριακού αποθέματος ολοκληρώνεται το 2004 μέσα από το πρόγραμμα της αποσασυλοποίησης που υλοποιείται στο πλαίσιο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης. Στις 1.2.2004 τα κτίρια του πάλαι ποτέ Σανατορίου και Ψυχιατρείου της Πέτρας εγκαταλείπονται οριστικά, ανοίγοντας έναν κύκλο συζητήσεων για την τύχη τους, ενεργοποιώντας παράλληλα το ενδιαφέρον της τοπικής εκκλησίας για την επανοικειοποίηση του χώρου και των εγκαταστάσεών του. Από το 2004, όμως, τα διάφορα σενάρια, σχέδια και ιδέες για την νέα χρήση της εγκαταλελειμμένης δημόσιας περιουσίας δεν αποκτούν ποτέ συγκροτημένη μορφή, ενώ και η οικονομική κρίση που ενσκήπτει στη χώρα δεν ευνοεί καμία επένδυση, πόσω μάλλον την ρηξικέλευθη που θα απαιτούνταν για την αξιοποίηση του ιδιαίτερου αυτού τόπου. Η λύση, και το τέλος στην εγκατάλειψη, δίνεται από τον αρχικό κτήτορα των εγκαταστάσεων, την εκκλησία. Με νομοθετική ρύθμιση του 2025 η πρώην δημόσια περιουσία του Υπουργείου Υγείας παραχωρείται στην τοπική εκκλησία κλείνοντας οριστικά έναν ιστορικό κύκλο 100 ετών. Πώς λειτουργεί όμως η μνήμη του Σανατορίου/Ψυχιατρείου σήμερα; Ποιες μορφές αναπαράστασης του παρελθόντος ενεργοποιεί στο παρόν; Ποια είναι η χρήση της στη δημόσια τοπική ιστορία της περιφέρειας Κατερίνης;

Στις 19 Αυγούστου του 2019 μια συναυλία στο χώρο του πρώην Σανατορίου/Ψυχιατρείου της Πέτρας έρχεται μετά από χρόνια να υπενθυμίσει την παρουσία του στη συλλογική μνήμη της ευρύτερης περιοχής. Η εκδήλωση που διοργανώνεται από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Πέτρας Ολύμπου «Η Λόκοβη» σε συνεργασία με την εταιρεία «Olympetra», περιλαμβάνει επίσης ξενάγηση στις εγκαταλελειμμένες εγκαταστάσεις και σύμφωνα με δημοσίευμα στοχεύει στην «αναζωογόνηση του χώρου» για «πολιτιστικούς, θρησκευτικούς, τουριστικούς»

λόγους.³¹⁸ Σε άλλο δημοσίευμα για την εκδήλωση που φέρει τον τίτλο «Μυθωδία» υπονοώντας τη σύνδεση με την αρχαιότητα, η αναφορά στην ιστορικότητα του παλιού μοναστηριού περιλαμβάνει την βυζαντινή καταγωγή του ως θρησκευτικού ιδρύματος, αλλά και τις νεώτερες χρήσεις του ως Σανατορίου και Ψυχιατρείου. Η επισήμανση ότι οι άνθρωποι του γειτονικού χωριού «δεν θέλουν να είναι ένας ακόμη εγκαταλελειμμένος χώρος που θα το σκεπάσει η σκόνη της λησμονιάς» δείχνει τις προθέσεις των διοργανωτών για το μέλλον που θα μείνουν όμως ανεκπλήρωτες αφού, μέχρι σήμερα, η εκδήλωση παραμένει μοναδική.³¹⁹

Από την άλλη ο youtuber Νίκος του διαδικτυακού καναλιού «Παραφυσικά Φαινόμενα» ή «dream under dogs legacy», παρουσιάζει διάφορα επεισόδια σε στοιχειωμένους, υποτίθεται, εγκαταλελειμμένους χώρους μεταξύ των οποίων και το πρώην σανατόριο της Πάρνηθας. Στο επεισόδιο με τίτλο «Μπήκαμε στο πιο στοιχειωμένο ψυχιατρείο στην Ελλάδα» (της Πέτρας) που ανεβαίνει στις 14 Σεπτεμβρίου 2025 και διαθέτει 294.000 προβολές,³²⁰ εμφανίζεται σε μεταμεσονύκτια λήψη με φακό κεφαλής και με την παρουσία φιλοξενούμενου/guest, ενός άλλου «φουσκωτού» youtuber που ακούει στο όνομα «dream greek».

Αφού κάνει μια υποτιθέμενη αναδρομή στην «ιστορία» του χώρου προσαρμοσμένη στις ανάγκες του παραφυσικού περιεχόμενου της εκπομπής, υπόσχεται μια δυνατή οπτική εμπειρία που θα περιλαμβάνει επίκληση πνευμάτων. Μοναστήρι, σανατόριο και ψυχιατρείο συνιστούν, για τον παρουσιαστή και τους ακολούθους του, τα κατάλληλα υλικά για ένα ισχυρό μίγμα αδρεναλίνης. Στα 38 περίπου λεπτά βιντεοσκοπήσης καταφέρνουν να γελοιοποιήσουν κάθε έννοια ιστορικής έρευνας σε σχέση με τον συγκεκριμένο χώρο, προσφέροντας ένα προϊόν σύγχρονης νεανικής υποκουλτούρας με σκοπό την αύξηση της θέασης και της κερδοφορίας τους. Βέβαια η περίπτωση αυτή δεν είναι μοναδική ούτε και πρωτότυπη αφού από χρόνια καταγράφονται

³¹⁸ Μαυρίδου Μάγδα (2019), «Μια μέρα στο παλιό ψυχιατρείο του Ολύμπου», διαδικτυακό περιοδικό «Parallaxi», 21.8.2019, <https://parallaximag.gr/life/mia-mera-sto-palio-psyhiatreio-tou-olympou>. Πρόσβαση 26.4.2026.

³¹⁹ «Πιερία: Μια μοναδική συναυλία στο πρώην Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Πέτρας Ολύμπου», άρθρο στον διαδικτυακό τόπο thestival/Πολιτισμός: <https://www.thestival.gr/eidiseis/politismos/470195-pieria-mia-monadiki-synaulia-sto-proin-psyxiatriko-nosokomeio-petras-olympou/>. Πρόσβαση 15.6.2026.

³²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=13el68AOiOA>

περιστατικά ανάλογης δραστηριότητας στην Ελλάδα με αντικείμενο ενδιαφέροντος τα εγκαταλειμμένα σανατόρια και όχι μόνο.³²¹

Το ανησυχητικό, σε αυτή την περίπτωση αξιοποίησης του παρελθοντικού ίχνους στο παρόν, είναι ότι πρόκειται για την διεκδίκηση ενός παρελθόντος το οποίο ο Μήτσος Μπιλάλης ονομάζει «α-μνημονικό υποκείμενο» και το οποίο, σύμφωνα με τον ίδιο, καιροφυλακτεί πίσω από «κώδικες ελέγχου ροής της ιστορικής πληροφορίας διεκδικώντας το παρελθόν χωρίς ευλαβική προσήλωση στα υλικά και αφηγηματικά του απομεινάρια (μνήμες, φράσεις, εικόνες, αρχεία, τεκμήρια κ.λ.π)» (Μπιλάλης 2015, 69). Το «παιχνιδοποιημένο παρόν» ενός δύσκολου έως δραματικού υγειονομικού παρελθόντος, απευθυνόμενο στο «θυμικό» ενός αόρατου πολυπληθούς κοινού, στοχεύει στην πρόκληση κατασκευασμένης συγκίνησης προκειμένου να γίνει «viral», και αδιαφορώντας για την όποια ιστορική αλήθεια επιδιώκει την αύξηση της διαδοσιμότητάς του μέσω του διαδικτύου προσποριζόμενο για τους δημιουργούς του προφανή οικονομικά οφέλη.

Στον αντίποδα τέτοιων αδιέξοδων και παραπλανητικών εγχειρημάτων προτείνεται από την Σοφία Καργιώτη, στο πλαίσιο σχετικής διπλωματικής εργασίας με θέμα «Περπατώντας στη Φύση και ανακαλύπτοντας την μνήμη του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Πέτρας Ολύμπου», η μνημονική προσέγγιση του σανατορικού και ψυχιατρικού παρελθόντος της Πέτρας μέσω ιστορικών περιπάτων. Η ίδια επισημαίνει ότι σκοπός του συγκεκριμένου ιστορικού περιπάτου είναι η «διαχρονική ανάδειξη» της λειτουργίας ενός μνημονικού τόπου μέσα από την παρουσίαση των μετασχηματιστικών φάσεων του από μοναστήρι σε «Νοσοκομείο Φυματιώντων – Σανατόριο» και στη συνέχεια σε Ψυχιατρείο. Η πρόταση περιλαμβάνει την διεξαγωγή τακτικών ξεναγήσεων, από την ίδια, χρονικής διάρκειας 3 ωρών, προσδοκώντας να προσφέρει «στους συμμετέχοντες την ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με τις χωρικές υλικότητες και να αποκτήσουν μια πιο άμεση βιωματική και πολυπρισματική σχέση με το παρελθόν». Παράλληλα επιδιώκεται η ανάδειξη του χώρου ως «τοπόσημου» καθώς και η επαφή των συμμετεχόντων με «ιστορικά γεγονότα» που σχετίζονται με την «ψυχική ασθένεια και την φυματίωση» (Καργιώτη 2023, 48, 50).

³²¹ Ο Στογιαννίδης αναφέρει τις ομάδες «Πανσανίας», «Σανατόριο Πάρνηθας» και «Paranormal Research Crew» με δράσεις από το 2009 μέχρι το 2014 που καταγράφονται από τον ερευνητή. Σύμφωνα με τον ίδιο οι περιπτώσεις «παραγωγής μετανεωτερικών αφηγημάτων» εκμεταλλεύονται την απόθεση της ιστορίας των σανατορίων (αλλά και των ψυχιατρείων θα προσθέταμε) από τη «δημόσια μνήμη» (Στογιαννίδης 2015, 445-447).

6. Συμπεράσματα

Η ιστορία του Σανατορίου της Πέτρας είναι τόσο περίπλοκη όσο και η εποχή του. Από τον Μεσοπόλεμο, στην Κατοχή, στον Εμφύλιο, στην δύσκολη μεταπολεμική περίοδο και μέχρι την Απριλιανή δικτατορία, η λειτουργία της πρώτης νοσοκομειακής μονάδας της περιοχής περνάει θύελλες και φουρτούνες, συνέχειες και ασυνέχειες, επηρεαζόμενη από τις διάφορες πολεμικές, πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές καταστάσεις αλλά και τις τεχνολογικές και επιστημονικές μεταβάσεις που βιώνει η χώρα. Η λειτουργία της εγκαινιάζεται στην καρδιά μιας δικτατορίας και διακόπτεται ή μετασχηματίζεται στην καρδιά μιας άλλης. Ούτε η μία ούτε η άλλη δικτατορία όμως ευθύνονται για την ίδρυση ή την κατάργηση αυτού του πολύ σημαντικού για την εποχή του νοσοκομειακού ιδρύματος. Και στις δύο περιπτώσεις οι αποφάσεις έχουν ήδη δρομολογηθεί και απομένει μόνο η υλοποίηση. Αλλά και η λήψη αυτών των αποφάσεων είναι προϊόν της εποχής τους και των αναγκών της. Στον Μεσοπόλεμο η φυματίωση θερίζει αλλά στα τέλη της δεκαετίας του '60, όταν ολοκληρώνεται ο κύκλος λειτουργίας του Σανατορίου, αγγίζει πλέον την εξάλειψη.

Θα μπορούσε να μην γίνει ψυχιατρείο; Θα μπορούσε. Όμως από τη μία οι συνέπειες στην τοπική κοινωνία και οικονομία θα ήταν σημαντικές γιατί το ίδρυμα σε όλη τη διάρκεια λειτουργίας του προσφέρει θέσεις εργασίας και στήριξη στην τοπική αγορά συνεργαζόμενο με πλήθος επαγγελματιών και εμπόρων της πόλης. Από την άλλη η «ευκαιρία» αξιοποίησης μιας «έτοιμης» λύσης για την αποσυμφόρηση άλλων ασυλικών δομών (Λέρος, Δαφνί, Δρομοκαίτειο, Ψυχιατρείο Θεσσαλονίκης) που ασφυκτιούν, μοιάζει ιδανική για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται τότε οι ψυχιατρικοί ασθενείς, καθώς με περιορισμένο κόστος, «έτοιμο» προσωπικό και οργανωτική δομή, αλλά κυρίως με την απομάκρυνση και απομόνωση από τα αστικά κέντρα των «ανεπιθύμητων» συμπολιτών, «λύνει» ένα σοβαρό κοινωνικό και οικονομικό πρόβλημα. Αλλά ούτε η τοπική εκκλησία εγείρει αξιώσεις για την διεκδίκηση του χώρου που ιστορικά της ανήκει στα τέλη της δεκαετίας του '60, καθώς έχει εμπεδωθεί ήδη από τη δεκαετία του '50 η αλλαγή χρήσης των πρώην σανατορικών εγκαταστάσεων.

Το Σανατόριο της Πέτρας αποτελεί το πρώτο εγχείρημα της πολιτείας για την ίδρυση δημόσιας νοσοκομειακής δομής στην Πιερία παρέχοντας νοσηλεία σε χιλιάδες

φυματικών ασθενείς και εργασία σε εκατοντάδες εργαζόμενους στον τομέα της Υγείας. Το Γενικό Νοσοκομείο Κατερίνης καθυστερεί πολύ να οργανωθεί και να μετατραπεί σε συγκροτημένο υγειονομικό φορέα, καθώς μόλις στις αρχές της δεκαετίας του '60 αποκτά μία αρχική μορφή μόνιμων κτηριακών δομών. Έτσι το Σανατόριο αποτελεί μια υγειονομική πρωτοπορία για την ευρύτερη περιοχή, προσφέροντας παράλληλα μια πολύπλευρη τεχνογνωσία στον επιστημονικό, νοσηλευτικό, τεχνικό και διοικητικό τομέα. Η λειτουργία του, επίσης, στην ευρύτερη ορεινή περιοχή της Δυτικής Πιερίας συνεισφέρει στην εξέλιξή της, προσφέροντας θέσεις εργασίας, οικονομική δραστηριότητα μέσω του δασοαγροκτήματος, αναβαθμισμένο οδικό δίκτυο, ακόμη και οικιστική αποκατάσταση (Φωτεινά) μέσω της απαλλοτριωμένης δημόσιας περιουσίας του. Από την άλλη, η έλλειψη επαρκούς χρηματοδότησης και η μόνιμη αγωνία όλων των συμβουλίων να εξασφαλίσουν την βιωσιμότητα μιας δημόσιας υγειονομικής μονάδας και παράλληλα την παροχή ικανοποιητικής υγειονομικής περίθαλψης, μοιάζει καταπληκτικά με το σήμερα και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει το δημόσιο σύστημα υγείας. Εν κατακλείδι, η επιλογή της μετατροπής ενός μοναστηριακού συγκροτήματος σε Σανατόριο μπορεί να αξιολογηθεί θετικά, συνυπολογίζοντας τις προκλήσεις της κάθε εποχής και την μόνιμη αδυναμία της Ελλάδας να ανταποκριθεί οικονομικά και θεσμικά στις υγειονομικές ανάγκες της χώρας και την προσφορά δημόσιας υγειονομικής περίθαλψης και θεραπείας στους κατοίκους της.

Βιβλιογραφία

Abrams Lynn (2010), *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*, εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα.

Cartledge Paul (2002), «Τι είναι κοινωνική ιστορία σήμερα;» στο Cannadine Paul (2002), *Τι είναι ιστορία σήμερα;*, εκδόσεις νήσος, Αθήνα.

Halbwaks Maurice (2013), *Η Συλλογική Μνήμη*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Offenstadt Nicolas (2007), *Οι λέξεις του ιστορικού. Έννοιες-κλειδιά στη μελέτη της ιστορίας*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα.

Αμφιλοχίου Α., Ανδρέου Γ., Γουργουλιάνης Κ., Κάρης Κ., Μαγκίνα Α., Τρακόπουλος Γ., Τσάρα Β. (επιμ.) (1997), *Η φυματίωση στη λογοτεχνία*, έκδοση περιοδικού «Πνεύμων», Αθήνα.

Αναγνωστόπουλος Ν. Παναγιώτης (1971), *Η αρχαία Ολυμπική Πιερία*, Θεσσαλονίκη.

Βαν Μπούσχοτεν Ρίκη (1997), *Ανάποδα χρόνια. Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*, εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα.

Βαν Μπούσχοτεν Ρίκη (2008), «Μνήμες, τραύματα και μετα-μνήμη: το «παιδομάζωμα» και η επεξεργασία του παρελθόντος» στο Ρίκη Βάν Μπούσχοτεν, Τασούλα Βερβενιώτη, Ευτυχία Βουτυρά, Βασίλης Δαλκαβούκης, Κωνσταντίνα Μπάδα (επιμέλεια), *Μνήμες και Λήθη του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου*, εκδόσεις επίκεντρο, Θεσσαλονίκη.

Βαρμάζης Δ. Νίκος (2002), *Δύσκολα χρόνια στην Πιερία*, εκδόσεις «μάτι», Κατερίνη.

Βαρμάζης Δ. Νίκος – Γραίκος Νίκος (2006), *Αστική Σχολή Αικατερίνης – 1^ο Δημοτικό Σχολείο Κατερίνης 1905-2005*, εκδόσεις «μάτι», Κατερίνη.

Βλαστός Φώτης (2005), *Η αντιμετώπιση της φυματίωσης στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα*, Διδακτορική Διατριβή, Ιατρική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Τομέας Κοινωνικής Ιατρικής και Ψυχικής Υγείας, <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/17075>

Γούναρης Κ. Βασίλης – Παπαπολυβίου Πέτρος (επιμ.) (2019), *Ο φόρος του αίματος στην κατοική Θεσσαλονίκη. Ξένη κυριαρχία – Αντίσταση και επιβίωση*, εκδόσεις «επίκεντρο», Θεσσαλονίκη.

Δαραράς Αναστάσιος (2008), «Η Επισκοπή Πέτρας», στο Γραΐκος Νίκος (επιμ.), *Η Πιερία στα Βυζαντινά και Νεότερα Χρόνια. Πρακτικά 3^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου*, Κατερίνη.

Δαρδαβέσης Ι. Θεόδωρος (2008), «Η ιστορική πορεία του Υπουργείου Υγείας στην Ελλάδα (1833-1981)», *Ιατρικό Βήμα*, τεύχος Οκτωβρίου-Νοεμβρίου 2008, σελ.50-61, www.iatrikionline.gr.

Εξερχόγλου Χάρης (2020), *Η Δημόσια Ιστορία. Μια εισαγωγή*, εκδόσεις Εικοστού Πρώτου, Αθήνα.

Οικονομοπούλου Γεωργία (2016), *Η διακυβέρνηση των Ελληνικών Δημόσιων Νοσοκομείων. Διαχρονική εξέλιξη, ανάγκες και προοπτικές*, Ελληνική Εταιρεία Management Υπηρεσιών Υγείας, Αθήνα.

Ζαρακανέλας Αντώνης (2022), *Η Κόκκινη Βία τη δεκαετία του '40 στην Πιερία*, εκδόσεις επίκεντρο, Θεσσαλονίκη.

Ζηλίδης Χρήστος (2008), «Η επιδημιολογική πραγματικότητα στην Ελλάδα του μεσοπολέμου και η πολιτική για την οργάνωση των υπηρεσιών υγείας» στο Κυριόπουλος Γ. (επιμ.), *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του. Πρακτικά συνεδρίου*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Θεοδώρου Βασιλική (2008), «Η οργάνωση των μαθητικών συσσιτίων από την κυβέρνηση Βενιζέλου 1928-1932: υποσιτισμός και φυματίωση στο πλαίσιο της κοινωνικής υγιεινής» στο Κυριόπουλος Γ. (επιμ), *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του. Πρακτικά συνεδρίου*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Θεοδώρου Βασιλική (2002), «Οι γιατροί απέναντι στο κοινωνικό ζήτημα. Ο αντιφυματικός αγώνας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (1901-1926)», *Μνήμων* 25, 171-184.

Ιωαννίδης Γιάννης (2018), *Αναμνήσεις. Προβλήματα της πολιτικής του ΚΚΕ στην Εθνική Αντίσταση 1940-1945*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα.

Καζταρίδης Γιάννης (2006), *Κατερίνη. Από τη μικρή κώμη στην πολύτροπη πόλη*, εκδόσεις «μάτι», Κατερίνη.

Καλιαρέκος Ιωάννης (2014), *Σανατόριο Ασβεστοχωρίου 1920-1945. Σχέσεις ασθενών και κοινωνίας*, Μεταπτυχιακή Διατριβή του Διατμηματικού Προγράμματος Σπουδών ΑΠΘ «Σύγχρονες Ιατρικές Πράξεις. Δικαιϊκή Ρύθμιση και Βιοηθική Διάσταση», Θεσσαλονίκη: <https://ikee.lib.auth.gr/record/134975>

Κανταρτζής Σάββας (1979), *Απομνημονεύματα. Νίκη χωρίς Ρομφαία. Η Δαμασκός του 20^{ου} αιώνα*, τόμος ΣΤ', Κατερίνη.

Καργιώτη Σοφία (2023), *Η ψυχική υγεία μέσα από τα μάτια της Δημόσιας Ιστορίας. Μελέτη περίπτωσης: Το Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Πέτρας Ολύμπου*, Διπλωματική Εργασία Ε.Α.Π, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών στη Δημόσια Ιστορία, Κατερίνη.

Καστάνη Ευαγγελία (2025), *Ο θεσμός των Σανατορίων στην Ευρώπη και την Ελλάδα τον 20^ο αιώνα: η Σύλληψη, η Πορεία και η Λήθη*, Ερευνητική Εργασία, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη, <https://ikee.lib.auth.gr/record/361574>.

Κορασίδου Μαρία (2013), «Προς μια προοπτική σύνθεσης του «Φυσικού» και του «Κοινωνικού» στο χώρο της ιστορίας της ιατρικής, της υγείας και της αρρώστιας», στο Παπαστεφανάκη Λήδα, Τζανάκης Μανώλης, Τρουμπέτα Σεβαστή (επιμ.), *Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας & ασθένειας*, έκδοσης Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο.

Κυριόπουλος Γιάννης (2008), «Οι πολιτικές υγείας και ασφάλισης στην Ελλάδα υπό το πρίσμα των διεθνών εξελίξεων στην περίοδο του μεσοπολέμου» στο Κυριόπουλος Γ. (επιμ.), *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του. Πρακτικά συνεδρίου*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Κωστής Κώστας (2023), *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας. Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18^{ος} – 21^{ος} αιώνας*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.

Λε Γκόφ Ζάκ (1998), *Ιστορία και Μνήμη*, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα.

Λιάκος Αντώνιος (1993), *Εργασία και Πολιτική στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάδυση των κοινωνικών θεσμών*, έκδοση Ιδρύματος Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα.

Μαρσέλου Αδαμαντία – Αγωγιάτης Δημήτριος – Pele (2014), «Δημογραφική και γεωγραφική αποτύπωση της Φυματίωσης στον ελλαδικό χώρο κατά τον Μεσοπόλεμο». *Ιατρικά Χρονικά Βορειοδυτικής Ελλάδος* 2014, τόμος 10, τεύχος 1: <https://ixek.gr/ιατρικά-χρονικά/σεπτεμβριος-2014-τομος-10-τευχος-1/>.

Μαυροσκούφης Κ. Δημήτρης (2016), *Αναζητώντας τα ίχνη της ιστορίας. Ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία, ιστορικές πηγές*, εκδόσεις Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Μησιτσάκης Ν. Αθανάσιος (2018), *Γενικό Νοσοκομείο Κατερίνης. Η νοσοκομειακή περίθαλψη στην Πιερία (1950-2010). Η προσφορά του Γ.Ν.Κ στην τοπική κοινωνία και η πορεία προς την αναβάθμισή του*, ιδιωτική έκδοση, Κατερίνη.

Μοσχόπουλος Γ. Γεώργιος (2024), «Ειδήσεις για θεατρικές παραστάσεις στην Κεφαλονιά κατά την περίοδο 1940-1950», περιοδικό *Κεφαλληνιακά Χρονικά*, : https://www.academia.edu/130084589/Ειδήσεις_για_θεατρικές_παραστάσεις_στην_Κεφαλονιά_κατά_την_περίοδο_1940_1950

Μουστάνη Ντίνα – Τζαφλήρης Νίκος (2008), «Κοινωνική πρόνοια και περίθαλψη στο Βόλο: οι φυματικοί στο μεσοπόλεμο» στο Κυριόπουλος Γ. (επιμ), *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του. Πρακτικά συνεδρίου*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Μπιλάλης Μήτσος (2015), «Ιο-πολιτική και ιστορική κουλτούρα» στο *Η Δημόσια Ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη.

Νικολαΐδης Γιώργος – Σακελλαρόπουλος Σπύρος (2008), «Η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα τον μεσοπόλεμο: γεγονότα, συγκρούσεις και εννοιολογικοί μετασχηματισμοί», στο Κυριόπουλος Γ. (επιμ), *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του. Πρακτικά συνεδρίου*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα και στο <http://spyrossakellarpoulos.com/keimenaDetails.php?nid=99>.

Ντουνιάς Γεώργιος (2008), «Κοινωνική ασφάλιση και επαγγελματική υγιεινή στο μεσοπόλεμο» στο Κυριόπουλος Γ. (επιμ), *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του. Πρακτικά συνεδρίου*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Παπαστεφανάκη Λύδα (2008), «Από την “Υγιεινή των Επιτηδευμάτων” στην “Ηυξημένη Νοσηρότητα της Εργατικής Τάξεως”»: Η επαγγελματική υγεία στην Ελλάδα, 1870-1940» στο Κυριόπουλος Γ. (επιμ), *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του. Πρακτικά συνεδρίου*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Πουλατσίδης Ε.Ιωάννης (2009), *Η Παναγία της Πέτρας. Ιερά Μονή Εισοδίων της Θεοτόκου στον Όλυμπο της Πιερίας*, έκδοση Ιεράς Μητρόπολης Κίτρους, Κατερίνης & Πλαταμώνος, Κατερίνη.

Ρακιώτης Γιώργος – Δρίβας Σπύρος (2008), «Συμβολή στη μελέτη του θεσμικού πλαισίου για την υγεία και την ασφάλεια στην εργασία στην Ελλάδα (1911-1941) σε συνάρτηση με την ευρωπαϊκή εμπειρία» στο Κυριόπουλος Γ. (επιμ), *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του. Πρακτικά συνεδρίου*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Σαλβάνου Αιμιλία (2022), *Αρρώστια και περίθαλψη στη Μικρασιατική Καταστροφή και στους Πρόσφυγες*, έκδοση Εφημερίδας των Συντακτών, Αθήνα.

Σαλίμπα Ειρήνη (2024), *Σανατόριο Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου 1944-1946: Τα πρακτικά του Διοικητικού Συμβουλίου, Διπλωματική Εργασία, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Μεθοδολογία, Κριτική και Έκδοση Ιστορικών πηγών, Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα.*

Σταματοπούλου Έλενα (2017), *Το νεοελληνικό θέατρο στα μεταπολεμικά χρόνια (1944-1967)*, Δημοσιευμένη διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη.
<https://ikee.lib.auth.gr/record/294798/files/GRI-2017-20463.pdf>

Σταυρίδης Σταύρος (2006), *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

Σχινάς Θ. Νικόλαος (1886), *Όδοιπορικαὶ σημειώσεις Μακεδονίας, Ἠπείρου, Νέας Ὁροθετικῆς Γραμμῆς καὶ Θεσσαλίας συνταχθεῖσαι τῇ ἐντολῇ τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργοῦ*, Αθήναι. Ανατύπωση από τις εκδόσεις «μάτι», 2017, Κατερίνη.

Στογιαννίδης Γιάννης (2015), Τα σανατόρια και το κοινωνικό ζήτημα της φυματίωσης στην Αθήνα, 1890-1940, Διατριβή στο Τμήμα Ι.Α.Κ.Α του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος, <http://hdl.handle.net/10442/hedi/37663>.

Σωτηριάδης Δ. Ιγνάτιος (2004), «Το θρησκευτικό και εκκλησιαστικό πλαίσιο της περιοχής του αρματολικίου των Λαζαίων κατά τους τρεις τελευταίους αιώνες της 2^{ης} μ.χ χιλιετίας», στο Χανδόλιας Γεώργιος (επιμ.), *Η Μηλιά στη διαδρομή των αιώνων, Πρακτικά Συνεδρίου 7-8 Απριλίου 2001*, εκδόσεις «μάτι», Κατερίνη.

Τζουμέρκας (2008), *Ο Επίσκοπος Κίτρος Παρθένιος Βαρδάκας 1904-1933. Ο βίος και η δράση του. Συμβολή στην επισκοπική ιστορία του Οθωμανικού Πατριαρχείου στην Μακεδονία*, εκδόσεις Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα.

Τσαλδάρη Λίνα (1967), *Εθνικά, Κοινωνικά, Πολιτικά Προσπάθειαι. Τα κοινωνικά και εθνικά θέματα*, τόμος Β', Αθήνα.

Τσιούτσιας Κωνσταντίνος (2017), *Η Ασθένεια και ο Χώρος στο «Μαγικό Βουνό» του ThomasMan*, Ερευνητική Εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης, Χανιά, <https://dias.library.tuc.gr/handle/123456789/35807>

Φουκώ Μισέλ (2012), *Η Γέννηση της Κλινικής*, (μτφρ. Κική Καψαμπέλη), εκδόσεις νήσος, Αθήνα.

Χατζηιωσήφ Χρήστος (επιμ.) (2009), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα.

Χατζηκωνσταντίνου Κατερίνα (2017), *Το Σανατόριο στην ελληνική μοντέρνα αρχιτεκτονική, διδακτορική διατριβή*, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη, <https://ikee.lib.auth.gr/record/292445>

Χουλαδάκη Σοφία-Τσιάμης Κωνσταντίνος-Αγωγιάτης Δημήτριος –Pele-Βρυώνη Γεωργία (2018), «Από την ιστορία της φυματίωσης στην Ελλάδα: το Σανατόριο «Ζωοδόχος Πηγή» (Νταού Πεντέλης), 1938-1956», Δελτίον Ελληνικής Μικροβιολογικής Εταιρείας, Απρίλιος-Σεπτέμβριος 2018, τόμος 63, τεύχη 2-3.

Αρθρογραφία

Daniel Thomas (2006), «The history of tuberculosis», Respiratory Medicine, 2006, 100, 1862-1870, [https://www.resmedjournal.com/article/S0954-6111\(06\)00401-X/fulltext](https://www.resmedjournal.com/article/S0954-6111(06)00401-X/fulltext). Πρόσβαση 11.4.2026

Hibbard Alicea, Lopez Rosa Annette (2025), «Tuberculosis and the Fatal Beauty of Romanticism», American Society for Microbiology, <https://asm.org/articles/2025/may/tuberculosis-and-fatal-beauty-romanticism>. Πρόσβαση 13.4.2026

Frank F. Alison (2012), «The Air Cure Town: Commodifying Mountain Air in Alpine Central Europe», Central European History, Vol. 45, No.2, June 2012: <https://www.jstor.org/stable/23270371>.

McDougal B.J (1948), «Tuberculosis in Greece. An Experiment in the Relief and Rehabilitation of a Country», Bull World Health Organ, 1948, σελ. 103-196: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20603912/>

Patriarca Carlo, Lo Bello Giuseppe, Zanella Stefano, Agati Arturo Sergio (2022), «Tuberculosis: the sanatorium season in the early 20th century», National Library of Medicine, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36136904/>. Πρόσβαση 12.4.2026

Pringle Peter (2012), «Notebooks Shed Light on an Antibiotic's Contested Discovery», N.Y Times, <https://www.nytimes.com/2012/06/12/science/notebooks-shed-light-on-an-antibiotic-discovery-and-a-mentors-betrayal.html>.

Πρόσβαση 29.3.2026

Ανυπόγραφο άρθρο για την ιστορία του Εθνικού Συμβουλίου Ελληνίδων με τίτλο «Η πορεία του ΕΣΕ από την ίδρυση του», <https://ncgw.org/history/>. Πρόσβαση 22.3.2026

Ανυπόγραφο άρθρο (2021), «Στρεπτομυκίνη: Η ιστορία του φαρμάκου για την φυματίωση», <https://www.healthview.gr/streptomykini-i-istoria-toy-farmakoy-gia-tin-fymatiosi/>. Πρόσβαση 29.3.2026

Ανυπόγραφο άρθρο (2022), «Ποίησης παγκόσμια ημέρα. Γιάννη Ρίτσου μνήμη. Μέρος 1^ο», <https://www.haniotika-nea.gr/chania-mythologiki-ana-drasi-se-choro-taktika-me-apti-katagrafi-entechna-egcheirimata/>. Πρόσβαση 9.4.2026.

Ανυπόγραφο άρθρο (χ.χ), «Νίτσα Λώρη, η πρώτη γυναίκα του Μάνου Κατράκη. Η μάνα της δεν τον ήθελε και εκείνος την «έκλεψε». Ο γάμος έγινε με δανεικά», στον διαδικτυακό τόπο «Μηχανή του Χρόνου», <https://www.mixanitouxronou.gr/nitsa-lori-i-proti-gynaika-toy-manoy-katraki-i-mana-tis-den-ton-ithele-kai-ekeinos-tin-quot-eklepse-quot-o-gamos-egine-me-daneika/>

Ανυπόγραφο άρθρο (χ.χ), «Πράσινο του Παρισιού», στον διαδικτυακό τόπο «Creazilla», <https://creazilla.com/el/media/color-name/10000060777/prasino-toy-parisioy>

Ανυπόγραφο άρθρο (2019), «Πιερία: Μια μοναδική συναυλία στο πρώην Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Πέτρας Ολύμπου», άρθρο στον διαδικτυακό τόπο thestival/Πολιτισμός: <https://www.thestival.gr/eidiseis/politismos/470195-pieria-mia-monadiki-synaulia-sto-proin-psyxiatriko-nosokomeio-petras-olympou/>. Πρόσβαση 15.6.2026.

Βαρνάβας Μιλτιάδης (1952), «Αντιβιοτικά εκ στρεπτομυκήτων. Στρεπτομυκίνη, Χλωρομυκητίνη, Χρυσομυκίνη, Τεραμυκίνη και Νεομυκίνη», Χημικά Χρονικά 17Α (1-2) 1952, http://jupiter.chem.uoa.gr/thanost/XX/XX_17A_1-2_1952.pdf

Βασιλάκη Ελένη (2019), «Το Σανατόριο στο Λουτράκι Μαλεβιζίου – Ένα όνειρο εκατομμυρίων που σταμάτησε άδοξα», <https://www.e-storieskritis.gr/2019/08/t.html>. Πρόσβαση 9.4.2026

Καλτσιδή Μαρία (2025), «Η Ιερά Μονή Πέτρας Ολύμπου επέστρεψε στην Ιερά Μητρόπολη Κίτρους μετά από 100 χρόνια»: <https://www.ertnews.gr/ert3/kentriki-makedonia/i-iera-moni-panagias-petras-olympou-epestrepse-stin-iera-mitropoli-kitrous-meta-apo-100-xronia/>

Κουτρούλια Ελένη- Παπαθανασίου Παντελής – Διαμαντόπουλος Αθανάσιος (2013), «Η Ιστορία των Αντιφυματικών Ιδρυμάτων και Ιατρείων στην Πελοπόννησο» στο περιοδικό *Αρχαϊκή Ιατρική*, τεύχος 32, 2.10.2013, Πάτρα.

Λιάλιος Γεώργιος (2022), «Διατηρητέο το ιστορικό σανατόριο στην Πάρνηθα», εφημερίδα «Καθημερινή» 1.9.2022, <https://www.kathimerini.gr/society/562021495/diatiriteo-to-istoriko-sanatorio-stin-parnitha/>

Μαυρίδου Μάγδα (2019), «Μια μέρα στο παλιό ψυχιατρείο του Ολύμπου», διαδικτυακό περιοδικό «Parallaxi», 21.8.2019, <https://parallaximag.gr/life/mia-mera-sto-palio-psychiatreio-tou-olympou>

Φατούρου – Πούλου (2019), «Φυματίωση. Ιστορική αναδρομή» στο περιοδικό *Ιατρικά Χρονικά* της Ιατροχειρουργικής Εταιρείας Κέρκυρας αναρτημένο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://ixek.gr/wp-content/uploads/2019/08/0501-02.pdf>. Πρόσβαση 29.3.2026

Διαδικτυακοί Τόποι

Κανάλι στο YouTube: «Dream Underdogs Legacy», «Μπήκαμε στο πιο στοιχειωμένο
ψυχιατρείο στην Ελλάδα»: <https://www.youtube.com/watch?v=13el68AOiOA>

CARES'S HISTORY: A Timeline of Action and Impact: <https://www.care.org/about-us/our-history/>

ΕΟΔΥ – Ελονοσία/Βασικές Πληροφορίες-Γενική περιγραφή της κατάστασης στην
Ελλάδα: <https://www.eody.gov.gr/el/nosimata/metadotika/nosimata-kai-themata-ygeias/elonosia.html>

Αρχεία - Συλλογές

Αρχείο Δοξιάδη Απόστολου (1928-1929), Αρχείο εγγράφων ως Υπουργού Υγιεινής,
doxiadisF4-012-015, F5-157, Μουσείο Μπενάκη-Τμήμα Ιστορικού Αρχείου, Αθήνα.

Αρχείο εφημερίδων της Βουλής τω Ελλήνων, Εφημερίδα *Ταχυδρόμος της Βορείου
Ελλάδος*, Κυριακή 18 Απριλίου 1937, σελίδα 3,
https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=39164&seg=6461

Βιβλίο Πρακτικών Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου Σανατορίου Ιεράς Μονής
Πέτρας Ολύμπου, 1936-1938, K1, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης –
Ψυχιατρικός Τομέας, ABE 161, AEE Διοικ. 34.1, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα
Γ.Α.Κ Πιερίας.

Βιβλίο Πρακτικών Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου Σανατορίου Ιεράς Μονής
Πέτρας Ολύμπου, 1938-1941, K2, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης –
Ψυχιατρικός Τομέας, ABE 161, AEE Διοικ. 34.1, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα
Γ.Α.Κ Πιερίας.

Βιβλίο Πρακτικών Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου Σανατορίου Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου, 1941-1955, Κ101, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 161, ΑΕΕ Διοικ. 34.1, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Βιβλίο Πρακτικών Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου Σανατορίου Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου, 1955-1959, Κ3, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 161, ΑΕΕ Διοικ. 34.1, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Βιβλίο Πρακτικών Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου Σανατορίου Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου, 1964-1965, Κ4, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 161, ΑΕΕ Διοικ. 34.1, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Βιβλίο Πρακτικών Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου Σανατορίου Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου, 1965-1967, Κ5, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 161, ΑΕΕ Διοικ. 34.1, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Βιβλίο Πρακτικών Συνεδριάσεων Διοικητικού Συμβουλίου Σανατορίου Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου, 1967-1970, Κ6, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 161, ΑΕΕ Διοικ. 34.1, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Ευρετήριο - Μητρώον Ασθενών 1936-1943, Κ1, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Ευρετήριο Ασθενών 1952-1966, Κ3, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Μητρώον Ασθενών 1940-1943, Κ2, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Μητρώον Ασθενών 1952-1965, Κ4, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Μητρώον Ασθενών 1965-1969, Κ2, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Μεταξάς Δημήτριος (1975), «Ιστορικόν περί της ιδρύσεως και εξελίξεως του Θεραπευτηρίου Ψυχικών Παθήσεων Ιεράς Μονής Πέτρας Ολύμπου (πρώην Σανατόριον Ι.Μ.Π.Ο)», έγγραφο με σφραγίδα του Θ.Ψ.Π.Ι.Μ.Π.Ο χωρίς αριθμό πρωτοκόλλου, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 161, ΑΕΕ Διοικ. 34.1, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Συλλογή Εφημερίδας «Εθνικός Κήρυξ» (1960), *Αι αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου 1909 – 1956*, περίοδος Β΄, Τόμος Θ΄, έκδοση εφημερίδας «Εθνικός Κήρυξ», Αθήνα.

Συλλογή εφημερίδων βουλής των Ελλήνων:

Εφημερίδα *ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ* (01-06) ΙΑΝ. – ΙΟΥΝ. 1894

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=47279>

Εφημερίδα *ΕΣΤΙΑ* (01-06) ΙΑΝ. – ΙΟΥΝ. 1899

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=47055>

Εφημερίδα ΠΑΤΡΙΣ (01-06) ΙΑΝ. – ΙΟΥΝ. 1912

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=38665>

Νομοθεσία

Νόμος 1979/28^{ης} Ιανουαρίου 1920, *Περί ιδρύσεως αντιφυματικών ιατρείων, νοσοκομείων, αναρρωτηρίων και όρεινων θεραπευτηρίων*, Έφημερις τής Κυβερνήσεως, τεύχος πρώτον, αριθμός φύλλου 33, 6^{ης} Φεβρουαρίου 1920, Αθήνα.

Νομοθετικό Διάταγμα 8^{ης} Αυγούστου 1925, *Περί αναγκαστικής απαλλοτριώσεως τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ Κατερίνης ἀκινήτων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πέτρας πρὸς ἵδρυσιν Νοσοκομείου Φυματιώντων*, Έφημερις τής Κυβερνήσεως, τεύχος πρώτον, αριθμός φύλλου 212, 14^{ης} Αυγούστου 1925, Αθήνα.

Νόμος 3929/13^{ης} Φεβρουαρίου 1929, *Περί τοῦ ἐν τῇ περιφερείᾳ Κατερίνης Νοσοκομείου Φυματιώντων ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Σανατόριον Ἱερᾶς Μονῆς Πέτρας Ὀλύμπου»*, Έφημερις τής Κυβερνήσεως, τεύχος πρώτον, αριθμός φύλλου 65, 22^{ας} Φεβρουαρίου 1929, Αθήνα.

Βασιλικό Διάταγμα της 21^{ης} Φεβρουαρίου 1940, *Περί κυρώσεως τοῦ Ὁργανισμοῦ τοῦ Σανατορίου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πέτρας Ὀλύμπου*, Έφημερις τής Κυβερνήσεως, τεύχος πρώτον, αριθμός φύλλου 68, Αθήνα

Προφορικές Μαρτυρίες

Συνέντευξη πληροφορητή με διατήρηση της ανωνυμίας του στις Σταυρούλα Παρασκευαΐδου και Γιαννούλα Καραθάνα στις 15.5.2015

Συνέντευξη του Γ.Α στον Γιάννη Ποικιλίδη στις 12.6.2022

Συνέντευξη του Κ.Κ στον Γιάννη Ποικιλίδη στις 18.12.2022

Συνέντευξη της Χ.Τ στον Γιάννη Ποικιλίδη στις 1.2.2026

Παράρτημα Α: Δημογραφικά στοιχεία κίνησης ασθενών

Συγκεντρωτικά δημογραφικά στοιχεία κίνησης ασθενών του Σανατορίου της Πέτρας

Από τα συγκεντρωτικά στοιχεία της κίνησης ασθενών όπως προκύπτουν από την μελέτη του σχετικού μητρώου παράγεται μια ενδεικτική εικόνα των νοσηλευόμενων ασθενών που σε καμιά περίπτωση δεν μπορούμε να την περιγράψουμε ως η εικόνα του ιδρύματος μέσα από τους αριθμούς. Τόσο η ελλειπτικότητα των στοιχείων (δεν καταγράφονται στοιχεία διαγνωστικών μεθόδων και εφαρμοζόμενων θεραπειών) όσο και η δυσκολία της παρούσας μελέτης να καταγράψει τον μέσο όρο ημερών νοσηλείας, ηλικίας και άλλες ειδικότερες κατηγορίες, μας επιτρέπει να συμπεράνουμε μόνο κάποια αδρά χαρακτηριστικά της νοσηλευτικής κίνησης του ιδρύματος τα οποία αναλύουμε περισσότερο στη συνέχεια.

Συγκεντρωτικά στοιχεία κίνησης ασθενών Σανατορίου Ι.Μ.Π.Ο 1936-1969 ³²²						
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	Άνδρες	Γυναίκες	Εξήλθαν οικειοθελώς	Εξήλθαν ως κλινικώς ιαθέντες	Εξήλθαν βελτιωθέντες	Απεβίωσαν
5.211	4.030	1.181	1.658	989	139	1.321

³²² Ευρετήριο - Μητρώον Ασθενών 1936-1943, Κ1, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Η 1^η περίοδος λειτουργίας του Σανατορίου της Πέτρας

Ευρετήριο Μητρώων Ασθενών Σανατορίου Ι.Μ.Π.Ο 1936-1943 ³²³										
Άντρες	Γυναίκες	Απεβίωσαν	Εξήλθαν οικειοθελώς	Εξήλθαν ως κλινικώς ιαθέντες	Εξήλθαν βελτιωθέντες	Απεβλήθησαν	Απέδρασαν	Λόγω χρόνου νοσηλείας	Μετήχθησαν	Εξήχθησαν
2.803	746	1.060	1.227	232	67	46	15	413	31	9

Τα στοιχεία αυτής της περιόδου αντλούνται από συνοπτικό ευρετήριο/μητρώο ασθενών όπου καταγράφονται το ονοματεπώνυμο, οι ημερομηνίες εισαγωγής/εξιτηρίου και η έκβαση, με αποτέλεσμα να μην είμαστε σε θέση να αντλήσουμε περισσότερα δημογραφικά στοιχεία όπως από τα αντίστοιχα μητρώα της περιόδου 1952 - 1969.

Από την παράθεση των αριθμητικών στοιχείων προκύπτει μια συντριπτική υπεροχή του συνόλου των ανδρών. Αυτό βέβαια δεν θα πρέπει να μας οδηγεί στο εσφαλμένο συμπέρασμα ότι η νόσηση των ανδρών είναι τόσο μεγαλύτερη από των γυναικών ή ότι η ασθένεια «προτιμά» περισσότερο τους άνδρες. Υποστηρίζεται ότι η συνήθης εμφάνιση διπλάσιου αριθμού ανδρών στις έρευνες για τη φυματίωση σχετίζεται με την επαγγελματική δραστηριοποίηση των ανδρών εκτός σπιτιού και την επακόλουθη αυξημένη έκθεσή τους σε επιβαρυντικούς παράγοντες που συνδέονται με τον συγχρωτισμό (Χουλαδάκη 2018, 134). Μην ξεχνάμε επίσης ότι οι γυναίκες είναι υπεύθυνες για την ανατροφή, τη διατροφή και την οικιακή φροντίδα όλης της οικογένειας με αποτέλεσμα η απουσία της να έχει πολλαπλές επιπτώσεις. Στους λόγους της μειωμένης εμφάνισής τους στα στατιστικά στοιχεία της εποχής θα πρέπει να συνυπολογίσουμε τη μειωμένη διάθεση των γυναικών στην έκθεση του σώματός τους στη διάρκεια τόσο της θεραπείας όσο και της νοσηλείας τους για λόγους κοινωνικών περιορισμών.

³²³ Ευρετήριο - Μητρώων Ασθενών 1936-1943, Κ1, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Αυτό όμως που είναι πραγματικά τρομακτικό είναι ο αριθμός (1.060) και το ποσοστό (29,86%) των θανάτων αυτής της περιόδου από όπου προκύπτει ότι ένας στους τρεις νοσηλευόμενους ασθενείς πεθαίνει στο ίδρυμα. Ανησυχητικό στοιχείο επίσης, αλλά για κοινωνικούς και επιδημικούς λόγους, είναι ο μεγάλος αριθμός (1.227) εξερχομένων οικειοθελώς με ποσοστό 34,57%. Πρόκειται για ασθενείς οι οποίοι εξέρχονται χωρίς να έχει πιστοποιηθεί η αποθεραπεία τους ή η αρνητικοποίησή τους ως προς το ενεργά παθογόνο φορτίο τους. Μετά από αυτά όπως είναι φυσικό οι «αθέντες» και «βελτιωθέντες» αποτελούν ένα μικρότερο ποσοστό των νοσηλευθέντων της τάξης του 8,42% όπως και οι εξερχόμενοι λόγω ορίου νοσηλείας 12 μηνών το οποίο συνήθως υπερβαίνουν με ποσοστό 11,64%. Από τους υπόλοιπους οι «αποβληθέντες» συνήθως τιμωρούνται για λόγους «ανάρμοστης συμπεριφοράς», οι «αποδράσαντες» εκπροσωπούν τους διακομισθέντες κομμουνιστές από τις φυλακές Ακροναυπλίας και οι υπόλοιποι διακομιδές ή εξόδους για διάφορους λόγους.

Η 2^η περίοδος λειτουργίας του Σανατορίου της Πέτρας 1952-1969

Μητρώων Ασθενών Σανατορίου Ι.Μ.Π.Ο 1952-1969 ³²⁴													
Άντρες	Γυναίκες	Απεβίωσαν	Εξήλθαν οικειοθελώς	Εξήλθαν ως κλινικώς ιαθέντες	Εξήλθαν βελτιωθέντες	Απεβλήθησαν	Αυθαιρέτως	Λόγω χρόνου νοσηλείας	Διεκομίσθησαν	Σταθερή κατάσταση	Εξήλθαν	Δεν επανήλθαν εξ αδείας	Μη πάσχοντες
1.227	435	261	431	757	72	28	72	5	369	47	311	113	19

Τα στοιχεία αυτής της 2^{ης} σανατορικής περιόδου από την επανέναρξη λειτουργίας του ιδρύματος μετά τη διάλυση του 1943 και των ετών αδράνειας 1945-1951, αντλούνται

³²⁴ Μητρώων Ασθενών 1952-1965, Κ4, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.
Μητρώων Ασθενών 1965-1969, Κ2, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

από δύο μητρώα με χρονικό προσδιορισμό τα έτη 1952-1965 και 1965-1969. Ο αριθμός νοσηλευόμενων αυτή φορά είναι μικρότερος κατά το ήμισυ σε σχέση με την περίοδο 1936-1943 καθώς οι ανάγκες νοσηλείας περιορίζονται σταδιακά με κύριο λόγο την φαρμακευτική αντιμετώπιση της νόσου. Η υπεροχή του ανδρικού φύλλου στο σύνολο των νοσηλευόμενων εξακολουθεί να είναι πολύ μεγαλύτερη του γυναικείου (περίπου το 1/3) με τον αριθμό και το ποσοστό θανάτων όμως να είναι εμφανώς μικρότερο και να περιορίζεται σε ποσοστό 15,70 %. Μια αναλυτικότερη μάλιστα προσέγγιση θα μας έδινε πολύ μικρότερα ποσοστά θανάτων πλησιάζοντας στα τέλη της δεκαετίας του '60 (ο πληροφορητής Κ.Κ δεν θυμάται κάποιο περιστατικό θανάτου από τα τέλη του 1967 έως τον Μάρτιο του 1969). Οι λόγοι επίσης εξόδου από το ίδρυμα είναι πολύ περισσότεροι,³²⁵ όπως και η περιγραφή των εκβάσεων η οποία είναι πλέον αναλυτικότερη και δεν αποτυπώνεται στον συγκεκριμένο πίνακα.

Ο μεγάλος αριθμός διακομιδών σε άλλα σανατόρια και νοσοκομεία (369) αφορά κυρίως χειρουργικές επεμβάσεις οι οποίες δεν μπορούσαν να πραγματοποιηθούν στην Πέτρα. Από αυτές οι περισσότερες έχουν ως προορισμό το Σανατόριο Ασβεστοχωρίου (191) και το Σανατόριο «Σωτηρία» (98). Οι υπόλοιπες μοιράζονται προς άλλα σανατόρια όπως Σισμανόγλειο Αθήνας, Καβάλας, Λαμίας, Τρίπολης, Αττικής ή νοσοκομεία όπως ΑΧΕΠΑ, Κατερίνης, Βέροιας, Σερρών, Λάρισας και άλλων.

Από την στήλη που αφορά την νοσηλευτική θέση και αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα αντλούμε τα εξής στοιχεία:

Δωρεάν	Άποροι	Ασφαλισμένοι Ι.Κ.Α	Ασφαλισμένοι Ο.Γ.Α	Θύμα πολέμου	Επί πληρωμή	Χωρίς στοιχεία
911	408	117	1	1	12	14

Παρά τις μακροχρόνιες προσπάθειες των διοικούντων του Σανατορίου της Πέτρας να προσελκύσουν ασθενείς «επί πληρωμή» για αύξηση των εσόδων, αυτό δεν καθίσταται δυνατό και το νοσοκομείο θα διατηρήσει από την αρχή μέχρι το τέλος του τον «λαϊκό»

³²⁵ Πολύ μικρότερος αριθμός νοσηλευόμενων εξέρχεται από το Σανατόριο για άλλους λόγους όπως: Πειθαρχικούς (9), Κλιματολογικούς (3), με αίτηση (11), κατόπιν διαταγής ή απόφασης (4), με άδεια Ι.Κ.Α (14), ως πάσχοντες από CA (1), σε μαιευτήριο (1).

του χαρακτήρα ως σανατόριο απόρων. Η διάκριση των θέσεων νοσηλείας σε «Δωρεάν» και «Άποροι» αφορά την κρατική παροχή στην περίπτωση των δωρεάν θέσεων και την κρατική προνοιακή κάλυψη στην περίπτωση των θέσεων απόρων. Στην πραγματικότητα πρόκειται και στις δύο περιπτώσεις για την κρατική επιχορήγηση η οποία καλύπτει τα έξοδα νοσηλείας των περισσότερων ασθενών. Αντίστοιχα βέβαια στον πίνακα αποτυπώνεται η περιορισμένη ακόμη ασφαλιστική κάλυψη από το Ι.Κ.Α.

**Οι νοσηλευθέντες στο Σανατόριο 1952-1969 κατά επάγγελμα, τόπο
προέλευσης και ηλικιακή ομάδα**

Επαγγελματικές κατηγορίες νοσηλευθέντων του Σανατορίου Ι.Μ.Π.Ο 1952-1969 ³²⁶																
Γεωργοί	Καλλιεργητές Καπνών	Καλλιεργητές Σιτηρών	Εργάτες	Κτηνοτρόφοι	Οικοδόμοι	Ιδ. Υπάλληλοι	Μαθητές	Συνταξιούχοι	Οδηγοί	Κρεοπώλες	Καφεπώλες	Ελαιοχρωματιστές	Μηχανικοί	Άνεργοι	Πωλητές	Οικιακά
410	27	44	123	4	7	2	4	5	6	2	3	2	3	2	2	387

Οι υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες που καταγράφονται αναφέρονται σε ένα νοσηλευόμενο ανά επαγγελματική ιδιότητα κάθε φορά όπως: Αλλαντοπώλη, Ιερέα, Τυφλό, Ζωομεσίτη, Μάγειρα, Παντοπώλη, Ξυλουργό, Ράφτη, Λιμενεργάτη, Ιχθυοπώλη, Σιδηρουργό, Τροχιστή, Υποδηματοποιό, Αγροφύλακα, Κρατικό Υπάλληλο, Μουσικό, Υδραυλικό, Σερβιτόρο και Ανάπηρο.

Όπως είναι πολύ εύκολο να συμπεράνουμε από την εξέταση του παραπάνω πίνακα η συντριπτική πλειοψηφία των νοσηλευόμενων είναι αγρότες, ακολουθεί η επαγγελματική κατηγορία «οικιακά» που ασκούν φυσικά αποκλειστικά οι γυναίκες, και έπεται η άλλη

³²⁶ Μητρώον Ασθενών 1952-1965, Κ4, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.
Μητρώον Ασθενών 1965-1969, Κ2, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

μεγάλη κατηγορία των εργατών. Σε αυτήν την χρονική περίοδο και στο συγκεκριμένο ίδρυμα υπάρχουν πολύ λίγα λαϊκά αστικά επαγγέλματα, καθόλου από τα υψηλού κοινωνικού κύρους (γιατροί, δικηγόροι, βιομήχανοι, βιοτέχνες, επιχειρηματίες, γαιοκτήμονες κ.λ.π), καθόλου στρατιωτικοί, ναυτικοί, εκπαιδευτικοί, πολιτικοί μηχανικοί/αρχιτέκτονες και ένας μόνο δημόσιος υπάλληλος. Η απουσία της επαγγελματικής ομάδας των καπνεργατών εξηγείται από την διόγκωση των νοσηλευτικών κλινών του Ασβεστοχωρίου και την λειτουργία του σανατορίου της Καβάλας αν και μικρής δυναμικότητας.

Γεωγραφική προέλευση των νοσηλευθέντων Σανατορίου Ι.Μ.Π.Ο 1952-1969 ³²⁷																
Πιερία	Θεσσαλονίκη	Σέρρες	Κοζάνη	Φλώρινα	Λάρισα	Πέλλα	Κιλκίς	Ημαθία	Καστοριά	Ροδόπη	Αττική	Μαγνησία	Έβρος	Γρεβενά	Ξάνθη	Χαλκιδική
462	334	267	187	92	64	62	61	58	53	46	44	36	30	20	19	19

Η γεωγραφική εκπροσώπηση ανά νομό στον πίνακα νοσηλευθέντων του Σανατορίου της Πέτρας συμπληρώνεται με: Δράμα (18), Καρδίτσα (12), Τρίκαλα (10), Καβάλα (11), Ιωάννινα (7), Λαμία (6), Εύβοια (4), Λέσβος (4), Ευρυτανία (3), Μεσολόγγι (3), Κέρκυρα (3), Κόρινθος (2), Φωκίδα (2), Κεφαλονιά (1), Λευκάδα (1), Λήμνος (1), Σύρος (1), Ζάκυνθος (1), Αργολίδα (1), Λακωνία (1), Θάσος (1), Χίος (1). Από τα στοιχεία αυτά συμπεραίνεται ότι ο κύριος γεωγραφικός χώρος προέλευσης των ασθενών της Πέτρας είναι η Βόρεια Ελλάδα με ποσοστό 88,6%. Τα γεωγραφικά διαμερίσματα που

³²⁷Μητρώον Ασθενών 1952-1965, Κ4, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.
Μητρώον Ασθενών 1965-1969, Κ2, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

συνιστούν τους τόπους προέλευσης είναι κατά σειρά και ποσοστό η Κεντρική Μακεδονία με 58%, η Δυτική Μακεδονία με 25%, η Ανατολική Μακεδονία με 17,3%, η Θεσσαλία με 7,34%, η Θράκη με 5,72% και έπονται οι υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας με μικρότερη ή καθόλου εκπροσώπηση. Εντύπωση προκαλεί το υψηλό ποσοστό ασθενών με προέλευση από την Πιερία 27,8%, το οποίο από τη μία δικαιολογείται ως προς την γειτνίαση με το ίδρυμα, αλλά από την άλλη δείχνει το υψηλό ποσοστό νόσησης από φυματίωση στο νομό. Κατά τα άλλα επισημαίνεται ότι ο τρίτος σε προέλευση ασθενών νομός Σερρών με 16% παρουσιάζει την μεγαλύτερη εκπροσώπησή του στην τελευταία περίοδο λειτουργίας του Σανατορίου 1965-1969.

Ηλικιακές ομάδες νοσηλευθέντων Σανατορίου Ι.Μ.Π.Ο 1952-1969³²⁸								
10-24	25-35	36-45	46-55	56-64	65-74	75-84	85-94	95 -
382	574	334	356	261	196	41	5	2

Όπως εύκολα συμπεραίνεται από τον παραπάνω πίνακα ο μεγαλύτερος αριθμός νοσηλευθέντων είναι νεαρής ηλικίας και ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 25-35. Μαζί με τις γειτονικές ηλικιακές ομάδες (10-24 και 36-45) συνιστούν την πλειοψηφία των νοσηλευθέντων στο Σανατόριο την περίοδο 1952-1969. Συγκεκριμένα αποτελούν το 77,6% του συνόλου των ασθενών (1.290 άτομα), καταρρίπτοντας την εικόνα που μας δίνει ο πληροφορητής Γ.Α για το χρονικό διάστημα της νοσηλείας του 1954-1955, ότι οι περισσότεροι ήταν μεγάλης ηλικίας. Θα πρέπει όμως να επισημάνουμε την υποκειμενικότητα της εντύπωσής του, το νεαρό της ηλικίας του (19 ετών), αλλά και το γεγονός ότι οι άνθρωποι εκείνης της εποχής παρουσίαζαν όψη μεγαλύτερης ηλικίας και οι συγκεκριμένοι ήταν ήδη ταλαιπωρημένοι από την ασθένεια.

³²⁸ Μητρώων Ασθενών 1952-1965, Κ4, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.
Μητρώων Ασθενών 1965-1969, Κ2, Αρχείο Γενικού Νοσοκομείου Κατερίνης – Ψυχιατρικός Τομέας, ΑΒΕ 204, ΑΕΕ Διοικ. 36.2, Γενικά Αρχεία του Κράτους – Τμήμα Γ.Α.Κ Πιερίας.

Παράρτημα Β: Πίνακας σανατορικών κλινών 1929-1938

Πίνακας: Διαθέσιμες κλίνες ελληνικών σανατορίων 1929-1938³²⁹

Ιδρύματα	1929	1930	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Σανατόριο «Σωτηρία»		1183	1364	1364	1325	1260	1481	1500	1500
Σανατόριο Ασβεστοχωρίου		411	420	580	600	666	666	751	600
Σανατόριο Χανίων		104	170	134	160	120	120	120	120
Τρεμπέλειο Δημοτικό Σανατόριο Πατρών		18	18	18					
Κοινοτικό Σανατόριο Αργέντειο Χίου		36	31	36	36	26	26	16	
Σανατόριο Κουφοξυλιάς «Μάννας του Στρατιώτη»		66	60	60	60	70			
Ασκληπιείο Βούλας		110	144	144	144	144	196	218	440
Σανατόριο Φούγκ Πάρνηθας		33	34	34	36	76	110	78	187
Σανατόριο Ιατρικής Εταιρείας «Ελπίς» Καβάλας		30	30	30	26				64
Αντιφυματικό Θεραπευτήριο «Αυροφίλητο» Σύρου		30	30	30	24	21	24	24	24
Σανατόριο Πέτρας Ολύμπου							222	245	250
Ορεινό Αντιφυματικό Αναρρωτήριο Αντίνισσας							40	35	50
Σανατόριο «Ιθώμη» Βυτίνας								80	75
Φθισιατρείο «Προφήτης Ηλίας» Καλαμάτας								28	30
Σανατόριο «Η Υγεία» Λέσβου								60	40
Σύνολο κλινών	1998	2021	2801	2430	2411	2386	2885	3155	3380

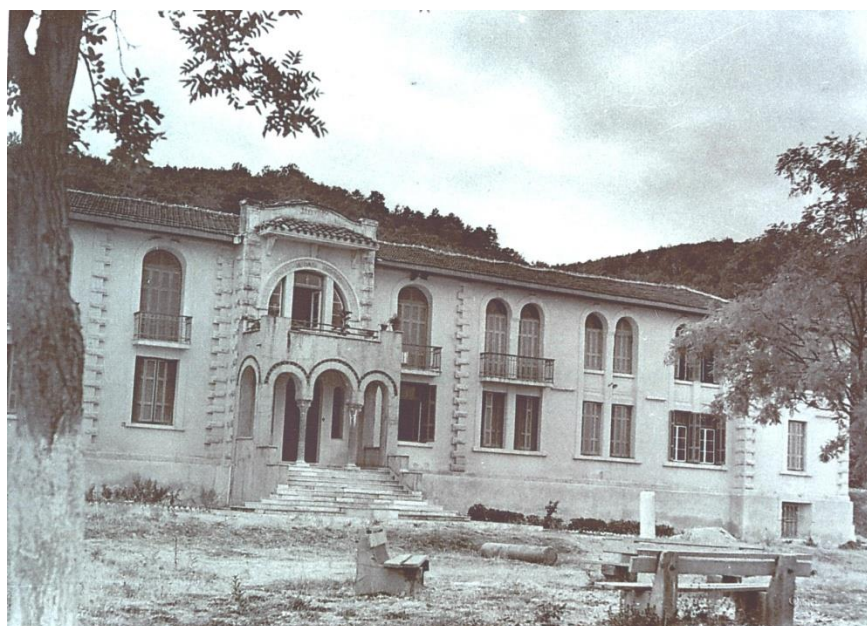
Πηγή: Ι.Α.Ε.Τ.Ε, ΑΙΣ2Υ8Φ4, Αρχείο Αλέξανδρου Κορυζή

³²⁹ Δημοσιευμένος σε: Στογιαννίδης 2015, 501.

Παράρτημα Γ: Φωτογραφίες και άλλα τεκμήρια

Το Σανατόριο της Πέτρας τη δεκαετία του '30
Συλλογή Φύλων Μουσείου Πόλης Κατερίνης/Αρχείο Δημ. Σιονακίδη
(Δημοσίευση μετά από άδεια)

Αποψη της εισόδου του Κεντρικού Κτιρίου στα τέλη της δεκαετίας του '60
Συλλογή Φύλων Μουσείου Πόλης Κατερίνης/Αρχείο Σανατορίου
(Δημοσίευση μετά από άδεια)

Άποψη του κεντρικού κτιρίου του Σανατορίου της Πέτρας από τα νοτιοδυτικά δεκ. '50
Αρχείο Τεχνικής Υπηρεσίας του πρώην Ψ.Ν.Π.Ο
(Δημοσίευση μετά από άδεια)

Ο πρώην δήμαρχος Κατερίνης Αιμίλιος Ξανθόπουλος ως μέλος στο κέντρο και ο Αθανάσιος Βασιλειάδης ως Πρόεδρος του πρώτου Αδελφάτου στα δεξιά με φόντο το ίδρυμα κατά τις εργασίες διαμόρφωσής του το 1936.

Συλλογή Φύλων Μουσείου Πόλης Κατερίνης/Αρχείο Σανατορίου
(Δημοσίευση μετά από άδεια)

Επίσκεψη ομάδας γυναικών της Φιλοπτώχου Αδελφότητας της Ευαγγελικής Εκκλησίας Κατερίνης «Η Περίθαλψη» στο Σανατόριο τη δεκαετία του '50. Διακρίνονται στο κέντρο καθιστή η Μαρούλη Τασχουνίδου και δεξιά όρθια η Δέσποινα Ποικιλίδου.

Προσωπικό οικ. αρχείο οικ. Χαρ. & Δεσπ. Ποικιλίδη

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και για τα οποία δεν έχει χορηγηθεί η σχετική άδεια, δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.